

KONYA

Konya Halkevi tarafından - şindilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolu'nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkıyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder

YIL: III

İKİNCİ KÂNUN 1940

SAYI: 31

İÇİNDEKİ YAZILAR

Konya: Deniz akvamı, Tunçtan demire intikal .	Naci Fikret Baştağ
Tevarih-i Al-i Karaman	M. Ferit Uğur
Konya	Profesör Dr. Fr. Taechner
Aslı Bozkırlı bir Barut Mütchassısı	İsmail Hakkı Koman
Güherçile hükümleri	"Mecmua,"
Mevlevî Velileri	Eflâki — Cleman Huart
L'art Turc	Dr. Osman Şevki Uludağ
Şeyh Sadreddini Konevi Mescidi ve Şeyh Cüneyd	M. Mes'ud Koman
Anadoluda Coğrafî Keşfiyat	N. F. Baştağ
Jeoloji ve Hidroloji bakımından Meram Deresi .	Ziya Çalık
Arziyat bakımından Konya	M. Ernest Chaput
Abdülhak Hamid'in bir mektubu	"Mecmua,"
Tenkit ve Münakkit - Tenkitlerden bir parça .	Feyzullah Sacit Ülkü
Edebiyatta buhran ve bu buhranda san'atkârın yeri	Muvaffak S. Onat
Mevlâna hakkında bir görüş ve mukayese . .	"Mecmua,"
Mesneviden manzum tercümeler	F. S. Ülkü
Mevlânânın huzurunda — Ney	Diyamandi Keçeoğlu
İnkılâp san'atkârına bir bakış	"Mecmua,"
İnkılâp san'atkârı	F. S. Ülkü
Gözlerin şarkısı	H. Nafiz Oytun
Ben de inandım	E. Raşit Usman
Şikârî'nin bir gazeli — Üveysi'nin Saltanat	M. Mes'ud Koman
aleyhine bir hicviyesi	"Mecmua,"
Halkevimizde Edebiyat geceleri	"Mecmua,"
Üstad Ahmed Tevhid'in ölümü	"Mecmua,"

KONYA

Konya Halhevi tarafından - şindilik - iki ayda bir çıkarılır, ve Anadolu'nun ve daha ziyade Konya vilâyetinin tarih ve coğrafyasına, jeoloji ve etnoğrafyasına, halkiyat ve ihsaiyatına ait yazıları ihtiva eder

YIL III

İKİNCİ KÂNUN 1940

SAYI 31

KONYA

Neolitik devrinde Konya — Hittite medeniyeti ve Konya — Plasgi - Luviler — Deniz akvami — Kilikyalılar, Pisidyalılar, Lykalyılar, Karyalılar, Lydyalılar, Phrygialılar ve Turşa — Etrükslerin Konya hıttasile olan münasebet ve alâkalari — İraniler zamanında Konya — İskender ve halefleri zamanı ve Hellénistik devir — Romalılar zamanı — Bizanslılar devri — Selçukiler ve Karaman oğulları zamanında Konya — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Konya

IV

Yazan :

NACİ FİKRET BAŞTAK

DENİZ AKVAMI Yahut ŞİMAL AKVAMI

TUNÇTAN DEMİRE İNTİKAL (1200 - 900)

DEMİR MADENCİLİĞİNİN MENŞEI

Şimdi tetkik ve mutalea edeceğimiz ve İsa'dan evvel 1200 den 900 e kadar imtidat eden devir hususî bir nişane arzeder.

Bu devir, Avrupanın en büyük bir kısmında, henüz, Dechelette'in 900 e doğru nihayetlendirdiği, son tunç devrine mensuptur, fakat Akdeniz muntakasında o, çoktan demir devrine ait bulunmaktadır. Bu hâl, daha evvelce bakır ile tuncun zuhurunda da vukua gelmiştir. Bunların zuhuru,

birisi Akdeniz havzasında, diğeri Avrupa kıt'asında vukua gelmiş olan iki cereyanın tesiri altında bulunmaktadır.

Demirin zuhuru ile münasebettar olmuş olan vak'alar daha az sarıh, ve tarihî zamanlara yaklaşılmakta olmasına rağmen son safhalarının izahı ilk safhalarınınkinden daha az kolaydır.

Demir madenciliğinin menşei de bakır için olduğu kadar karanlık bir meseledir. Gabriel de Mortillet, demir madenciliğinin menşei Afrika olup

busan'atın pek erkence oradan Mısır'a geçmiş olacağını zannetmişti. Fakat bilâhare anlaşılmıştır ki bu madenin Mısır'da istimali oldukça yenidir.

Boğazköy arşivleri içinde bulunmuş şayanı dikkat bir vesika vardır ki o, bu mezeleyi bir dereceye kadar tenvir edebilmiştir. Bu, İsa'dan evvel 1300 tarihlerine doğru Hittite kralı Hattusil'in Mısır Fir'avunu İkinci Ramses'e, bunun kendisine demir gönderilmesi hakkındaki bir talebine cevap olmak üzere yazdığı bir mektuptur. Hittite kralı mektubunda bu madeni istihlal etmekte olan komşularından tedarik etmek için epeyce zahmet çekmekte olduğunu ve şimdiye kadar yalnız bu madenden yapılmış bir kılıcı göndermekle iktifa ettiğini bildiriyordu. Bu muhabere, bu devirde demirin ne kadar nadir olduğunu ve bunun menşeinin de Küçük Asyanın şimali şarkî havalisinde Kafkasya hattasında olduğunu isbat eder. Zaten daha sonraları oralarda yani Anadolunun şimali şarkî taraflarında yani Pont ve hatta Paphlagonya havalisinde oturan Chalybes yahut Chalybdes adında maruf madenci bir kavim vardı ki çeliğin icadı bunlara atf ve isnat olunuyordu. Buna nazaran demirin istimali Küçük Asya'da İsa'dan evvel 1300 e doğru başlamış olmalıdır.

1200 e doğru ise Akdeniz havzasına yayılmıştı. İşte bu devre doğru bir hareketi akvam vukua gelmiştir ki bu bir dereceye kadar demirin zuhuruna raptolunabilir. Fakat bu hareketin asıl ve büyük sebebi, ağlebi ihtimale göre, Avrupa ve Asya'nın ikliminde vukua gelen bir değişiklik olmalıdır.

Şarktaki hareketler :

XIII. üncü asır içinde, hüyük hareketi akvam zuhur ettiği görülür. Bu hareketin alâmeti, fimabait tama-

mile tanınmış olan şarklı kavimlerin tarihinde görülmüştür.

Mısır, bu devirde, daha şimalde kâin hittalardan gelmiş olan kavimlerin hücumlarına ve hakikî istilâlarına bütün kuvvet ve gayretile mukavemet etmek mecburiyetinde kalmıştır. 1229 da Fir'avun Mernephtah Deltanın garp hududu üzerinde Libyalıların bir hücumuna maruz kalmış idi, ki Küçük Asya'dan gelmiş diğer bir takım kavimler de bu Libyalıların refakatinde bulunmakta idi. Bunlar da Lykyalılar = Lyciens, Şardanéler (yani Sardes ahalisi) ve Şakalassa'lar (yani Isparta'nın cenubundaki Sagalassos ahalisi), ve daha merakaver bir vak'a olmak üzere Deniz akvamı meyanında diğer ikisi Akainsa'larla Turşa'lar idi ki bunlar da hiç şüphesiz Achéene'lerle Tyrsène'ler (yani Etrusque'ler) idi.

Bu nevzuhurlar demir kılıçlarla müsellâh olup gövdelerinde ve bacaklarında da madeni zırhlar var idi. Mısırlı'lar bunlara karşı tam bir zafer istihlal ettiler ki bu muvaffakiyet, bir kaç sene için Barbarların yeni bir istilâ teşebbüsünün önüne geçti.

Mısır sahilleri üzerinde Aryen'lerin ilk defa olarak aşikâr bir surette zuhuru demek olan bu Achéene'ler nereden geliyorlardı? Bunlar 1400 denberi üzerinde hükümran oldukları Girid'den gelebilirlerdi. Fakat Hittite vesikaları içinde, bunların Asya sahilleri üzerinde bulunmuş olduklarına delâlet edecek kıymetli bir nişane mevcut bulunmaktadır. (İsa'dan evvel 1250 ye doğru)

Fir'avun Ramses III., 1195 te yeni bir Libyalı istilâsını gördü ki bunların refakatinde de şimal ırklarından yeni iki kavim daha bulunuyordu. Bunlar da Pulestiyu'lar ve Zekal'lar idi. (Evvelkiler muahharen Philistins ismini almış olanlardır). Mısır'lılar yine galip geldiler. Fakat 1192 de ve bu defa Suriye sahili üzerinde yeni bir hücum vukua geldi.

Mısır'lılar her ne kadar aynı surette galip geldilerse de fakat muhacirlerden bir kısmını Filistin'de yerleştirmeye mecbur oldular.

Bu kargaşalıkların vukuu, o vakta kadar muntazam surette devam edip gelmekte olan Hittite vekayinamelelerinin 1200 de Arnuvanda II. nin zamanı hükûmetinde birdenbire tevekkuf etmesile de teccyüt etmiştir. Binaenaleyh bu kıymetli vekayinamelerden vukua gelen felâket ve bilhassa onun muharrikleri hakkında malûmat alınmıyor. Bazı Asurî vesikalarına nazaran elde edilen bütün malûmat şudur ki takriben 1200 den itibaren Küçük Asya'nın ethnique vaziyeti tamamen değişmiştir. Cappadokya'daki Hittite krallığı nâbedid olmuştur. Mütebaki Hittitler başlıca merkezleri olan Frat nehri üzerindeki Kargamış olmak üzere, Suriye'nin şimalinde ve Kilikya ile Tyane hattasında yerleşmişlerdir. Küçük Asya'nın şimali garbisi yeni kavimler: Mysya'lılar ve Phrygya'lılar tarafından işgal olunmuş ve bunlar Lydya'lılar, Lykya'lılar ve Karya'lılar gibi eski kavimleri cenubu garbiye sürmüşlerdir.

Avrupalı akvam kütlelerinin şimalden cenuba ve garpten şarka müteveccihen Balkandaki yerlilerin üzerine doğru vukua gelen indifaî hareketleri, orada muzaaf bir istilâ cereyanının husulünü intaç etmişti. Bunlardan birisi Olympe ve Pinde dağları havasından geçerek, muahharen nefsi Yunanı teşkil edecek olan yarım adaya, diğeri Karadeniz boğazı = Bosphore ve Marmara denizi = Propontide üzerinden aşarak, Küçük Asya'nın ortasına doğru vukua gelmişti. O zamana kadar bu hittalarda oturmakta olan milletler duçar oldukları bu istilâ tazyikinin tesiri altında, yerlerinden ayrılmış ve ileriye doğru atılmış oldukları halde, önlerinde açılmış olan bütün yollardan şarka ve cenuba doğru

harekete koyulmuşlardı. Ağlebi ihtimale göre Phrygya'lıların yüksek yaylalar üzerine olan hücum ve baskınlarıdır ki bir kısım akvamın toptan azimetlerini intaç etmiştir. Bu akvamlardan bazıları Pulasatiler, Zakkala'lar, Şagalasa'lar, Dananna'lar, Uşaşa'lardır ki bunlardan bazıları daha evvelce Suriye'ye muharebe meydanına inmişler, diğerleri ise henüz Mısır'lılarla boy ölçüşmemişlerdi. Muhacirlerin kısmı küllisi kara yollarını tuttu, ve Pamphylia'dan başlayarak Naharina hudutlarına kadar denizden çok uzaklaşmaksızın yürümek mecburiyetinde bulundu. Som tekerlekli ve her biri dört öküz tarafından çekilen ve sandığı gerek kabaca yontulmuş dört köşeli tahtalardan ve gerek kamıştan örülmüş bir sepetten veyahut ağaç kafesten imal edilmiş ve tekerleklerinin dingili basit bir çivi vasıtasile tutunmakta bulunmuş olan murabbâi yük arabaları üzerine bindirilmiş ve merhametsizce bir surette sarsılmakta bulunmuş olan aileleri de kendilerine refakat ediyorlardı (*). Çocuklar çıplak bulunuyorlardı ve çoğunun saçları, tepeleri üzerinde bir demet halinde toplanmış bulunuyordu. Kadınlar, tepesinde düzleşen bir takye ile süslenmiş, ve bellerinden sıkılmış, mavi yahut kırmızı büyük bir gömleğe bürünmüş idiler. Erkekler mensup oldukları kabileye göre muhtelif surette giyinmiş bulunuyorlardı. Pulasati'ler hiç şüphesiz birinci derecede geliyorlardı. Klasik devrindeki Yunan'lılar tarafından Kare'lar ismi müphemî altında çok defa birbirine karıştırılan ve aynı zamanda hem Küçük Asya ve hem de Yunanistan'ın sahillerini ve Ege Denizindeki adaları garret ve yağma eden kabilelerin başlıcaları, hem gemici ve hem de asker olan, işte bu Pulasati'lere mensuplardı.

(Devam edecek)

(*) Mevzuubahis olan bu arabalar hâlâ Anadolu köylerinde kullanılmakta olan kağnılardır.

Tevarih-i âl-i KARAMAN

Türkçeye Çeviren :
M. FERİT UĞUR

II

(Türklerin etrafa göçleri ile Kapadokya bahislerini, şimdilik terkederek mühim gördüğümüz Selçukîler bahsini tercüme ettik)

Herakles zamanında Nehreyn semtinden Selçuk taifesi buraya geldiler. Onlar Turan, İran, Kirman, Kayhan adında dört birader idiler. Herbirinin sayısız savaş erleri vardı. Bir zaman sonra bu dört kardeş dört tarafa dağıldılar.

Melikşah tevabii ile (Asen) dağına geldi, nice günler bu çemenzarda kaldı. Kâh av, kâh kabile işleriyle vakit geçiriyordu. Birgün avda iken Aksaray harabesine uğradı, orayı hoş bir mahel gördü. Emretti, bütün çadırlarla hayvanları getirdiler ve orayı imar ederek yerleştiler. Melikşah bu hâli yere, temellük maksadile, çok düzen verdi. Civarda bulunan ve akrabasından olan kabileler de geldiler. Her yerde emnû sürur hasil oldu ve Melikşah için dilkûşa bir ev yapıldı. Yine bir gün Melikşah şikâr peşinde giderken hayret verici bir yere geldi. Orayı uzun uzadıya araştırdı, inceledi, nihayet Lârende harabesi olduğunu anladı. Harabede ibretle dolu nice yıkıntılar vardı. Etrafı, gözler görmedik acip bir çemenzar idi. Buyurdu; düzelttiler, bir mamure haline getirdiler. Melikşah, büyük karısı Mal Hatun'la oğlu Alp

Arslan'ı Aksaray havalisinde bırakarak kendisi oraya geldi. Kardeşi Ertena'yı Sivas'a ve diğer oğlu Kılıç Arslan'ı Konya serhaddine gönderdi.

Konya'nın İmarı:

Kılıç Arslan kendine tâbi olan yiğitlerle Konya'ya geldi. Sahranın yüksek bir mahalline çadırlar kurdu. Ve Likones harabesini temaşa etti. Burası baştanbaşa bir harabezar idi. İttifakla imarına başladılar. Takenos Dağı'nın önünde bulunan bu örenin enkazıyla yeni bir şehir meydana geldi. Bütün dilâverler bu şehirde kaldılar, metin bir kal'a yaptılar ve adına Kone (Konya) Kal'ası dediler. Uğurlu bir günde bitme töreni yapıldı ve halk için o gün zevkli ve neşeli bir bayram oldu.

در سال سیصد و يك هشتاد
شد قونه با سرور آباد

خانه سیصد بکوشش دلبران
شد کشاده برامن وامان

گفت قاضی امیرکه فلاطون زمان
بزایج تاریخش برستون ایوان

کهی شکار کهی اعمار ملک
ساختند بیجه کشتی هم فلک
نیکی شد بساحل هم بدریا
بشادی درفرح شده صحرای
درکوه توریس که قلعه ماره
کرده شد بنا مهیب و کهواره
خرابه شهر ترشیس را بدید
بجوار اونهاد لشکر ییچد مزید
شد شهری که بدینجا ترسوس
نامش کنون شد برزبان افسوس

شد سرحد ازپوزاند و سیاس
تا قیصری نهر دجله از پیاس
بانسل اوغوز اقلیم پرشد
بقیه هیت باین نوحرشد
شکوفه های مستراح کشاد
شد بفرجی زیور ملک شاد
باب سلطانی که برزیب سرنا
چنانکه نکه دارانرا کند ایما
یمین وایسرش شیران مصنوع
نشانه سلجوق دارد توغ

بایاران دوصد بتلان
رفت بجانب ابلغون قلیچ ارسلان
دید صحرای واسع که دلشین
بفرمود بنای کروانسرائی همین
باخمس غنایم کروانسرائی ساختند
استادش سنگهارا بسی یافتند
آن استاد سازاد که مرید دلیر
زیبا کرد بنای مختشم خیرتگیر
راوی کویند ازچنین
نوشتم این حکایت از نوین

رفت بدیکر عالم ملکشاه
تاریخ وفاتش شد زخم از دل همی ایوان

متفق شد هر دو برادران
شد لعه باش دو خورشید یکمکان

نام آلپ ارسلان شد نظامشاه
چون بزرگست هم صاحب رفاه

قصری که بنیاد کردند معظم
درود سعداین باد سزای مکرر
شد زینت افزایه ایوان
برجدار نهاده شد نقش شیران
استاد او بود درعمل استاد
نام او معروف کویند سازاد
جدار قلعه شد محکم و استوار
نهاده شد درجای باب چار
یکی ازان بود باب خنکار
بسمت شرق شد پایدار

یکی باب لارنده که شد مرغوب
بوضع استادش شد خوب
این بجنوب سرری دار
بر اشارت خیر شد این کار
لارنده که بر کوه یکپاره بود
درمیان صحرای راست همواره بود
دریاچه بود وین صحراهمین
حضرا بود سبزستان زمین
سیوم باب آقسرائی بود
آن میدانکه کاروانسرائی بود

باب چارم کویند درانکشتی
زدریاچه آید بدینجا کشتی
میان لارنده را کوهچه ساختند
بهر اشارت آتش فراختند
شد برعروس ملک هر جا
وزید از لطافت چون صبا
دوجانب آب جاری جوش کند
شکوفه های رنگارنگ خوش دهد
هر طرف کلب تر و درختان
براسب تازی باختند جوا بختان

در طرف آقسرائی آلپ ارسلان
کرد بشادی اعمار فراوان

قلیچ ارسلان قونه را احیا کرد
در سرحد چو پولاد لشکر پیدا کرد

ملکشاه کرد عزم دریای سفید
سند بربر حکم ایچ ایل بکوش مدید

Melikşah bu âlemden göçtükten sonra Alp Arslan'ın adı Nizamşah oldu. Anlatışa göre Nizamşah Alp Arslan âdil bir kişi imiş. Nice gazâlar yapmış, memlekete düzen vermiş, bunun için kendisine Nizamşah denmiş. Bir gün divanda Konya'nın imarı hakkında konuşmalar olmuş. Bundan memnun olan Alp Arslan yirmi bin askerle Konya cihetine gitmiş ve sahrada dağınık bir halde bulunan bir taifeyi Konya'ya getirterek yerleştirmiş, Kılıç Arslan'ı da Aksaray çanibine göndermiş. Oranın gazâ ve sair işlerini ona havale etmiş ve bu suretle Kılıç Arslan Aksaray Meliki olmuş.

در دوجانب دوشیران
یعنی آلپ ارسلان قلیچ ارسلان
همی عمارت خیابان بگردند
رها کردند طوق جور زکردن
میان بحرین شد آبادان
پر شد هر جا امن و امان
کل آسادهد اسایش شاخ
کرد نظام آن نظامشاه
بخند حوزه اقلیم همی
آفرید عدل چون خوش دی
لارنده قوه ترسوس
شد برامان هر جا مانوس
رفت بدان آمد سها
زجور شد عالم رها
در قوه آب روان ریزد زلال
دریاچه لارنده را کند بروبال

Ravi, Alp Arslan'ı Davud diye yazmış. Nersi onların şeceresini şöyle zikreder : Kutulmuş bin Ket Boğa bin Arslan bin Selçuk bin Torus Boğa bin Alp Arslan (1).

(1) Davut bin Süleyman bin Kutulmuş bin İsrail bin Selçuk bin Dakak. (Anadolu Selçukîleri. Hasan Fehmi Turgal. S: 5). (Davud bin Süleyman bin Kutulmuş bin Arslan Bigo bin Selçuk. Düveli İslâmiye. Halil Etem, S: 218).

Düveli İslâmiyeye göre Davud (479 M. - 1086 M.) yılında tahta oturmuş ve (485 - 1092) de ölmüştür.

Diğer lâkapları da Melikşah, Nizamşah, İzzeddin, Gıyaseddin, Alâeddin'dir. Alâeddin son lâkaptır. Mahallin âdeti üzere halkın dilinde böyle söylenirdi. Aksaray ve civarının meliki olan Kılıç Arslan akıllı ve bahadır bir kimse idi. Alp Arslan da iklimin Padişahı olarak Konya tah-tında bulunduğu müddetçe türlü türlü hayrat ve hasenat ihdas etti. 480 H. senesinde Hiristiyanlarla muharebeye tutuşarak Görkez ve İskenderun diyarını küffar elinden kurtardı. Dört yıl sonra da mürği ruhu ukbâ çemenzarına uçtu. Yerine dört sene Aksarayda hüküm süren Kılıç Arslan geldi.

Kılıç Arslan Konya'da yaptırdığı köşkte pek yakışıklı bir taht kurdurdu. Yirmi yıl gazâ ve fethile meşgul oldu. (486) senesinde Görkez, İskenderun ve Payas'tan Hiristiyan askerleri tekrar taarruz ettiler. Kılıç Arslan kılıçları keskin yiğitlerle onları ülkesinden çıkardı ve aldığı ganimet malile askeri için sağlam bir menzilhane yaptırdı. Oradan Diyarıbakır tarikile Bağdad'a gitmeğe azmetti. Haleb'i, Urfa'yı ve Şam civarını ülkesi içine aldı. Bitmez, tükenmez doyumlukla Görkez'e doğru yöneldi. Orada emniyet, asayiş ve iyiliği tesis etti. Her mahalle hâkim ve asker koydu. Korkunç yerlere dağ gibi kervansaraylar yaptırdı. Ünü, şanı yüceldikçe yüceldi. Oradan Konya'ya geldi. Yanında etraftan gelmiş bir çok âlimler vardı. Adaletle hüküm sürdüğünden memleketinin her yerinde sürur var idi. Bir müddet sonra Ilgın tarikile Hiristiyan diyarına gitti. Gönay, Hisar ve Alaşehir harp ile memleketine kattı. Kâfirler yakalarını yırtarak kaçtılar, sarp ve çetin yerlere gizlendiler. Oradan da bir çok ganaimle döndü, sevinç davulları çalındı. Zaman istenildiği gibi idi. Böylece dört yıl geçti. Kâfirler yine birleştiler. Görkez diyarından yani İskenderun ve Payasın

yan ve yönlerinden bir çok askerle yürüdüler. Ugradıkları yerleri yağma ve ahalisini katlederek Konya civarınadek geldiler. Bu ansızın hücum üzerine Kılıç Arslan gayret kılıcını çekti, asker topladı ve Hiristiyanlarla karşılaşmaya gitti. Lârende'ye civar olan Ereğli sahrasında cenge tutuştular. Galebe Hiristiyan askerinde göründü. Kılıç Arslan Karadağ civarında yeniden mevki tuttu, ve askerine burada nizam verdi, ve gayret atına binerek tekrar kavgaya başladı. Öyle şiddetli bir savaş oldu ki sahra sayılmaz cesedle doldu. İslâm askeri ölüm heykelini hiçe sayacak derecede gayret gösterdi. Zaman böyle bir cidal görmemişti. Kılıç Arslan at üzerinde na'ralar atıyordu. Kahramanlardan Kutlu Alp, Dünder şehit oldular. Mir Ata ile Alp Konur sağda, solda arslanlar gibi düşmana saldırıyorlardı.

چه کار آید ز دست تدبیر
نشود در جای آن تقدیر
روزگار ببیدد طالع زبون
صحرا تشنه خواهدخون

Toz, dümanın göklere ağdığı ve Kılıç Arslan'ın na'ralar atarak gayret kılıcıyla Hiristiyan askerinin bağrına girdiği zaman atı yıkıldı, amansız bir yara aldı. Derhal o aslan adamı yekpare bir taşın yanına göturdüler. Orada ruhu pürfütuhu cennetlere uçtu. Ölürken : "Ben, âlemi şimdi diğergün bir âlem olarak görüyorum. Bir ülke ki işte gözümün önündedir. Zinhar feryadü figan etmeyiniz. Kâfirlerin ayaklarını buralardan kesin ki ırzu namus perdesi yırtılmış olmasın.,, deye vasiyet etti. Hüznümatemle cesedini Konya'ya göturdüler (2).

(2) İbniesir; Büyük Selçukîler ümerasından Çallı ile savaşırken Habur çayında boğulduğunu ve Habur köylerinden (Simsaaya) köyünde gömüldüğünü yazıyor. Necib Asım'ın Türk Tarihi'nde de Meyyafarikin kurbünde Habur Nehri'ne düşüp garkolduğu mukayyettir. (S: 408). Düveli İslâmiye'ye göre vefat tarihi: (485 - 1092) dir.

Kılıç Arslan'ın vefatı üzerine galip gelen kâfirler Lârende havalisini tarumar ettiler. Aksaray, Ereğli, Sivas harap oldu, taş üstünde taş kalmadı. Aç kâfirler katil ve garete revaç verdiler. Öyle karışıklık oldu ki dağlar, kırlar beldelerin perişan ve biçare halkıyla doldu. Ölüm yaşamaktan çok kolay oldu.

خدایا این چه آن چیست
این چه کار جهان چیست
آدم کیست ترسا کیست
آسایش چه این و غا کیست
ای خاک بکوکو این چه خون
ریزد بر تو چورنگ کلکون
کوید کوهان و درختان
کجا ان دلبر جواختان
ای زمین رنجور بستان
ان بهادرانرا که کن بر نهان
فردا ما نیستیم ای خورشید
بعد ازمانکه کن بروطن جید

Gönülleri yakan bu haber Konya'ya irişince bütün memlekette matem baş gösterdi. Cümle zahitler ve abitler hüznü ile yakalarını yırttılar.

ز صیحه فریاد آسمان پر
بازخم دل جهان پر
گفت شاعر شیرین ادا
بر وفا تش نکته ماتمفرا
رفت دریغا ان سیف دین
آن شهنشاه مهیب کجا بین
بهر ملک کرد فدای جانرا
نیامد نیست چنین خانرا
اسب قضا در آب لنگ شد
ناله جهان دلهمی تنگ شد
اثار او یجد در جوانب
اعمار ملک راهرجابود طالب
ستد کردون از دست مارا
پاداش نیک باد ازخدارا
هر چیز کوید نیامد چنین شاه
رفت قلیچ ارسلان فیموت آه

Kılıç Arslan'ın kabrini kırdı bir cemenzar üzerinde yaptılar.

Râvinin Mes'ud dediği Oğlu Keyhüsrev Lârende'de bulunuyordu. Bu haberi işidince asker topladı. İntikam arzusuyla tezelden Aksaray yolunu tuttu. Hristiyan askerleri çapul hırsıyla gafil ve dağınık bulunuyorlardı. Keyhüsrev'in askeri bunlara öyle şirane hamleler etti ki, başlar keskin kılıçların öalerine düştü, sahra perişan olan Hristiyan askerlerinin lâşeleriyle doldu. Çok mal ve cenk aleti ele geçirildi. Bundan sonra Keyhüsrev Mes'ud Lârende'ye döndü. Aldığı gayimetrelerle Ermetsun (3) civarında metin bir kervansaray ile Konya'da, Kılıç Arslan'ın ruhunu şad etmek maksadile, (Babı Sultanî) denilen kapının solunda büyük bir cami yaptırdı (4). Keyhüsrev çok fütihat ve hadsiz imaratta bulundu. Simav ve Engürü beldelerini yeniden kurdu. Zamanı saltanatı adaletle geçti. İlgin civarında, asker için, onun namını taşıyan metin bir derbend meydana geldi (5). Simav'la etrafında hayırlı eserleri çoktur. Otuz iki yıl saltanatı kaim oldu. Ahir ecelin elinden yakasını kurtaramayıp gitti. Şair Nersi bundan şöyle bahsediyor :

درین باغ رنگین چو برتیزرو
نه کل برچن ماند خواهد نه سرو

این ره شهو کدا برابرست
رفتار زطاق دهی سراسرست

(3) Bozkır kazasının Belviran nahiyesi'ne tâbi bir köydür.

(4) Konya'da Alâeddin camii'nin minberinde üç kitabe vardır. Birinci kitabede (عزالدین والدين ابو الفتح مسعود بن قلیچ ارسلان ناصر امیر المؤمنین) ibaresi kabartma olarak mahkûktur.

(5) İlgin kazası'na bağlı Argıthane nahiyesi merkezinde büyük bir han vardı. Bundan takriben on sene evvel yıktılar. Argı'da (Dağ bel, Geçit, Boğaz, taifei özbekiyeden bir kabilenin ismi) manâlarına gelmesine nazaran, bahsolunan derbendin o han olması muhtemeldir.

خاکرا پیرس چهادید چهادید

همی از تن شاه شد بدید

رفت کیخسرو ماند نام او آه

بعبرت ماند جای وبام اوباه

که شده درین دمساز

زهاتف اجل چون تیرانداز

Bundan sonra Keyhüsrev'in Oğlu Kılıç Arslan Sultanüddle lakabile (6) babasının yerine oturdu. Kerem ve adli sayısız idi. Kahramanlıkta Zal Oğlu Rüstüm'e benziyordu. Hadsiz cihadla bir çok fütihat yaptı. İki denizin arası onun emrû emanı havzesinde idi. Kırşehir'in banisidir. Orada kaldı ve günagün imaretler meydana getirdi. Onbir Oğlu vardı. Memleketi onların arasında dağıttı. Tokatla etrafını Rüküddin denilen Süleyman'a, Niksar'la etrafını ikinci Oğlu Berkayaruk'a, Elbüstân'la etrafını Tuğrul'a, Kayseriye biladını Nureddin'e Sivas'la Aksaray'ı Melikşah'a, Malatya ile etrafını Müzüddin denilen Alp'a, Herakles diyarını Sencer'e, Kırşehir ile Pozanti'ya kadar Niğde'yi Melik Arslan'a, Amasya ile yan ve yörelerini Ergün'a, Engürü ile etrafını Mecdüddin denilen Mes'ud'a verdi. Keyhüsrev adı verilen onbirinci oğlu yanında kaldı (7).

(6) Bu zat İkinci İzzüddin Kılıç Arslan'dır.

(7) İbnibibi'ye ait Farsça (Tevârihi Ali Selçuk) un beşinci sahifesinde bu taksim şu suretle mezkûrdur. Tercümesi : (Tokad'a tevâbi ile Rüküddin Süleyman şah, Niksar'a muzafatle Nasirüddin Berkayaruk şah, Abülstan'a Muğisüddin Tuğrul şah, Kayseriye'ye Nureddin Sultan şah, Sivas ve Aksaray'a Kutbüddin Melik şah, Malatya'ya, Muizüddin Kayser şah, Erakiliye'ye Sencer şah, Niğde'ye Arslan şah, Amasya'ya Nizamüddin Ergün şah, Engürü'ye Muhyiddin Mes'ud şah, Burğulu'ya Gıyasüddin Keyhüsrev) mutasarrıf oldular.

Bunlardan her biri etrafta memleketler açmakta ve ganimet almakta idiler. Kılıç Arslan Konya'da şahlık tahtında oturup vakit geçiriyordu. Zaman başkalaştı, uyuyan fitne uyanı. Bu fitne hırsu tama'dan ileri geliyordu. Sivas hâkimi Melikşah kendi çerisile babası üstüne yürüdü, yağma ede ede Konya'ya geldi, Konya halkı korku içinde kaldı. Babasına "Ben saltanata lâyıkim, ya saltanatı büsbütün bana ver, ya kendine ortak et," dedi., Kılıç Arslan ister istemez ruy rıza gösterdi. Veliaht yaptı. Bu hadise babanın tahtı tacını zor ile elinden almak demektir. Melikşah Konya'dan Kayseriye gitti, orada da cidale başladı. Cidal esnasında Kılıç Arslan Oğlunun hapsinden kaçtı ve sayısız askerle Konya'ya gelerek tahtgâgını kurtardı (8).

Konya ahalisi ona hurmeten şehri âyin yaptılar. Selçuk Camii'nde Hacı Cihan (Hoca Cihan) belîğ bir hutbe okudu (9). Şehrin vücuh ve reayası sevinçlerinden ağladılar. Uğraş sırasında harap olan yerler imar ve Kon-

(8) Sivas ve Aksaray hâkimi Kutbüddin Melikşah'ın babasıyla uğraştığına dair (İbnibibi) de bir kayıt yoktur. Hasan Fehmi Merhumun Münecimbaşî'dan tercüme ettiği (Anadolu Selçukîleri) adlı eserde ise şu rivayet mevcuttur : "Kılıç Arslan ülkeyi Oğulları arasında parçalayınca oğulları kendisini azınsamaya başladılar. Vüzüne bile bakmaz oldular. Büyük Oğlu Kutbüddin Mehmet bir gün kendisini tutturdu. Kutbüddin Konya Aksaray'ı İlbeyi idi. Bu anlatışa göre babasına en iş bilir veziri İhtiyarüddin Hasan'ı öldürten budur. (İhtiyarüddin'in Konya'da bir mahallesi vardır. M. F. U.) Babasını yanına alıp kardaşı Nureddin Mahmud'un elinden Kayseriye almağa gitti. Babası bir pundunu bulup kaçtı, kal'aya girdi. Bunun üzerine Kutbüddin Konya'ya döndü.,

(9) Konyanın gün batısında türbesi ve köyü ile bağları vardır.

ya'ya gelen su tathir edildi. Memleket yeniden şenlendi. Tepesi çatlamış olan eski hanıkahı gayretle onardılar (10). Bütün bağlar ve bostanlarla ağaçlar yeni baştan hayata kavuştular. Halk baba ile oğul arasında zuhur eden bu fitneden hayli dembeste olmuştu. Kılıç Arslan'ın emrile (Babı Sultanî) dahilinde yapılmış olan büyük çamiin açılış töreninde (11) Hoca İzzeddin hazır idi. Belîğ bir duada bulundu. Bu hususları Şair Nersi Narincandan naklen şöyle hikâye ediyor :

رکن الدین آمد کرد طنی (12)

نهاد برکشور زارو وگا

اهل قونہرا کرد زارو زیون

جدار قلعه سرخ شد بخون

هفتصد سیزده روز همان

محصور شد شهر بی امان

حصاد وسبز شد پریشان

رفت شادی آمد خرمان

میان فرزند با پدر

ترش شد بجلوه قدر

باغ و بستان شد خراب

ز کرسنکی مردم بیتاب

باب سلطانی که چاک شد

خانه های یجد خالک شد

واعظان کرد درود متین

بر نیاز سجده کردند زمین

روزی که شنبه در بهار

جدار قلعه شد تارومار

(10) Manzum parçada çatlayanın (Babı Sultani) olduğu zikredilmektedir.

(11) Konya'da Alâeddin Camii'nin minberinde bulunan ikinci kitabede Kılıç Arslan'a ait tom-turaklı elkap ve evsaf görülmektedir.

(12) Birinci mısraın başındaki ismin nesir kısmına nazaran Kutbüddin olması ıktıza eder.

قلیج ارسلان اسیر شد
فرزند باغی امیر شد
اهل بلده شد برمال
هم بریده زمین آب زلال
خواجه جهان خواجه عزالدین
گفتند پنجاهای بلوغ و کزین
شد خورشید اقبال کناد
بیامد ارسلان زهی فلک آباد

Havuzhan (Havuzan) dedikleri çesmesar da çatlamıştı (13). Yeni bir tamirle ihya edildi, akar su şehre geldi. Herkes evvelki gibi intifa'a başladı. Muhterem hatip Şeyh (Bilân) Balaban için bir hanikah yapıldığı gibi kal'a haricinde de şehitlere mahsus bir mezarlık vücuda getirildi. Kılıç Arslan'ın Tercan Banu ismindeki kızı uğraş esnasında bir kaza okuna uğrıyarak acıklı bir surette terki hayat etmişti. Onun için bu mezarlık ortasında (Tosman) adlı eşsiz bir mimar tarafından bir çardağ (Çardak) bina edildi (14). Ve evvelce ta'tir (mumya) edilmiş olan Tercan'ın cesedi oraya kondu. Tercan Banu'nun mezar taşı üzerine şöyle yazılmıştı :

تقی که بتو کرد زمان امانت
خوش کبر این ترا کرد دخالت
باشهیدان شد شهید ترحان
هذا قبر دختر قلیج ارسلان

(13) Çayırbağı suyu gelmeden evvel Konyanın bütün çeşmelerinde gece, gündüz akan su, Meram çayıdan ayrılarak Havuzan yöresine gelen su idi. Orada su oluklarla büyük bir su taksimi vardı. Havuzan Konya'nın İstasyon semtinde bir mevkidir. Bağları ve yakınlığıyla, bahar mevsiminde, Konya'ya mesirelik etmektedir.

(14) Bu çardak Musalla kabristanında hâlâ mevcut olup halk arasında (Gömeçhane) denilen menşurî türbe olsa gerektir. İçindeki merkadler tamamen mahvû nâbud olmuştur. Konya Mecmuasının 9uncu sayısında (S: 565 - 570) Gömeçhane'ye dair bir makalemiz vardır.

رفت بدر کبی عالی مقام
بتسلیم خوب شد تاریخ تمام (15)

Mealên tercümesi : Zamanın sana emanet ettiği teni hoş tut. Çünkü o sana dehalet etmiştir. Tercan şehitlerle birlikte şehit oldu. Bu kabir Kılıç Arslan'ın kızının kabridir. O, kaza ve kadere güzelce teslim olarak yüce bir dergâha gitti. Ve (بتسلیم خوب) terkibi onun tam vefat tarihi oldu.

Bu zamanda etraf hırsızlardan ve yolkesicilerden hâli değildi. Yol üzerinde kâin Altunbay Derbendi ahalinin yardımıyla yaptırılarak içine asker kondu (16). Ve bu suretle yolcuların salimen gelip geçmeleri temin edildi. Kılıç Arslan ihtiyarlamıştı. Oğlu Keyhüsrev'i Veliâht seçti ve (586 H.) tarihinde ukbâya göçtü.

Yerine gelen Keyhüsrev delikanlı idi. Diğer kardaşları ona darıldılar. Büyük biraderi Rüknüddin Süleyman bir çok askerle Tokat'tan geldi, Konya'yı kuşattı. Konya halkı ne yapacaklarını şaşır-dılar, feryadü fiğan içinde kaldılar.

(15) Buradaki (بتسلیم) kelimesini yalnız alır ve ebced hesabıyla Tercan'ın vefat tarihini bulursak 542 çıkar ki Kılıç Arslan'ın (Düveli İslâmiye) deki müddeti saltanatı (551 - 558) ile kabili telif değildir. Eğer (بتسلیم خوب) terkibini alıp hesap edersek bu defada 1150 rakamı zuhur eder ki bu da kabul edilecek bir şey değildir. Binaenaleyh (خوب) harfini noktasız olarak hesaba katar ve 558 rakamını buluruz.

(16) Konya - Beyşehir yolu üzerinde bir kaç han vardır. Bunlardan biri Kılıç Arslan zamanındaki Selçuk ümerasından (Şemsüddin Altunbay) a mensuptur. Bu han elyevm harap ve mahkûmu türaptır. Biri küçük, ikisi büyük tipte olan diğer üç han, kullanmağa az çok elverişlidir. Büyüklerinin kapılarında Kılıç Arslan'ın adı mahkûktur. Altunbay hanının bulunduğu mahalle şimdi muharref olarak (Altınapa), yahut (Altın kapağı) isimleri verilmektedir.

Keyhüsrev'in talii fena gidiyordu. Akibet reayanın icbarile saltanattan çekildi. Keykâvus ve Keykubad adlı oğullarını yanına alarak Konya'dan gitti. Tokat hâkimi olan Rüknüddin Süleyman Konya tahtına sahip oldu.

Keyhüsrev akrabasının imdadına nail olmak maksadıyla sıkıntı ve üzümtü içinde Irak diyarına gitti. Fakat yardım bulamadı (17). Nihayet can korkusuyla ve deniz yoluyla mağrib diyarına sığındı. Oradan Fasîlûs denilen Rum Kayserinin yanına geldi (18), hüsnü kabule mazhar oldu ve orada kaldı. Rüknüddin Süleyman in'am ve ihsan ile âyan ve eşrafın gönüllerini kendine çekmiş Görkes ve Antakya işlerine de düzen vermişti. Zevku safa içinde yaşıyordu. Etrafına hayli âlimler toplanmıştı. Şeyh Evhadüddin, Şeyh Hasan (19), Peltemili Sultan, Farabi dedikleri Şeyh Zahirüddin. Şeyh Tavus Mehmed (20)

(17) İbnibibi'ye göre Keyhüsrev; Ermenistana, Abülstan'a, Malatya'ya, Şam mülküne, Âmid'e (Diyarbakır), Ahlat'a, Canit'e ve mağrib canibinden İstanbula gitmiştir.

(18) İbnibibi'de (Fasilyûs) şeklinde yazılıdır. (Vusileus) Rumca hükümdar, kral demektir. Necib Asım merhumun (Türk Tarihi) nde bu Fasilyûs'un Lâtin Şark İmparatorluğunu kuran Baudouin olduğu mukayyettir. (S: 411). Hasan Fehmi Turgal'ın (Anadolu Selçukluları) adlı eserinin 25 inci sahifesinde şu ibare vardır:

"İmparator kendisini çok güzel karşıladı. Bizans ulularından birisinin kızı ile de evlendi. Kayınbabası İstanbul yakınlarında bir kalenin iyesi idi. Frenkler (600 M. - 1203 M.) yılında İstanbulu elde ettikleri sırada Gıyasüddin kayınbabasının duldasına sığındı.

Bu ibareye göre İstanbul'a vardığında kendisini kabul eden İmparator, Lâtin Şark İmparatorluğunu kuran Baudouin değil aslan Bizanslı olan bir İmparator'dur. İbnibibi'deki Rumca bir yemin de bunu teyit etmektedir.

(19) Bu zatın Şeyh Hasanı Rumi olması muhtemeldir. Konya'da namına mensup bir mahalle ile bir türbe vardır.

(20) Meramda (Tavus baba) namile maruf türbede mefundur.

Konya'da idiler. Şeyh Zahirüddini Farabi (Faryabî) Rüknüddin'in musahibi bezmi idi. Onu hoşnûvaz ebyat ile öğmüş ve ağır verimine nail olmuştu. Bu karışık zamanda asrın fudalası kendilerine emin bir yer arıyorlardı. Rüknüddin böylece vakit geçirmekte iken ölümün eli onun yakasından tuttu ve (601 - 1204) de bu fani âlemden gitti.

Oğlu Kılıç Arslan III. çocuk idi. Beylerle ileri gelenler Selçuk tahtına Keyhüsrev'i lâıyk gördüler. Keyhüsrev Rum diyarından geldi, saltanat makamına oturdu. Etrafta asayiş bozulmuştu. Tebeanın ahvalini teftiş için Lârende, Beyşehir. Adalla (Antalya) ya gitti. Lârendeyi harap gördü, imarını emretti. Bundan sonra da Moğoldan, Oğuz ve Türkmenden zırlı savaş erleriyle sefere çıktı. Mülkün nizam ve intizamını yerine getirdi. Aydın semtinde Hristiyan taifesi ahitlerini bozmuşlardı. Oraya gitti. Alaşehir dedikleri eski kal'ayı bunlardan tekrar aldı. Lâkin orada maduren şehit oldu. Selçuk şehnamesinde şair bunları şöyle hikâye eder :

رود زورها طالع آید
برامحق خاموشی باید
زغرب آمد آن شه اقلیم
نشست تخت سلجوق بر طبع سلیم
بخش کشور کرد آن اله
کیخسرو از نوین شد شاه
درجوانب نمانده آرام وحضور
اندوه رفت هم آمد سرور
اهل تونه همی شد شادمان
رسم تنظیم کردند پیش ایوان
نخس طالع شد مبدل بر اقبال
کرد نوازش همه کیخسرو نیکخال

بعد زین نوبت شاست که ما
نوبت خویش داشتیم و شدیم
از قونه بلارنده آمد
دید خراب هر قصری که ناله
دید هر جا برهم روی
تغیری برآمد هر چیز زخوی
در صحرای چنزار کیه شده
هر زیر خیابان آه شده
بشعیر لارنده کرد اعانت
گفت از جدما این امانت
دید هر جا پریشان آه کرد
ازین بکشهر را شد راه کرد
نهاد حاکم بر نظام بدینجا
بفرمود عدل کشور بهر جا
بسمت آدالا کرد عزم و خرام
درینجا دهد خوش نظام
کرد بصعب و سنگستان دریند
هر گس را بعدل کرد نصح و پند
ازین سفر بقونه باز آمد
باقلم که حیات و تاز آمد
مدتی بر ایوانش شد مقیم
آمد ز سرحد خبری سقیم
کیخسرو ان صاحب وفا
کرد عزم سفر بر جانب ترسا
قلعه کهن و حصار سیه
رها کرد ز دشمن آن شه
بایندر کونای کرد تطهیر
منتشه او غریبا او شد ظهیر
این فتح را گفت آفرین سپهر
قلعه کهن (کوهن؟) آنکه الاشهر
نوشته چنین ان کلک قضا
کیخسرو شد شهید در اینجا
آنکه الاشهر رحلتش نارغ شد
زایچه در قران مرغ شد

Keyhüsrev'in yerine oğlu Keykâvüs
uğurlu bir günde tahta oturdu. Kılığı
korkunç olmakla beraber şecaatte
kaplan tabiatlı idi. Cülûs haberi et-
raftaki âyana ulaşınca tebrik için
Aksaray ve Sivas'ta onun namına gü-
zel ve müzeyyen imaretler vücuda
getirdiler. Keykâvüs'ün arzusu Elce-
zire ile onun ötesinde idi. Şu beyti
daima eöyliyordu :

نیامد مارا دیار ترسا
میاید بنا شرق و اقفا

O bizatihi emniyet ve adalete müş-
tak idi. Konya'da (Babı Sultani) ya-
nında bir adliye dairesi yaptırdı. Her
hafta orada mazlumların şikâyetlerini
dinliyordu. Şüphe ettiği ümeradan
bazılarını zindana koymaktan ürkererek
yaktırdığı ateşe attırdı. Zavallılar ba-
ğıra bağıra yandılar.

آن شه که دید گرم دنیا
در مهابت بود بیهمتا
شد بمظلومان خود پناه
میشنید زهر چیزی رو بر راه
کیکاوس نوشت بر ایوان
اینجا دیوان مظلومان
از ظالمان گروه تند خو
پریان شدند باهیزم عدل او
ازین کار ناهموار شد
شه ز خواب بغضه بیدار شد
گاه شود چرخ چنین غدار
همه چیزی که بر امر ستار
کیکاوس شد بیمار قدید
از کربان اجل انرا کشید

Kevkâvüs Sivas'ta öldü. Naşini

tâ'tir ve yaptırdığı türbeye tevdi
ettiler, ve mezar taşına vasiyeti mucibi-
nce şunu yazdılar :

ماجهانرا گذاشتیم و شدیم

ریخ و راحت نکاشتیم و شدیم (21)

(Devam edecek)

(21) Farisi (Tevarihî Âli Selçuk) ta Keykâ-
vüs'ün zadei tab'ı olan bu şiir aşağıdaki tarzda
iki beyitten ibaret olarak görülmektedir. Ancak
mezar taşında değil Darüşşifa'sındaki türbenin
kapısında menkuş olduğu musarrahtır.

ماجهانرا گذاشتیم و شدیم

ریخ دل بکاشتیم و شدیم

بعد زین نوبت شاست که ما
نوبت خویش داشتیم و شدیم

Bunun Türkçesi (Tevarihî Âli Selçuk) un
3 ncü cildinde şu suretle yazılıdır :

Biz Cihanı ki terk idüb gitdik,
Rencini dilde berk idüb gitdik.
Şimdengiru nevbet irdi size,
Nitekim evvel irmişidi bize.

(Sivas Şehri) adlı eserin 102 inci sahife-
sinde : "Türbe içinde İzzüddin Keykâvüs'ün
sandukası üzerine vasiyeti mucibince aşağıdaki
beytler hakkolunmuştur." denmektedir. Burada
yazılı dört mısra'dan ikinci mısra'nın şekli şöy-
ledir :

ریخ راحت نکاشتیم و شدیم

GARP ESERLERİNE GÖRE :

K O N Y A

(ENCYCLOPÉDIE DE L'ISLAM'ın zeylinde PROFESÖR Dr. Fr. TAECHNER tarafından yazılan madde)

Muktatîf ve mütercîmi

NACİ FİKRET BAŞTAK

KONYA — Anadolunun içerisinde bir şehir olup son tahriri nüfusa (1930 a) nazaran 42,286 nüfusu vardır, ve bir vilâyetin merkezidir.

Bu zamanı kadimde Lycaonie vilâyetindeki İconium, (İconion), Bizanslıların Tokonion'u (Chalkokondyle, éd. Bonn. p: 243) ve Ehli Salib tarafından da Yconium, Conium, Stancona, Cunnin denilen ve İtalyanca bahri haritalar (Portulan) lar ile Markopoloda Conia (Cf. W. Tomaschek, Zur hist. Topographie Von Kleinasien im Mittelalter Wiene, 1891) şekillerinde görülen şehir olup son zamanlardaki garp müelliflerinde de yine bu şekillerden birile veyahut Konia şeklinde yazılmış görülmektedir.

Konya (Arapça Kuniye) kurunu vüstanın Arap coğrafyonuna göre Batlamios = Ptolémée'nin beşinci mintakasında (İklimi Hakiki), ve Ebülfidaya göre de on dördüncü nahiyede (İklimi Örfi) kâindir ki bu nahije garbi ve merkezî Anadolu ile şarkî Anadolu aksamından (Bilâd - el - Rum) mürekkeptir.

Hamdullahı Müstefî'ye göre o, (65) derece (45) dakika tuli sarkîde ve (41) derece arzı şimalîde kâindir. Bu şehir, Amanos, Taurus Boğazlarından kalkarak Küçük Asya'yı zaviyevî bir surette kateden büyük yolun üzerinde kâindir. (Bu yol hakkında bakınız : Fr. Taeschner, Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen = Osmanlı menbalarına göre Anadolu yolları, 1. Leipzig, 1924 p: 77; Konya'nın bu yol üzerindeki rolü hakkında bakınız : p:92 et suiv., 129 et suiv., p: 10-3 ve bu yol daha evvelce İbni-Hurdabe (İbn Khurdadbehh) tarafından tasvir ve tavsif olunmuştur. (éd. de gaije, B G A, VI, 100 suiv.)

Bizanslılar devrinde Konya mevkîinin hududa binnisbe yakın bir mesafede bulunmasından dolayı, hudutlardaki müslüman muhriplerinin hücumlarına duçar olmuş ve bir çok defalar onlar tarafından tahrip edilmiştir ki bunlardan birisi 907 de vukua gelmiştir. Daha sonraları, Alp Arslan'ın zamanı hükûmetinde Selçukîler ileri Asya'ya zaptettikleri esnada,

serbest Türk orduları Konya'ya kadar ilerlediler. Malazgird muharebesinden sonra (1071) Anadolu onlara açılmış bulunduğu zaman şehir Türkler tarafından zaptedilmiştir. Bundan Biraz sonra (1074), Melikşah tarafından, Bizanslılara karşı Selçukîlerin askerî hareketlerinin tanzim ve idaresile tavzif edilmiş bulunan Selçukî Prensi Süleyman bin Kutulmuş Anadolu'ya girdiğinde, Anadolu'da muharebe etmekte olan Türk Beyleri tarafından Konya tahtına iclas edildi. (Bakınız : İbni Bibi, ed. Houtsma, Rec. III, 2) Birinci ehli salip Muharebesi esnasında İznik ile beraber ilk defa olarak garbî Anadolunun fetholunması üzerine İznik (Nicaca) evveleminde Anadolu Selçukîlerinin karargâhı umumisi olmuş ise de bu muharebe saydıyeden sonra buralar tekrar Selçukîlerin elinden çıkmış ve karargâhı tekrar Konya'ya nakletmeğe mecburiyet hasıl olmuştur. Bundan sonra Konya Anadolu Rum Selçukî İmparatorluğunun inkırazına kadar bu devletin Payitahtı olarak kalmıştır.

İkinci Sultan Kılıç Arslan'ın oğulları arasında İmparatorluğun taksimi yüzünden Rum Selçukî Hanedanı hükümdarisinde zuhur eden münazaa ve mübarezeler esnasında, bilhassa Payitaht olan Konya'ya temellük hususu mühim bir mesele teşkil etmiştir. İşte bu suretledir ki 584 (1188 - 89) senesinde, Pederi Kılıç Arslan tarafından taksiminde kendisine Sivas verilmiş olan Kutbüddin Melikşah pederinin Sultan ve metbuu ağzam sıfatile bizzat kendisine tahsis etmiş olduğu Konya ve Aksaray şehirlerini tahtı tasarrufuna aldığı gibi aynı surette onun şahsını da yakaladı.

Üçüncü Ehli Salib seferi esnasında Almanya İmparatoru Frederik Barbaros'un idaresi altındaki Ehli Salip ordusunun şehre takarrubunda Melik-

şah ona mükavemet etmeğe çalıştı. Bununla beraber Frederik Konya şehrini zaptetmeğe muvaffak oldu. (18 / Mayıs / 1190). Fakat Melikşah ile müzakerattan sonra Barbaros şehri Selçukîlulara iade etti. Bunu takip eden senede (587 - 1191) Melikşah aynı surette Kayseriyye'yi de zaptetmek istediğinde Kılıç Arslan kaçmağa muvaffak oldu. Fakat Melikşah payitaht olan Konya'yı muhkem surette elinde tuttuğu cihetle pederi kaçmağa mecbur oldu ve hissesine Burghlu (Ulu Borlu?) yı vermiş olduğu Gıyasüddin Keyhüsrev'in nezdine iltica etti. Onun yardımıyla Kılıç Arslan Konya'yı tekrar istirdada muvaffak oldu. Fakat Melikşah'tan aynı surette Aksaray'ı da istirdat etmeksizin az zaman sonra Kılıç Arslan vefat etti (588 - 1192). Ve tahta Birinci Gıyasüddin Keyhüsrev çıktı. Müteakiben Melikşah Kayseriyye'yi zaptetmiş ise de az zaman sonra kendisi de öldü (1195 yahut 1196).

O vakit Kılıç Arslan'ın diğer bir oğlu Tokad hâkimi bulunan Rüknüddin Süleyman şah evveleminde Melikşah'ın tahtı tasarrufunda bulunmuş olan yerleri (Sivas, Aksaray, Kayseriyye) zaptetti ve bunu müteakib Konya üzerine yürüyerek onu dört ay muhasara etti. Encamı kâr Keyhüsrev'e serbestçe çekilip gitmek salâhiyetini temin eden bir mukaveleyi müteakip şehir teslim oldu. İkinci Süleyman Şah tahta çıktı (1197) ve Keyhüsrev gurbete düşerek evvela Küçük Ermenistan'a ve Suriye'ye, sonra Bizans'a gitti.

Süleyman Şah'ın vefatını müteakip sabi bulunan Oğlu Üçüncü İzzüddin Kılıç Arslan tahta iclas edildiğinde (600 - 1204) Keyhüsrev, üç Türk Beyi tarafından davet olunarak tahtını tekrar istirdad için Konya'nın önünde göründü. Bidayette bir parça mukave-

met gösterildikten sonra şehir müzakeratı müteakip teslim edildi. Kılıç Arslan Tokad'a götürüldü.

(İbni Bibi, III, 70 ve devamı; IV., 27 ve devamı; diyor ki; Kılıç Arslan Tokad'ı malikâne olarak aldı. Bununla beraber P. Wittek ile beraber kuvvetli bir ihtimal dahilinde olarak şu ciheti nazarı itibare almak lâzımdır ki o da Kılıç Arslan'ın Tokad'daki hükümet zindanında izale edildiğini telmih için yapılmış bir hüsnü tabirden başka bir şey değildir).

Keyhüsrev yeniden tahta çıktı (601 - 1204; İkinci Kılıç Arslan tarafından İmparatorluğunun evlâtları arasında taksimini müteakip Konya'ya ele geçirmek için vukua gelmiş olan muharebeler hakkında bakınız: P. Wittek, Byzantion da X, 1935, S: II ve devamı ve bilhassa S: 17 ve devamı).

İşte, o vakit, Sultan Birinci İzzüddin Keykâvüs, Birinci Alâüddin Keykubad ve İkinci Gıyasüddin Keyhüsrev'in zamanı saltanatlarındaki refah ve saadet devri başlıyor. Bu devir bilhassa mimarî sahasındaki parlak bir inkişaf ile mütemayizdir.

(618 - 1221) de Birinci Keykubad Konya'ya kulelerle mücehhez bir sur ile çevirtti (İbni Bibi III., 251 ve devamı, IV., 104 ve devamı; keza bakınız: Löytved: 23 üncü kitabe.) ki Hamdullahilmüstevfi'nin bize eski bir tasvirini bırakmıştır.

İbni Bibi vaziyeti Keykubad'dan evvel Konya'nın istihkâmattan tamamiyle mahrum bulunduğu suretinde arzeder. Bununla beraber bunun mevzuu çok zaiftir. Zira: Hamdullahilmüstevfi'nin bize haber verdiğine nazaran Sultan Kılıç Arslan (Hangisi? Ağlebi ihtimale göre Birinci Kılıç Arslan; bu malûmatı tekrar eden Evliya

Çelebi İkinci Kılıç Arslan olduğunu zannediyor) İç Kaleyi (Yani halihazır-daki Kale - tepeyi) ve İç Kaledeki bir sarayı inşa ettirmiş olacaktır, ve İç kale ve sur hali harabiye düşmüş oldukları cihetle Sultan Alâüddin Keykubad ve Emirleri şehrin surlarını yeniden inşa ettirmiş olacaklardır. Eğer bu iki hikâyeye birbirine takrip ve telif edilecek olursa vakayin şu suretle ceryan etmiş olduğu bir dereceye kadar hakikate yakın olduğu farz ve tahmin olunabilir. Kılıç Arslan İç Kaleyi inşa ettirmiş ve Keykubad onu tamir ettirdiği gibi şehri de aynı suretle inşa ettirdiği istihkâmat ile kale'nin suru içerisine idhal ettirmiştir. Keykubad'ın yaptırmış olduğu hisarlar, bir çok kitabeler ve her nevi tezyinat ile süslenmiş idiler ki bunlar kısmen zamanı kadimden gelme metrukâtan, kısmen de Rum Selçukîlerinin muasırı olarak vücuda getirilmiş asar ve mahsulatı heykeltraşiden mükemmel idiler.

XIX. uncu asrın birinci nısfında bu surun başlıca aksamı henüz dokunulmamış bir halde bulunmakta idi, ve odevrin seyyahları (Texier ve Molteke) taraflarından tavsif ve tasvir olunmuştur. Bugün ondan hiç bir iz görülemiyor. Onu tezyin etmiş olan asarı san'attan bazıları Konya Müzesinde bulunuyor.

Yukarıda zikri geçen Sultanlar tarafından vücuda getirilmiş olup Konya'nın bu refah ve saadet devrine çıkmakta olan diğer binaların hepsi de kale - tepe üzerinde ve binaenaleyh bu suretle eski İç Kale surunun içerisinde bulunmaktadır. Hiç şüphesiz İç Kale üzerinde inşa ettirilmiş olup kısmen Sultan Keykâvüs ve Keykubad'ınkilere terki mevki etmeğe mecbur olmuş olan daha evvelki Sultanların eserlerinden, kitabesinin şahadetile nisbetti anlaşılan yalnız şaya-

nı hayret ve takdir bir member vardır ki ağaçtan mamul olup (550 - 1155) de Sultan Birinci İzzüddin Mes'ud zamanında Ahlat'lı bir usta tarafından vücuda getirilmiştir. Şimdiki halde Alâüddin Camii'nde bulunmaktadır. Bu parça İslâm oymacılığının en mükemmellerinden biri olup bidayette bittabi bir camiin dahilinde bulunmuş ve muahharen Alâüddin Keykubad tarafından o camiin yerine inşa edilip kendi namını taşıyan ve el'an payidar bulunan camiin müstemilatından bulunmuştur. Bu camiin yanbaşıda bulunan iki türbeden dört Sultanın yani Sultan Birinci Mes'ud, İkinci Kılıç Arslan, Birinci Keyhüsrev ve İkinci Süleyman Şah'ın kabirlerini ihtiva eden bir kitabenin şahadetine göre (Löytved, No. 9) İkinci Kılıç Arslan tarafından, diğeri (616 - 1219) da Birinci Keykâvüs tarafından inşa edilmişlerdir. (Löytved, No. 12). Konya'nın kale - tepesi üzerinde yükselmekte olan binaların en mühimmi olan Alâüddin camii, mahfuz kalmış olan kitabelerin şahadetine göre, (616-1219) da Birinci İzzüddin Keykâvüs tarafından başlanmış (Löytved, No. 14) ve (617 - 1220) de Birinci Alâüddin Keykubad tarafından ikmal olunmuştur. (Löytved, No. 16, 19 ve 21). Bunları inşa eden usta mimar ise Mehmed bin Havlan isminde Şamlı bir usta olmuştur. (Löytved, No. 17); çini kaplamaları da Kerimüddin Erdemşah isminde bir usta tarafından imal olunmuşlardır. (Löytved, No. 21). Pek kısa bir müddet içinde (iki sene) inşa edilmiş olması da isbat eder ki mevzuubahs büsbütün yeni bir inşaat değildir. Fakat evvelce mevcut olan bir binanın bir tamiri, hurmeten tevsiidir. Binanın plânının gayri muntazam olması da aynı neticeye sevketmektedir.

Alâüddin Camiinin yanı başında, vaktile Sultanların sarayı bulunuyordu ki, Texier bunun ehemmiyetli ki-

sımlarını görmüştür. Sarre, Huart ve Löytved bunu heyeti mecmuasıyla göstermemişler, belki Kılıç Arslan ismindeki dört Sultandan biri zamanında yazılmış olan natemam bir kitabe ile bir duvar ve bir kulesini görebilmişlerdir (Löytved, No. 51). Sarre'nin tahminine nazaran bir şahıs mevzuubahs olduğu takdirde üçüncü Kılıç Arslan, hem zamanı saltanatının pek kısa olması ve hem de hükümdarlığı münazaalı bulunması hasebile dahili hesap edilmeyeceği için yalnız Kılıç Arslan IV., kendisinden evvel geçen aynı isimdeki sultanların zamanı saltanatlarında "Ağlebi ihtimale göre bu nevi binalar inşa edilmiş olmadığı malûm olması hasebile," bu faraziye kabule şayan görülebilir. Bununla beraber öyle görünüyorki evvelce geçen Sultanlardan bazıları bu sarayın bazı aksamını inşa etmişler ve muahhar bir devre ait olan bu kitabe sırf tesadüf neticesi olarak mahfuz kalmıştır. Löytved'e nazaran, 5 Nisan 1907 de, kitabe ile beraber üzerinde onu taşıyan pencere kemerinin bir nısfı yıkılmıştır. Bugün artık acınacak bir parçadan başka bir şeyi kalmamıştır (R. Hatmann, Levha 23).

Konya'nın tepe hisarının mimarî noktasından heyeti mecmuası hakkında P. Wittek daha fazla tafsilat ile bahsetmektedir. Fr. Sarre kulesinin tavsif ve tasvirine bir monografi hasretmiştir. (Der Kiosk von Konia, Berlin, 1935)

Kısmi merkeziden başka şehir dahilinde Konya'nın refah ve saadet içinde bulunduğu bu devre ait ve gayri ruhanî veya ruhanî âleme mensup ehemmiyetli zevat tarafından vücuda getirilmiş küçük bir sıra mebanî daha bulunmaktadır. (Bakınız: Löytved, No. 10, 11, 22, 24, 25) ki (640 - 1242) tarihinde (Löytved, No. 22) Mehmed bin Mehmed bin Osman is-

minde Toslu bir mimarın eseri olup debdebeli bir surette çinilerle tezyin edilmiş olan Sırçalı Medrese bu meydana dır. (Löytved No. 34).

Küçük Asya'da Rum Devleti Selçukîyesini Moğol Hanlalarının haki-miyeti altına koyan, Moğol istilasını müteakib devirde (1243) bilhassa iki büyük ve mümtaz devlet adamı görüldü ki bunlar bütün kuvvetleriyle İmparatorluğun sukutunu tehire çalış-tılar ve aynı zamanda Konya'da hepsi de san'at noktai nazarından birinci derecede bulunan bir takım eserler vücuda getirilmesile mütemayiz bir inşaat faaliyeti kışat ettiler :

Bunlardan birisi, 649 (1251 - 1252 de) Karatay Medresesini inşa ettiren Emir Celâleddin Karatay bin Abdullah (Löytved, No. 35) diğeri de Sahib Ata lakabile meşhur Veziri azam Fahreddin Ali bin Hüseyin'dir. (Vefatı: 648-1285 tedir. Kabri üzerin-deki kitabe: Löytved, No. 66; bundan başka onun hakkında malûmat almak için bakınız : M. Ferit ve M. Mes'ud, Selçuk Veziri Sahib Ata ile Oğullarının hayat ve eserler, İstanbul 1934).

Anadolu'nun diğeri şehirlerinde de aynı suretle bir takım mebanî vücuda getirmiş olan bu sonuncuya ait olmak üzere Konya'da bütün bir sıra meşhur binalar vardır : İki mescit (656 - 1258) de yapılmış olan Lârende Mescidi ile (Löytved, No. 44) İnce Minare Mes-cidi (ki bunun ince ve uzun olan minaresi 1901 de bir yıldırım darbe-sile yıkılmıştır) olup her iki eserin mimarı da Kelül yahut Kelük bin Abdullah ismindeki aynı zattır. (Löytved, No. 48 ve 73).

Bundan başka aynı mimar Konya-da Nalancı Künbedi denilen âbidenin de bânîsidir. (Löytved, No. 78). Ağ-lebi ihtimale göre ismi Kaloyan ile tefsir olunmak lâzım gelen bu üstad

hakkında bakınız : (Ferit ve Mes'ud, aynı eser, S. 120 ve aşağısı).

Bundan başka Lârende Mescidinin arkasında kâin Hanikah (Dervişlere bir melce olmak üzere 678 - 1279/80 de yaptırılmış olan bin) da Sahib Ata-ya aittir : Löydved, No. 57 ve 682 - 1283 de inşa edilmiş olan türbe de ona ilhak edilmiştir. Ferit ve Mes'ud, Sahib Ata'nın Konya'da vücuda ge-tirdiği daha az ehemmiyetli diğeri eserlerini de tadad etmektedirler.

Bundan başka Konya'da bu siyasi inhitat devrinde vücuda getirilip diğeri büyük ve muteber zevata ait bir ta-kım ehemmiyetli âbideler daha var-dır. (Löytved, No. 53, 54, 56, 80 ve aşağısı 82). Fakat bunlardan hiç biri Sultanlara ait değildir.

Umumiyet itibarile Tarih bakımın-dan ve hususî olarak ta mimarî tarihi noktai nazarından olduğu kadar Ana-dolu arazisi üzerindeki bir Türk Dev-letinin birinci payitahtı olması itibarile de Selçukî Konya'sının Türkiye için haiz olduğu ehemmiyetin yanı başında onun, Türkiye'deki derviş tarikatleri-nin en ehemmiyetlisi olan mevlevili-ğin mahalli teessüsü ve bu tarikatın üstadı ağzamı olan Çelebi'nin ma-halli ikameti olduğu gibi bu hane-danın da menşei aslisi olması itibarile dinî tarih noktai nazarından da maz-har bulunduğu ehemmiyeti işaret et-mek icab eder. Mevlevî an'anesine nazaran tarikatın müessisinin pederi olan Harezmsah'ın husumeti hasebile Anadolu'ya hicret etmiş olan Baha-eddin, Birinci Sultan Alâüddin'in da-veti üzerine 1220 de Konya'ya gelmiş ve 628 (1231 M.) da orada vefat et-miştir. Tarikatın müessisi olan oğlu Mevlâna Celâleddini Rumî 1273 te vukubulan vefatına kadar orada ya-şadı ve meşhur Mesnevi'sini orada telif etti. Onun dergâhı Mevlâna'nın pe-deri Bahaüddin'in ve halefleri olan

Çelebilerin kabirlerini ihtive etmek-tedir. (Bakınız : Löytved, S. 40 ve aşağısı). Bu dergâhın binasının esası hiç şüphesiz tesisi zamanına yükse-lirse de fakat müteakib bütün asır-larda vücuda getirilmiş kısımları da şamil bulunmaktadır. Bugün içerisinde Konya Müzesi bulunuyor. (Bakınız : Mehmet Yusuf, Resimli Konya Asarı Atika Müzesi Rehberi, İstanbul, 1348 - 1930).

Konya'nın ziyarete şayan diğeri meşhur mahalleri meyanında zikr ve iradı muvafık olanlar : İbnûlarabî'nin övey oğlu ve tilmizi olan Sadreddini Kunevî'nin Türbesi (vefatı 673-1274/75 tedir; bina da aynı seneye aittir) ile, Allah'ın tasavvufî bir surette marifet ve idraki sahasında, Mevlâna'nın, ken-disinin manevî ve ruhanî pederi olmak üzere iş'ar ettiği bir Dervişin yani Şemsüddini Tebrizî'nin türbesidir.

Bu vesile ile Konya'ya ait mahallî bazı an'aneleri zikretmek muvafıktır ki bunlar İslamiyetten evvelki (Hiris-tiyanlık) binalara müteallik olmakta ve İslâmiyet ile Hristiyanlık salikleri (hattâ ruhbanîyet azaları) arasında Selçukîler devrine yükselen şayanı dikkat bazı münasebetler mevcut ol-duğuna kısmen şahadet etmektedirler. Burada hepsinden evvel, Kale - Tepe üzerinde bulunup muahharen saat kulesi gibi istimal edilmiş ve bugün tamamiye nâbedid olmuş olan bir Bizans Kilisesini zikretmek gerektir ki bu Saint Amphilochius'e tahsis edil-miştir. Burası son zamanlarda Eflâtun'un rasathanesi olmak üzere tanılıyordu ve daha eski bir devirde - Yakut'un bildirdiğine göre - burasının hakimi İlâhî Eflâtun'un kabri olduğu söyle-niyor. ve her iki dinin salikleri de burayı ziyaret ederlerdi. Bundan baş-ka Konya hıttasında Türklerin fethedilen memlekette buldukları her nevi binalar Eflâtun'a atfu isnat olunur.

Bilhassa suların sevk ve tevziine mü-teallik inşaat böyle âd ve telekki olunmuştur. (Bu mevzua dair bakınız : F. W. Hasluch, Plato in the folklore of the Konia Plain, in christianity and İslâm under the Sultans, T. II, oxford, 1919, P. 363 ve aşağısı).

Kezalik Konya'nın iki fersah şimali garbisinde Sille Dağları içinde bulu-nup (Eflâki'de Deyri Eflâtun denilmiş ve bir başka yerde de Akmanastır denilen) ve İkonyom Rum Rahipleri-nin ikametgâhı olan Saint Chariton Manastırı ile de Eflâtun arasında bir münasebet bulunduğu isbat ediliyor. Bu Manastırın içerisinde, Mevlâna'nın Oğlu üzerinde Saint Chariton'un gös-termiş olduğu bir keramet hatırası olmak üzere, küçük bir mescit bulu-nuyordu. (Bu manastır ile buna mü-teallik menkıbeler hakkında bakınız : Nikos A. Bees, Die Maria-Spilötissa-Klosterkirche bei Sille (Lykaonien), Berlin, 1922).

Nihayet, Mevlâna'nın makberi ve-silesile 1705 te Konya'da bulunmuş olan Paul Lucas tarafından daha ev-velce nakledilmiş olan mahallî bir Hristiyan an'anesinin haber verdiğine nazaran büyük tarikat müessisinin yanıbaşında onun samimî dostu Epsepi (Yani, Eusebius) ismindeki bir Rum Piskoposu defnedilmiş olacaktı, ve bunun neticesi olarak onun kabri de hem Hristiyanların, hem de Müslü-manların hurmetine mazhar oluyordu. (Bu mevzua dair bakınız : J. H. Mordtmann, Um das Mausoleum des Molla Humkiar in Konia Jarbuch der Asia-tischen Kunst II, 1925, S. 197.)

Bundan başka, Hristiyanlar ile İslâmlar arasındaki bütün bu münasebetler hakkında bakınız : F. W. Hasluch, Christianity and İslâm under the Sultan of Konia, S. 370 ve aşağısı).

Konya'nın sahipleri olmak itibarile, Selçukîlerin varisleri Karaman Oğullarıdır (1277) 676 dan itibaren, o vakitki Karaman Oğlu Mehmet Bey Keyhüsrev III. zamanındaki karışık vaziyetten bilistifade (Devletin gayri mahdud bir kudret ve salâhiyete malik müdiri umuru olan Muinüddin Pervane'nin katli, Memlûkların Sultanı Baybars'ın Moğollara karşı harp açarak Kaysariyye'ye kadar gelmesi ve Sultan ile Sahib Fahrüddin'in Konya'dan gaybubetleri) Konya'da sağlam bir surette tutunmaya teşebbüs etmişti. Mehmed Bey İkinci Sultan Keykâvus'un Oğlu diye ileri sürdüğü Cimri isminde birini, Gıyasüddin Siyavüş adıyla tahtın bir sahibi müddesi olarak meydana çıkarmış ve onun namına olarak Konya'yı zaptetmisti. Fakat yardım Moğol kî'alarıyla takviye edilmiş olan Sahib'in kumandası altındaki Selçuk ordusunun yaklaşması üzerine şehri tahliye mecbur oldu. (İbni Bibi III., 321 ve aşağısı). Eğer bir müddet için Anadolu'da tabii vaziyet avdet etmiş ise asayiş ve intizamın bu avdeti Selçuk Sultanının hüküm ve nüfuzu sayesinde değil, bu maksatla Veziri Şemsüddini Cüveyni'yi Konya'ya göndermiş olan Moğol Hanının hüküm ve nüfuzu sayesinde husule gelmişti. Sükûn ve asayişin bu avdetinden bittabi Selçukîler değil, fakat Moğollar istifade ettiler. Oldukça kısa bir zamandan sonra Konya'daki Selçukî hakimiyeti gürültüsüz, patırdısız bir surette ve calibi teessüf ve teessür olmaksızın zail oldu. Fakat ne hadisatın ne suretle cereyan ettiğini ve ne de tam ve sahih olarak hangi zamanda vukua geldiğini kat'i surette bilmiyoruz. (Umumiyet üzere Konya'da Selçukî hakimiyetinin nihayet bulduğu tarih olmak üzere 708 (1308) gösteriliyor.) Yalnız şunu muhakkak olarak kabul ederiz ki XIV üncü asırda Karaman Oğulları Kon-

ya'nın sahipleri idiler. Kendilerine Lârende (Şimdiki Karaman) yi Payitaht ittihaz etmiş olan Karaman Oğulları devrinde bir vilâyet şehri derecesine inmekle beraber kültür sahasında malik olduğu an'aneler hesabı yine oldukça ehemmiyetli bir şehir olarak kaldı. Karaman Oğullarının hakimiyeti zamanında Konya'da muteber ve ehemmiyetli zevat tarafından vücuda getirilmiş olan bir kaç binayı zikretmek icab eder. (Bakınız: Löytved, S. 97 ve aşağısı) ki bunlar meyanında bilhassa Mehmet bin Hacı Hasbey'in 824 (1421) tarihinde inşa ettirdiği medrese (Darülhuffaz) yi işaret eylemek muvafıktır (Löytved, No. 90), Bununla beraber hiç bir tanesi yoktur ki bizzat Karaman Prensleri tarafından inşa ettirilmiş olsun.

Karaman Oğullarıyla Osmanlılar arasında birbirini müteakiben vukua gelen mubarezeler esnasında başlı hedefi Konya teşkil etti. Konya'nın surları dibinde Anadolu hakimiyeti için birbirile mücadele eden bu iki devtet arasında bir çok muharebeler vukua geldi. (1393 - 94) 796 ya doğru (Osmanlı membalarının pek çoğu böyledir; bakınız: Urudj, S. 31, 16 - 101, 10 ve müellifi meçhul Giese tarafından neşredilmiş olan bir eser, S. 10, 34; V. Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches, I., 225 tarih tam olarak tesbit edilememiştir).

Yıldırım Bayezid I. Konya'yı zapt etti ve Karaman Beyliğini ortadan kaldırdı. Fakat Bayezid'in Timur tarafından esir edilmesile neticelenen Ankara muharebesinden sonra galip, memleketleri Bayezid tarafından zapt edilmiş olan Anadolu Beylerini kendi mülklerine iade ettiği gibi Karaman Oğlu İkinci Mehmed Bey de - ki Bayezid'in kumandanı Timurtaş tarafından mağlûp ve katledilmiş olan Ali Beyin Oğlu idi - memleketini ve

aynı zamanda Konya'yı yeniden istirdat etti. Bir yarım asır esnasında her iki rakip devlet arasındaki mubareze kesbi şiddet etti. Bu münasebetle Bursa'nın Karaman Oğulları tarafından yağmasını ve Osmanlı Padışahı Birinci Mehmed'in, Konya'da Karaman Oğulları üzerine kazandığı muzafferiyetle neticelenen mukabil taarruzu işaret etmek icab eder. (Tarihi kat'i surette malûm değildir: Vekayinameler şu tarihleri gösteriyorlar: 816, 817, 819. Bakınız: Âşık Paşa Zade, S. 75, bap, 71 ve S. 78, bap, 74; V. Hammer, Gor. I. 366 da 1414 = 817 tarihini iltizam ediyor.)

Nihayet Fatih İkinci Mehmed (1476) 872 de Konya'yı zapt ve Karaman hıttasını kat'i surette Osmanlı İmparatorluğuna zam ve ilhak etti. (Âşık Paşa Zade, S. 123, bap. 143; V. Hammer, Gor. II., 86 ve aşağısı). Bu tarihtenberi Konya, Osmanlı Devletinin Karaman Eyaletinin merkezi ve bir Beylerbeyi ile 500 akça aidatı olan bir Mollanın makarrı oldu.

Mehmed II. yeni Payitahtı olan İstanbul'un mevki ve vaziyetini takviye etmek için san'atkarları, hırfet erbabını ve muteberan gelip orada yerleşmeğe mecbur ettiği cihetle, Konya'nın Osmanlı İmparatorluğuna ilhakı onun, hulyalara müstağrak bir vilâyet şehri derecesine inmesiyle müterafık kat'i bir inhitatın işareti olmuştur. Yalnız Mevlevî tarikatının müessisi Celâleddini Rumi'nin türbesi ittisalindeki Mevlevî dergâhı bu şehir için Mevlevî an'anesine sıkı sıkıya merbut bir fikir hayatının - oldukça metin - bir nevi istinatgâhı olarak kalmıştır. Konya'nın ehemmiyetinin bu azaltılışı, şehrin manzara-sının muahharen vukua gelen tahavvülünde de kendini hissettirir. Selçukîler ve Karaman Oğulları devirlerine ait vakıflar inhitata duçar oldukları

gibi onlarla beraber muhafazaları bu vakıflar ile temin edilmiş olan binalar da inhitata uğradılar ve Selçukî devrine ait binaların plânlarına benzer plânlar üzerine konulmağa bir dereceye kadar kesbi liyakat edebilecek âbidevi yeni binalar da hiç olmazsa eşhas tarafından artık yapılmamışlardır.

Konya'da bütün alâka ve ehemmiyet orada defnedilmiş olan velilerin türbeleri ve Mevlevî Dergâhı hakkında gösterilmiştir. Zaten Sultanlar ve ve ricali devlet; türbeler hakkında ve hususî bir surette de Mevlevî Dergâhı hakkında alâkadarlıklarını izhar etmişlerdir. Bundan başka Konya, bütünü şayanı dikkat bir âbideye maliktir ki o da Selim I. tarafından inşa ettirilmiş olan ve Osmanlı mimari sanatının kemal ve inkişaf devrine ait bulunan Selimiyye (Sultan Selim) camiidir. Bu caminin sanat tarihi noktai nazarından olan kıymetini bizim için bir kat daha artırmakta olan husus, bunun Mehmed II. tarafından İstanbul'da vücuda getirilmiş olan Fatih camiine bir karşılık olmasıdır. Bu Cami malûm olduğu üzere şekli hazırıyla XVIII. inci asırda yapılmış olan bir tamir ve tecdidin mahsulüdür. (Bu mevzuu dair bakınız: R. M. Riefstahl, Selimiyyeh in Konia; The art Bulletin, t. XII. No. 4, 1930).

Bundan başka Konya'da Osmanlı devrine ait ve içerisinde Cuma namazı kılınan diğer camiler de gösterilebilir. Fakat bu camiler arasında yalnız Şerefüddin Camii (Tarihi meçhuldür, ağılebi ihtimale göre XVIII. nci asra aittir.) bir derece haizi ehemmiyettir.

1832 de Konya bir defa daha tarihî vak'alara sahne olmuştur. Şöyle ki Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Oğlu İbrahim Paşa orada Osmanlı Sultanının ordularını mağlûp etmiştir. Asırlarca müddet zarfında bu şehir,

Anadoluyu bir köşeden bir köşeye kat eden ve Osmanlı devrinde bunların şarka müteveccihen vukubulan bütün harp teşebbüslerinde askerî bir yol olmak itibarile haiz olduğu ehemmiyetten başka, her sene İstanbul'dan Mekkeye giden kervanlar içinde bir Hacılar yolu olmak itibarile büsbütün hususî bir ehemmiyet iktisap etmiş olan cadde üzerinde en mühim bir istasyon olarak kalmıştı. 1896 da şehir bu zaviyevî yolun yerine kaim olan Bağdad hattına raptedilmiş ve bu andan itibaren Konya iktisadî bakımdan azim bir terakki ve inkişafa mazhar olmuştur. Cihan Harbinden sonra Konya'da, İtilâf Devletlerinin kuvvetleri tarafından işgal olunmuştur. 1920 senesi teşrinievvelinin üçünden altısına kadar şehir millî harekete karşı Halife namına vukua gelen bir kıyamın sahnesi olmuş, fakat bu kıyam çarçabuk bastırılmıştır. (Bakınız: Mustafa Kemal, Die nationale Revolution, S. 59).

1922 senesi ağustosunda Yunanlılara karşı olan son ve kat'î mübarezenin başlangıcında Konya, Türk kargâhı umumîsinin merkezi oldu.

Bütün Derviş Tekkeleri gibi Konya'daki Mevlevî Dergâhı da 1925 te kapatıldı. Burası 1927 denberi şehrin müzesini muhafaza etmektedir.

BİBLİOGRAPHIE: (Maddenin içerisinde zikredilmiş olan eserlerden müstakil olarak):

Yakut, Wüstenfeld tab'ı, IV., 204; Dimişki, Mehren tab'ı, S. 228; Abulfida, Takvim - al-Buldan Reinaud tab'ı, S. 382 ve aşağısı; Hamd Allah Mustawfi, Nüzhet - al - kulub, G. Le Strange tab'ı, G. M. S. D., XXIII./1, S. 97 ve aşağısı; Ibn Battuta, Defreméry - Sanguinetti tab'ı, II., S. 281 ve aşağısı; Seydi Ali Reis (Seyahatini 1553 = 960 ta yapmıştır). Mir'at al-mamalik, S. 12; Klatib Çelebi, Djihan-nüma, Stambul, 1732, S. 615; Evliya Çelebi. (Konya'yı 1060 = 1650 de ziyaret etmiştir) Seyahatname, III., 18 ve aşağısı; Macarius, (1653 de seyahat etmiştir) F. C. Belfour tarafından İngilizceye tercümesi, I./1, S. 7 ve aşağısı. Nabî, (1089 = 1678 de seyahat etmiştir) Tühfetül Haremeyn, S. 8; Mehmed Edib, Menasik - el - Hacc, (1193 = 1779 da yazılmıştır) S. 34; F. Sarre, Reisen in Kleinasien, Berlin, 1896; Cl. Huart, Konia, la ville des derviches tourneurs, Paris, 1897; J. H. Löyt-ved, Konia, Berlin, 1907; F. Sarre, Konia, Berlin, s. d. tirage à part extrait des Denkmäler persischer Baukunst, Berlin, 1910; R. Hartmann, I. m neuen Anatolien, Leipzig, 1923, s. 99 ve aşağısı; Konya ve rehberi, İstanbul, 1339 (Şehrin plânı ile beraber); A. C. Konia, İstanbul, 1932 (Fr. Tacschner)

Aslı Bozkırlı Bir Barut Mühassısı :

Mümtaz İstihkâm Miralayı Mehmed Ali Bey

Yazan :

İ. HAKKI KOMAN

Mehmed Ali Bey Hafız Ziya efendi isminde bir zatın oğludur. Ziya Efendi ise Bozkır nahiye iken burada Müdürlük etmiş bulunan Bozkır'ın Fart Köyü Eşrafından Hasan Ağa'nın oğludur. Hafız Ziya, asker olduğu zaman İstanbul'a seykolunmuş ise de buradan kaçarak Bozkır'a gelmiş, kendisini hükûmet tutturarak tekrar İstanbul'a göndermiş. İlk defa Bozkır'da evlenmiş olan Hafız Ziya askerliğini bitirdikten sonra İstanbul'da ikinci defa Kafkasyalı bir kızla evlenmiş ve bu izdivaçtan kendisinden bahsettiğimiz Mehmed Ali Beyle kardaşı, Hariciye Nazareti memurlarından Hasan Bey dünyaya gelmiştir.

Mehmed Ali Bey İstanbulda Kumkapı Nişacasında oturduğu için mektepte Kumkapılı Mehmed Ali diye çağırılırdı. Askerî künyesi de Mehmed Ali Efendi bin Hafız Ziyaeddin Kumkapı'dır.

Mehmed Ali Efendi ilk tahsilini bittirdikten sonra Askerî Rüştiyesine girmiş, oradan Askerî idadisine devam ederek onu da ikmal eylemiş ve 1308 rumî senesinde İstanbul'da Halıcıoğlundaki Mühendishane Harbi-

yesine kaydedilmiş ve burada İstihkâm sınıfına tefrik olunmuştur. Üç yıl tahsilden sonra 1311 de Mülâzım - sani ve bir sene daha okuyarak Mülâzımıyvel olmuştur. Zekâ ve istidadı dolayısıyla Mümtaz sınıfına ayrıldığından iki sene de burada yüksek tahsil görüp Yüzbaşılığa terfi eylemiştir.

İlk memuriyeti Tophane Müşüriyeti emrindeki Askerî San'atlar Mektebi Muallimliğidir. Burada pek az bir müddet kalmış, sonra Bakırköyü'ndeki Zeytinburnu Baruthanesine tayin olmuş ve bir kaç sene içinde ihtisas peyda ederek barut kimyageri olmuş ve hemen hayatı askeriyesinin büyük bir kısmını bu işte geçirmiştir.

Mehmed Ali Bey Barut Mühassısı bir kimyager olduğu kadar daha mektep sıralarında iken merak sardığı ecnebî dillerinde de fazla vukufu olan bir kimse idi. Almanc, Fransızca, hatta İngilizceyi kendi lisanına yakın bir derecede bilirdi. En ziyade vukufu Almancada idi. Bunun için hükûmet tarafından müteaddit defalar barut, mevaddı infilâkiye, sanayii na-

riye, mermiyat ve mevaddı mürekkebe mubayaası için Fransa, İngiltere, İtalya ve Amerikaya gönderilmişti. Teehhül etmedi.

Onun biricik zevki vazifesi ve pek ziyade düşkün olduğu kitap mutaleası idi. Dünyanın neresinde olursa olsun, ilmi, fennî bir kitap intişar mevkiine çıktı mı mutlaka bundan kendisine bir tane gönderilirdi. Almanya, İngiltere, Fransa, Amerika ve İstanbul'un Beyoğlu kitapçıları kendisini tanırlardı. Hemen diyebilirim ki maaşının dörtte birini kitapçılarına gönderirdi. Eviinde bir oda kütüphane vazifesini görürdü. Merhumun kitapları bir hazine kadar değerli idi.

Bilgisinin derinliği nisbetinde mahviyetkâr ve Avrupanın medenî ve fennî terakkisine yakından vakıf bulunmasına rağmen milli âkidelere sadık ve muhafazakârdı.

Lüzum görmedikçe tek bir kelime bile ecnebî lisanı kullanmazdı. Lisan, riyaîye, fizik, kimya ve mihanik gibi ilim ve fenleri çok sever ve bunlarda cidden yüksek bir kabiliyet ve istidat gösterirdi.

Ahlâkının dürüstlüğü ve bilgisinin kudreti nisbetindeki tevazuu arkadaşları arasında kendisine hususî bir hurmet ve fazla bir muhabbet celbine kâfi bir saik teşkil ediyordu.

Merhum Mühendishane Harbiyesinin üçüncü senesinde iken, ben birinci senenin İstihkâm sınıfına geçmiş bulunuyordum. O sınıfın yüksek talebeleri bize Piyade Talimnamesinin acemi devresine ait kısmının rehberliğini yaparlardı. Mehmed Ali Efendi de bu hususta bana rehberlik yapıyordu. Piyade Talim hocamız pek sert idi. Bunun bana karşı çok haşın davranışını Mehmed Ali Efendi anlamış

olduğundan o bilâkis çok müsamaha-kâr bulunur, daima güler yüz gösterir ve nazikâne muamele ederdi. Aramızdaki dostluk ve arkadaşlık işte bu andan itibaren başlamıştı.

Merhumla Balkan Harbinde Çekmece-de bulunduk ve Edirne'nin istirdadında meslek arkadaşlığı yaptık. Karaağaç'ta Bulgar bombalarını tasnif ettik ve bir kaçını tecrübe için patlattık. Daima güler yüzlü olan merhum tecrübelerde çok ihtiyatlı ve soğukkanlı davranırdı.

Sınıf arkadaşım Manastırlı Mümtaz İstihkâm Binbaşısı merhum Es'ad Bey kendisine Barun deye hitap ederdi. Bu onun lâkabı olmuştu. Çünkü kendisi Avrupa adabı muâşeretine vakıf olmakla beraber Türk terbiyesile de müttehali idi. Daima temiz ve daima tıraşlı bulunurdu. Hayatında nezaketten hiç inhiraf etmemiştir. Vefakâr ve kadirşinas bir kimse idi. Keskin zekâsı parlak gözlerini çerçivelayan gözlüklerin altından ateşin akisleri yapıyordu. Kısa denilecek kadar orta boylu, buğday renkli ve hissolunamayacak derecede yüzü çiçekli idi.

Merhum Barutçuluk mesleğine bir takım fennî formül ve ihtiralarıyla hizmet ederek akranı arasında temeyyüz eylemişti. Büyük Harb'de her yere burnunu sokan Almanların hiç birisini Baruthane'ye yaklaştırmamıştır. Pirper namındaki Alman Bahriye Miralayını Baruthanede ıslahat yapmak için göndereikleri vakit merhumun ilk sözü şu olmuştur: "Biz her nevi barut yapmak usullerini biliriz. Müttehassısı ihtiyacımız yoktur." Bilâhere Pirper paşa namını alan Almanın cehlîni nazikâne bir surette yüzüne çarpmakla Türk Barutçularının yüksek istidatlarını bu ecnebî Paşaya da teslim ettirmiştir.

Merhum Askerî Fabrikalar Fen

Heyeti Azalık ve Riyasetinde de bulundu. Kırıkkale'de hastalanmıştı. Ankara'da kâin Cebeci Hastanesine getirildi, orada bundan üç yıl evvel gözlerini ebediyen yumdu ve cenazesi merasimi askeriye ile kaldırıldı. Bu asil ve nezih fen adamını toprağın sinesine teslim ettiklerinde Askerî Fabrikalar Umum Müdürü Eyyup Paşa kardamız çok hazin ve çok takdirkâr bir nutuk irad ederek onun eski arkadaşlarıyla, kendisini bilen ve sevenleri hüznü matem içinde bıraktı. Mehmed Ali Bey'in ebedî gayubeti, meslek ve san'atı askerisinde pek büyük ve telâfisi güç bir boşluk bıraktı.

**

Merhumun barut müttehassısı olmasında, neslen Bozkırlı bulunmasının da tesiri olsa gerektir. Çünkü Bozkırlılar ham güherçile ocaklarından güherçile toplamakta pek mahirdirler. Bozkırda

ham güherçile az ise de bu işte ehil olan köylüleri Konya Vilâyetinin haricinde bile ham güherçile ocakları açmak için davet ederler. Niğde, Bor, Aksaray, Koçhisar, Çay, Bolvadin ve Afyonkarahisar'da ocaklar işletirler. Keza Konya vilâyeti dahilinde Çumra, Ereğli, Karaman, Karapınar, Ilgın, Seydişehir, Beyşehir, Kadınhanı, Akşehir, Cihanbeyli ve Konya kazası köylerinde ocakları vardır (1).

(1) - Bozkırlılar senede 40 - 50 bin kilo ham güherçile toplayıp bunları Konyadaki güherçile fabrikasına satarlar. Bu yüzden 2-3 bin nüfusun iagesi temin olunmaktadır. Güherçile güzüm toplanır. Hafif yağmur yağdığı zaman toprak sabunlu su dökülmüş gibi beyazlanır. İşte bu tabakalar toprakla karışık ham güherçiledir. Ahali bu mevsimde işsiz kaldığından ham güherçile toplamağa koyulurlar. Yağmurun çok yağması güherçileyi inhilâl ettirerek toprağın derinliklerine girmesine bais olur.

Mehmed Ali Beyin akrabasından bir kaç zat bugün bile Konya güherçile fabrikasına ham güherçile satmaktadır.

Bu münasebetle müverrih Ahmet Refik merhumun Divanı Humayun mühimme defterlerinden aldığı hükümleri havi ve "Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri" adlı eserinden (S. 11, 12, 18) çıkardığımız güherçileye ait üç hükümle Konya mahkeme sicillâtında mukayyet diğer bir hüküm buraya geçiriyoruz. Bu dört hüküm, Konya ve havalisinin eskidenberi güherçile ocaklarıyla tanınmış olduğunu tebarüz ettirmektedir :

Lârende güherçile kârhanesine dair :

Lârende Kadısına hüküm ki :

Hâlâ müşarünileyh süddei-saadetime kazaha defterin gönderüb tahtı kazanda vaki olan güherçile kârhanelerine dikkat ve ihtimam olunmayub ihmal olunmağla ekser evkatda kârhane mühimmatdan olmuştur. Bu halde ihmal caiz değildir. Buyurdum-ki, vusul-buldukda bu babda mukayyed olub tahtı ka-

zanda olan güherçile kârhanelerine lâzım olan eğer odun ve eğer işçi ve gayridir vakti ve zamanı ile tedarik ve ihzar ettirüb kârhaneleri muttasıl işledüb güherçilenin tevfir ve teksirinde sa'yü ihtimam eyleyüb ihmal ve müsaheleden ziyade hazer eyleyesin. Bir dahi ihmalin arz olunurub beyan olunan özrün kabul olmaz. Ana göre ikdamda dakika fevt eylemeye-

sin. Bu dahi (1)

Bir sureti Bir sureti
Karaman beylerbeğisine ve Aksaray
Konya Kadısına. Aşadaki Kadısına
kayıd yazılmış

Bir sureti Birsureti
Ürgüb Kadısına Anduğu Kadısına
Bir sureti Bir sureti
Samantu Kadısına Karahisar Develü
Kadısına

Bir sureti
Bozok beğine ve Sorkun Kadısına

**

*Karaman'dan İstanbul'a güherçile ge-
tirenlerin yolda savuştuklarına dair :*

Karaman beğlerbeğisine hüküm ki :
Hâlâ süddei saadetim çavuşlarından
güherçile nazırı olan Ali Çavuş Ka-
zaha defterin gönderüb kârhanelerde
işlenügelan güherçilei alub Âsitanesi
Saadetime getürmek için Koşulan hi-
sar erlerinin bazı yoldan dönüb, gay-
bet idüb hizmetlerinde ihmalleri ol-
mağla güherçilenin bir mikdarı zayi
olduğun bildirmeğin buyurdum ki,
göresin anın gibi güherçile hizmetine
tayin olunub varub edâi hizmet eyle-
mayub yoldan gaybet eylemiş kimesne-
ler var ise ol asilerin gediklerin alub
ahare tevcih eylesin. Amma yolda
müşarünileyhim ve yahud güherçile
mübaşirlerinden tezkere alub dönmüş
kimesneler var ise ol asilere dahl
olunmaya Bu dahi

**

*Karaman ve Zülkadriyye'deki güherçile
ocaklarına dair :*

Kayseriye beğine hüküm ki :
Vilâyeti Karaman ve Zülkadriyye-

(1) - Lârende güherçile kârhanesinde hizmete
gelmiyen mütekait Sipahi ve Spahi zadelerin
hizmete getirilmeleri için de aynı tarihte Lâ-
rende Kadısına başka bir hüküm daha yazılmış-
tır.

de mamûl olan on altı aded güherçile
ocaklarının her biri bir Kadılıkda olub
hasıl olan güherçile Derissaadet'e
irsal olunmak için beher senede altı
yedi bin mikdarı danıkların livai Kay-
seriye de Kariyyei Mancun halkı işle-
yüb vilâyeti Karaman'da ve gayride
işlemeğe imkân olmıyub ancak kariyyei
mezbure halkı işlemeğe münhasır olub
ve mukaddema işledikleri danıkların
her birine birer ücret alınub hizmet
lerinde ve ücretlerinde nefileri olma-
ğın Cezirei Kıbrıs'da Kazai mezbure-
den ikiyüz dört nefer sürgün haneleri
irsal olunub ve bazı Kariyyelerden
sürgün evleri şiddeti şita olmağla
yigirmi altı hane evvel bahara te'hir
olunmağın zikrolunan Kariyyei Man-
cun altı buçuk hane olub mezkûr
Kariyye halkı birer akçe hesabı üzere
miriye güherçile için danıkları işle-
yüb Cezirei Kıbrıs'dan haneleri af
olunmak babında inayet reca eyle-
diklerini arz etmeğin vusul buldukda
filvaki arz olunduğu üzere Kariyyei (2)
altı buçuk hane ise ol Kariyyei sür-
dürmeyüb kemakân güherçile için
istihdam eylesin 981.

**

*Selim III. zamanında Bozok Mutasar-
rısıyla kadılara güherçile için yazılan bir
ferman :*

İftihar - ül - emacid - i - volekârim,
Cami - ül - mehamid - i - velmekârim,
elmuhtas bimezid - i inayet - il melikid-
daim Mirahur Evvelim payesile hâlâ
Bozok sancağı mutasarrıfı Cebbar
zade Süleyman zide mecdüh; ve me-
fahir - ül - kuzatı velhukkâm, mea-
din - ül - fezailli velkelâm. Derûn emri
âlişanımda mestur - ül - esami elviye
ve kazaların kadıları ve naibleri zide
fazlühüm; Ve mefahir - ül - emasil - i -
velakran âyan ve zabitan ve vücûh-ü

(2) - Mancun

memleket ve işleri zide kadrühüm.
Tevki - i refi - i hümayunun vâsil olıcak
malûm ola ki :

Sen ki, miri mumaileyhsin, Asita-
ne - i Saadetim baruthanesi lâzimesi-
çün balâsı mübarek Hattı Hümayun-u-
Şevketmakrunumla müveşşah Far-
man - ı Âlişanımla memur - u tertib
ve tanzimi olduğun güherçileyi Kon-
ya ve Karaman ve Eskiil ve Akşehir
ve Aksaray ve Niğde ve Kayseriye
ve Kilisehisar kazalarından mubayaa
ve fakat Kayseriye ve Kilisehisar ta-
raflarından mubayaa olunacak güher-
çilenin beher kantarı yüz seksen ve-
kiyye olmak üzere yetmiş beş gurus
beha ve onbeş gurus ücreti nakliyye
ki, cem'an beher kantarı maa nakliyye
doksan gurus ve mâada Konya ve
Eskiil ve Akşehir ve Aksaray ve
Ilgın ve Karapınar ve Karaman kaza-
larından kezâlik yüz seksen vekıyye
(ekka) olmak üzere çorak ta'bir olu-
nur güherçilenin beher kantarı otuz
gurus beha ve on beş gurus
nakliyye ki, cem'an kırk beş gu-
rus olmak üzere sabıklarından âlâ
ve ziyade güherçile mubayaa oluna-
cağını beyan birle fiat - ı mezkûre
üzere mubayaasına ruhsat - ı aliyyem
erzânî kılınur ise kaleilere ve güher-
çilecilere ilâm olunmak için emri âli-
şanım sudurunu bundan mukaddemce
Derbar - ı Adaletkararına tahrir ve
inha ve sen ki, hakkında min kullil-
vücuh vüsuk ve itimad derkâr oldu-
ğuna ibtinaen sene besene külliyyetlü
güherçile mubayaası şartıyla fiat hu-
susu tıbbı tahriratın tanzim ve Ha-
zine - i Âmirom defterlerine kayd - ü
tesbit birle senei maziye zilhiccesi
evailinde emri âlişanıma ıstar ve tara-
fına bas - ü tısyar kılınmıştı. Şimdi
kazaha - i mezkûremden Ilgın kaza-
sından altmış altı kantar ve Karapı-
nar kazasından kezâlik altmış altı
kantar, ve Akşehir kazasından yüz
onbir kantar, ve Konya kazasından

znâ otuz sekiz buçuk kantar yet-
miş vekıyye, ve Eskiil kazasından
iki yüz kantar çorak, ve kal - i halis
olmak üzere Kilisehisar kazasından
yüz otuz sekiz buçuk kantar yetmiş
vekıyye, ve Kayseriyye kazasından iki
yüz yigirmi iki kantar kırk vekıyye,
ve Çeşnigir kazasından beş kantar
güherçile ki, beher kantarı yüz seksen
bir vekıyyeden cem'an senevî yüz
yetmiş beş bin altı yüz altmış vekıyye
güherçilei ham ve kal - i halisi Ba-
ruthan - i Âmireme isal ve teslim ide-
ceklerini nâtik ilâmat irsal eylemiş-
sin. Güherçile - i mezkûrenin fiatına
bu mertebe zam olunması mutlaka
teksir ve tevfiiri maslahatına mebnî
olub bu mikdare iblâğı kadimisin
henüz zıfına balığ olmamakla mak-
sud - ü aslı hasıl olamayub bu husus
iradei asliyenin hilâfı ve senden me-
mul olan say - ü gayrete münafi idüğü
ve bu kazaların kati çok zamma te-
hammülü olduğu zahir ve bundan
ziyadeye teahhüdden istinkâf mücer-
red gâli beha ile ahare güherçile fî-
ruhtunı itiyad idenlerin fesad ve mel'-
anetlerinden neş'et eylediği bahır
olmağla hiç olmazsa kadimisinin zıfı
mertebesine balığ olmak için âzar - ı
vahıyyelerine itibar olunmayarak Kay-
seriyye'ye yigirmi yedi ve Kilisehisar'a
kezâlik yigirmi yedi ve Ilgın'a ondört
ve Karapınar'a ondört ve Akşehir'e
ondört ve Konya'ya yigirmi sekiz ve
Çağnigir köprüsüne beş ve Eskiile
otuz yedi kantar ki, cem'an yüz altmış
altı kantar dahi zam ile senevî iki
yüz bin vekıyyeye iblâğı ve güherçile-
i mezkûrenin behemehal Kasım
dühulünden mukaddem Baruthane - i
Âmireme irsal olunması hususunun
rabıta - i kavıyyesi virilüb bundan böyle
bu mikdardan ziyade taleb olunma-
yub ve bu mikdardan bir dirhem
tenzil ve takliline vechen minelvücuh
ve sebeben minclesbab cevaz ve ruh-

sat virilmemek ve işbu nizam ilâ maşaallah düstur-ül-amel tutulmak hususuna iradei aliyye-i şahanem teallük itmekle mucibince bieyyihâl nizam ve rabitasını virüb hakkında olan husn-i zann-i mülkânemi teyide ibtidar ve sureti nizam ve hitamını tekrar Derisaadetime tahrir ve iş'ar eylemek fermanım olmağın mahsusan işbu ferman-ı âlişânım ıstar ve irsal olunmuştur.

İmdi vüsulünde sen ki miri mu-maileyhsin, balâda bastu beyan ve tafsilü âyan kılındığı üzere ve baade-zin kazahayı merkumeden maa zam beher sene ikiyüz bin vekıyye kali halis güherçileyi vaktü zamanile mubayaa ve Asitanei Saadetim baruthanesine irsal ve salifüzzikr dokuz senesine mahsuben kazahayı merku-meden mubayaa olunacak güherçile-nin dahi Kasımdan sonraya kalmamak şartıyla bugünlerde develere tahmilen Derisaadet'ime isaline sâyi bîhümâl eylesin. Şöyle ki iki yüz sekiz senesine mahsuben gönderilen güherçile mevsimi şitada gelmek takribile külli noksan zuhur idüb miriye ve fukaraya hasar olmağla gerek şimdi ve gerek sinin-i atiyede güherçilei

mezkûrenin kasımdan evvel vâsılı baruthane olması tariki sühuletin bulmağa sâyi cemil ve atide dahi nizamı mezkûre riayet oylesin.

Ve siz ki kuzat ve nüvvab ve âyan ve zabitan ve vücuhi memleket ve iş erlerisiz. Sizler dahi mucibi emri şerifimle amel ve hareket ve hilâfı emri âlişânım vaz'u hareketden gayet-ül-gaye tehaşi ve mücanebet eylemeniz babında fermanı âlişânım sadır olmuştur. Buyurdum ki, hüküm-ü şerifimle... vardıkda bu babda vechi meşruh üzere şerefyaftel sudur olan işbu emri şerifi celil-üş-şân-i vacib-ül ittiba ve lâzım-ül imtisalin mazmunü münifi üzere âmil olub hilafından ihtiraz eylesiniz, şöyle bilesiz, alâmeti şerifeye itimad kılasız. Tahriren filyevm-il hamis şehre rebi-ül-ahir senete aşere ve mieteyn ve elf

Kostantiniyye

Eski imlâsı muhafaza edilerek yazılan bu hüküm, bize nerelerden senede ne kadar güherçile istihsal edildiğim ve ne vakit baruthaneye gönderilmesi lâzım geldiğini açıkca öğretiyor.

MEVLEVİ VELİLERİ

EFLÂKÎNİN مناقب المارفين İSİMLİ ESERİNDEN TERCEME EDİLMİŞTİR

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

- Geçen nüshadakının ardı -

8 — Tefekkürat ve mülahazat içinde müstağrak bulunan Harezmsah bu fikri Sultanülülemaya bildirmek ve onun kulağına isâl etmek için bir çare bulmağa muvaffak olamıyordu. Hazretin muhiplerinden bazıları bu vaziyetten kendisini haberdar ettiler. Ertesi gün Mehmed Harezmsah havası bendegânından birisini bilintihap elçi sıfatile Sultanülülema'nın nezdine gönderdi ve onun vasıtasile şu sözleri kendisine isâl etti: "Eğer şeyhimiz Belh'i kabul ederse bugünden itibaren onun Padişahı olsun ve memâlik ve asâkir onun olsun; ve başka bir memlekete gitmekliğim ve orada ikamet etmekliğim için de bana müsâade etsin; zira aynı bir memlekette iki padişahın bulunması muvafık değildir ve Allah'a şükürler olsun kendilerinde iki türlü saltanatın bulunduğu müsellemdir. Birisi: bu dünyanın saltanatı, diğeri saltanatı âhirettir. Eğer bu âlemin hükümdarlığını bize bahş ve isar ederler ve o fikirden vaz geçerlerse geniş bir inayet ve azim bir lütfetmiş olurlar.."

9 — Sultanın ulağı bu suretle ifayı

vazife edince Hazreti Baha Veled buyurdu ki: "Sultanı İslâma selâmımı ulaştır ve de ki: Mulkü Fenanın sultanlığı ve bu cihanın asâkir ve hazâini ve defâini ve taht ve bahtı padişahlara lâyıktır; biz dervişleriz; memleket ve saltanat bizim halimize münasip değildir: Beyit:

کسی که نوبت (الفقر فخری) زدچانش
چه التفات نماید بتاج و تخت و لوا ؟ [*]

"Biz hoşnudii tam ile sefer ederiz, tâ ki Sultanımız kendi etbâ ve ahbabile müstakil ve rahat kalsın!.."

Kasıt bu su gibi saf ve berrak cevap nzerine geriye döndü. Baha Veled kendi eshabına işaret buyurdu ki: (تسافروا تصحوا و اتقوا) yani seyahat ediniz, sağlamlaşınız, müstefit olunuz. İşte bu suretle Allah'ın ismile tasmin ettiğimiz seyahat için hazırlanmanız zaruridir.., Diyorlar ki kıymetli kitap-

(*) - Bir kimse ki onun ruhunda Peygamberin (الفقر فخری) yanı fakrım benim için bailsi iftihardır sözü nöbet çalıyor. Yani tannendaz oluyor; böyle bir adam tace, tahta, livaya nasıl iltifat eder? Yani bunlara imrenmesi mümkün müdür?

larını, gerek kendisinin ve gerek es-habının ev eşyasını ve erzakını nakletmek için üç yüze yakın deve hazırlamak icap etmiştir. Ve kırk kadar müftü kâmil ve zühdü takva sahipleri maiyetinde hareket ettiler. Nasıl ki Hazreti Peygamber de münafıkların eza ve cefasından ve hasutların şerlerinden bizar olarak bu suretle Mekkei Mükerrreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret buyurmuşlardı.

10 — Belh ahalisinden olup ta şeyhin mürit ve muhipleri olanların yüreklerinden kopan feryadü fiğan semalara yükseldi; ve umumî bir galeyana husule geldi, ve azîm bir isyanın vukuuna remak kaldı. Harezmsâh vehim ve korku içine düştü. Sultanül-ülema'nın nezdine tekrar müteber kasıtlar gönderdi ve onlar vasıtasile özürlerinin kabulünü ve kusurlarının afvini dileyen bir vaz'ı aldı, tâ ki halkın galeyanına sükûmet gelsin. Yatsı namazından sonra, Padişah, yanında veziri olduğu halde, Baha Veled'in nezdine geldi ve onun önünde hadsiz, nihayetsiz bir kurtmet, ta'zim ve serfûr ile azimetten vazgeçmesi ve seferden fariğ olması için rica ve niyaz etti. Fakat Baha Veled asla razı olmadı. Uzun uzadıya münakaşadan sonra Padişah rica etti ki hiç olmazsa o suretle gaybubet etsin ki halk buna muttali olmasın, aksi takdirde isyan zuhur eder ve büyük felâketler vukua gelir. Baha Veled Sultanın sözünü kabul etti ve öndeki cuma günü bir içtima yapılmasını emretti (1).

(1) - Eflâkî'nin metninde şöyle yazılıdır : (روز جمعه تذکیر عظیم فرمود) Bundan maksadı sade bir toplantı, bir veda içtimaindan başka bir şey değildir. Halbuki C. Huart bunu «Büyük bir zikir meclisi» diye tercüme ettiği gibi haşiyesinde de «Tezkir: bir zikir yani dervişlerin yaptıkları gibi bükülme icra etmek Mevlevîler için ise zikir bir rakıstır, diyor. Halbuki Mevlevîlikteki «dönme» yi neden sonra Mevlâna göstermiş ve bunun bir âyin şeklinde teessüsü ise Sultan Veled zamanında olmuştur.

Meclis pek hararetili oldu ve es-habın feryadü fiğanı haddi tecavüz etti, ve muhibbanın gözlerinden yaş yerine kanlar akdı.

11 — Baha Veled söze şu suretle başladı: «Ey mülkü fâninin hükümdarı, eğer bilmiyorsan ve agâh değilsen bil ve agâh ol ki sen sultan isen ben de sultanım; sana Sultanülümera deyorsa bana da Sultanülülema deyolar. Bundan başka sen benim müridimsin de. Senin saltanatın ve padişahlığın bir nefese mevkuftur, yani sen bir nefesi vermekle nihayet bulur, ve benim saltanatım ve padişahlığım öyle bir nefese vabeste değildir; ne vakit ki senin o nefesin nefesinden münkati olur, ne sen kalırsın, ne de senin tahtın, bahtın (Yani ikbal ve saadet ve servetin), ne memleketin, ne âkap ve ensap ve esbabın kalır, (2) کأن لم تغن بالامس

Hepsi de yok olurlar, amma bizim nefsi nefsimiz nefesimizden çekildiği zaman bizim ensap ve evlâdımız tâ tâ kıyametin zuhuruna kadar arzun

(2) - Bu ibare Kur'anı Kerimden alınmıştır : (سورة یونس) ün 24ncü âyeti şudur :

(أما مثل الحياة الدنيا كماء انزلناه من السماء فاختلط به نبات الارض مما يأكل الناس والالعام حتى اذا اخذت الارض زخرفها وازينت وظن اهلها انهم قادرون عليها اتيناها امرنا ليلاً او نهارة فجعلناها حصيداً كأن لم تغن بالامس كذلك تفصل الايات لقوم يتفكرون.

Hayatı dünya şuna benzer ki biz gökten suyu indiririz, ol suyun ihtilatıyla yer yüzünde insan ve hayvan yiyecek meyve ve hububat ve otluk biter. Tâki zemin elvanı ezhar ve envai esmar ile müzeyyen olur, ve ol zemin ahalisi ol esmar ve hububat ve sairî ahz ve cem'a kadiriz zannederler. Gece ya gündüzde ol yere bizim fermanımız gelip ol esmar ve nebatı biçilmiş, ya kökünden koparılmış gûya dünkü gün hiç olmamış gibi ederiz. İşbu beyan gibi bu misali tefekkür eden kavim için biz âyatı Kur'anı tafsil ederiz. (Tefsiri Mevakib'den) N. F. B.

evtadı olarak payidar kalacaklardır; zira denilmiştir ki :

(3) (كل سبب ونسب يقطع الاسبي ونسي)

«Şimdiki halde ben gidiyorum, amma malûmun olsun ki benim gitmemi müteakip Allah'ın askerleri olan ve etrafa yayılıp dağılmış çekirğelere benzeyen ve dargın ve sert suratlılık ve gazap ve şiddeti hilkat ve tabiatleri icabatından bulunan leşkeri cerrarı Tatar yetişirler; onlar Horasan memleketini zaptedecekler ve Belh ahalisine ölümün acı şerbetini tattıracaklar ve âlemi hercümerç edeceklerdir, ve memleketi yüz bin elem ve ıztırap ile ayıracaklardır; ve akibet sen de Sultanı Rum'un (Yani Konya Selçukî hükümdarının) elinde helâk olacaksın.,»

Öyle nakleler ki bu nutkun ortasında âni olarak böyle bir hıçkırık, iç çekerek ağlama zuhur etti ki cemaatin kısmı âzamı kendilerinden geçtiler, ve mimber, mihrabın kenarından mescidin ortasına kadar hareket etti. Hazırundan bir çoğu Allahın heybetinden can verdiler.

Cenabıhaktan yaptığı istihareye binaen Cumartesi günü müteyemminen diyarı Belh'ten Darüsselâmı Bağdad'a müteveccihen hicret buyurdular.

12 — Hazreti Baha Veled'in Nasb hatun isminde bir dayesi var idi ki gayet âlime ve ehli fetva ve ulûmu fûnunla erkeklerle hem pâye idi. Bazıları Baha Veled'in hemşiresi olduğunu söylerler. Bu kadın da zevci ile beraber orasını terkeyledi. Diyolar ki, Hazreti Mevlâna Celâleddin Muhammed o zaman beş yaşında idi,

(3) - Her sebep ve nesep münkati' olur. Ancak benim sebep ve nesebim münkati' olmaz, demektir. Burada (sebeb) izdivaç suretile husule gelen akrabalık demektir. N. F. B.

ve biraderi Alâüddin Muhammed yedi yaşında idi.

13 — (Hikâye) : Büyük muhibban ve yârânımızdan bir aziz şöyle rivayet etti ki; bir gün zamanın Cüneydi bulunan Çelebi Hüsameddin (قدس سره العزیز) in makamında ve şiddetli bir kışın ortasında büyük bir semâ' oldu. O gün Hazreti Mevlâna çok müteessir ve muhtarip bir halde bulunuyordu. Sonra mübarek göğsünü açtı, aşikane ahlar çekti ve ihvan ve yaranı bu halden çok teessür ve rikkat duyular ve işte o zaman buyurdular ki: «Bir zaman elmuştı ki bir ehli dilin kalbi derdü elemle dolmuş idi, ve miskin Horasan hâlâ onun intikamını çekmektedir, harabiye yüz tutmuştur ve hiç bir zaman mamur olmayacaktır., dedi ve şu beyti söyledi:

تادل مرد خدا نامد بتدر
هیچ قرنی را خدا رسوا نکرد
خشم مردان خشک کرداند سحاب
خشم دلها کرده عالمها خراب (4)

Semâ'dan sonra Çelebi Hüsameddin (رضی الله عنه) bu halin aslını sual etti; Hazreti Hüdavendigâr (Yani Mevlâna Celâleddin) pederinin Belh'ten sureti ıftirakını min evvelihî ilâ âhirihi nakletti.

14 — Bu suretle Belh şehrinden harice çıktılar ve yola düzuldüler. Yol üzerinde bulunan bütün buk'alar ve kaleler ahalisi, daha önceden rüyalarında Hazreti Peygamberi görmüşler ve kendilerine şöyle dendiğini işitmişlerdir: «Sultanülülema Baha Veleddi Belhî geliyor, onu tam bir izzet ve ikram ile ve itikadî tam ile

(4) - Merdi Hudanın kalbi, derdü elem içinde yaşadığı müddetçe hiç bir zaman Allah onu rüsva etmez. Merdanı Huda'nın hismî gazabı bulutu kurutur, ve yüreklerin hismî dünyaları harap eder.

istikbal ediniz ve kendisini mübecceel ve muazzex tutunuz..

Daha o mevkie gelmeden o menzilin ve o buk'anın ahalisi bir günlük yoldan istikbaline gittiler ve tam bir izaz ve ikram ile onu kendilerine misafir ettiler. Velhasıl bu suretle konarak ve göçerek nihayet Bağdad ve havalisine yaklaştılar. Halbuki şehrin yasakçıları koşarak önüne çıktılar, ve "Siz ne millettensiniz? ve nereden geliyorsunuz?" gibi sualler surmaya başladılar. Hazreti Baha Veled başını tahtırevandan çıkararak şu suretle cevap verdi: (من الله والى الله ولا حول ولا قوة الا بالله) = Lâmekândan geliyorum ve bilâmekâna gidiyorum..

Arap yasakçıları hayret ve taaccüp içinde başlarını indirdiler, hâl ve keyfiyetten haberdar etmesi için içlerinden birini halifenin nezdine gönderdiler ve bildirdiler ki: "Kalabalık bir cemaat gelmiştir, kısmı ekseri ülema ve fudaladan mürekkeptir. Horasan canibienden geliyorlar,, Halife bu cemaat hakkında verilen bu malûmatı işidince hayret içinde kaldı ve birisini, o zaman şeyhlerinin şeyhi hükmünde bulunan Şehabeddin Sühverdi'yi (رحمة الله عليه) (5) nezdine gönderdi, tâ ki Darülhilâfede hazır bulunsun. Nihayet şeyh halifeden vak'ayı işidince buyurdu ki: "Bu gelen Bahaüddini Veleddi Belhî'den başhası değildir. Çünkü bu sırada bu türlü sözü ve bu tarzı güftarı Baha Veled'den başka hiç bir kimse söyleyemez..

15 — Bu suretle refakatinde Bağdad'ın aşkıtam ve sıdkıküllî ile mütehasis bulunan bütün büyükleri ve

(5) - 539 (1145) tarihinde (Zencan) civarındaki (Sühreverdi = Sohrawerde) da doğmuş ve 632 (1234) de Bağdad'da vefat etmiştir.

Bakınız: İbn-Khalîkân, T, II., P. 382
Cl. Huart

küçükleri bulunduğu halde şeyhin istikbaline çıktılar. Karşı karşıya geldiklerinde Şeyh Şahabeddin katırından aşağıya indi ve şeyhin dizini lebi edeb ve tazim ile takbil etti, ve ona arzı hizmet eyledi ve kendi tekkesine beraber götürmek istedi, Sultanülülema buyurdu ki: "İmamlar için medrese daha münasiptir,,. Binaenaley (Medresei Mustansiriyye) ye nüzul ettiler (6).

Şeyh bizzat onun ayaklarından çizmelerini çekti ve onun hakkında haddü kıyasın fevkinde hurmet ve izzet gösterdi. Baha Veled buyurdu ki: "Biz bu yere lengerendaz olmak istemiş (7) ve burada ikamete niyet etmiştik, amma ihrama (8) bürünerek Beytullahiharamı ziyaret etmeği Şeyhin nezdinde oturmaya tercih ettik, ان شاء الله وحده العزيز (Bir ve aziz olan Tanrı eğer isterse).

16 — Öyle söylerler ki aynı saatte Halife altın bir tabak içerisine üç bin

(6) - 630 (1232) tarihinde, Halife Müstansır - Billâh tarafından Diçlenin sol sahilinde inşa ettirilmiştir. Bunlar halihazırda gümrük binaları olarak kullanılmaktadır. Bakınız:

Cy. Salmon: L'Intraduction - topographique à l'histoire de Bağdad, P. 65, 68; Cl. Huart, Histoire de Bağdad dans les temps modernes, P. X.

(7) - «Lengerendazim» dervişlerin gemicilerden aldıkları bir tâbirdir. Dervişlerin tekkelerinden birisine lenger isminin verilmiş olması bu sebepten dolaydır.

(8) - Asıl manası «takdis = Consecration» demektir. Arzı mukaddesin hudutlarını aşarak içerisine dahil olan hacının içinde bulunduğu hâl manasıdır. Muahharen bu tâbir bu hâli iş'ar için giyilen libasa intikal etmiştir. Malûmdur ki bu dikişsiz iki peşte-maldan iki futadan mürekkeptir. Merasim ve menâsik suretinde çıplak olarak devrû tavaf, put perestlerin âdetlerinden olup edep ve hayâya muvafık bir surette tadil ve tahfif edildikten sonra İslâmiyet tarafından da kabul ve muhafaza olunmuştur. Bakınız: Hughes. Dictionary of İslâm, P. 156, 195.

Mısır altını koyarak envai nevalelerle (9) birlikte Baha Veled'in teğrif ve kudumu hakkı olarak kendisine gönderdi. Hazreti Baha Veled onu kabul etmedi, çünkü o haram ve şüpheli bir maldı, ve bir adam ki daimî surette ayyaşdır ve saz, şarkı ve ney sesleri dinlenmektedir, onun yüzünü görmek ve onun bulunduğu yerde mukim olmak caiz değildir.

17 — Bu haber, halifenin kulağına gidince son derecede mükedder ve ve melûl oldu, ve derler ki, hülefayı pâk meyânında onun gibi zalim ve gaşim (10) ve bibâk (11) asla görülmemiştir. Halife Şeyhi (Sühreverdi) yi karşısına çağırarak ona şu emri verdi; dedi ki: "Ben bu adamın yüzünü mutlaka görmeliyim!, Şeyh cevap verdi: Ey Halifei rûyi zemin, o, sizinle mülâkata aslâ razı olmayacaktır. Bana gelince bu büyük zatın heybeti velâyeti ile Hazreti Halifenin siyaseti arasında mütehayyir kalmış bulunmaktayım..

Halife buyurdu ki: "Onun mübarek yüzünü görebilmekliğim için bir çare bulmak gerektir,,. Şeyh dedi ki: "Meğer ki Cuma günü onu mescitte görebilelim,,.

18 — Şeyh kalktı ve Sultanülülemanın nezdine gitti ve bir vâzu nasihat yapması hususunda rica ve iltimas göstererek dedi ki: "Bütün ahalî Bğdad kemâli ihlâs ve niyâzı aşıkano ile sizin meclisinize müştak ve

(9) - Nüzul = Nouzoul: çörekler, seyyaha takdim olunan kuru meyveler.

(10) - Gaşim. Bu da zâlim demektir.

N. F. B.

(11) - Bibâk = Korkusuz demek ise de burada hayâsız, edepsiz, her türlü fezâhat-ten çekinmiyen manasını işrap etmektedir.

N. F. B.

teşnedir; (12) وذكر فأن الذي كرتع ayeti kerimesi mucibince inayet buyurunuz, ümit olunur ki nev'ümit olacaklar ve nevmîit olmayacaklardır,,. Sultanülülema bu teklife icabet ile razı oldu, derhal Bağdad Şehrinde bir söz intişar etti ki, Cuma günü Baha Veledîi Belhî vazedecektir. Bunun üzerine bütün Bağdad ahalisi Mescit Camide toplandılar ve güzel sesli hafızlar da her biri bir köşede âyetler ve aşrı şerifler okudular. Sultanülülema o kadar çok letaif ve rekaik ve garaip ve dekaikten bahs buyurdular ki mecliste hazır bulunanlar baştanbaşa mest ve bihoş oldular, kendilerinden geçtiler ve Halife o kadar ağladı ki şerh ve tasviri mümkün değildir. Nihayet va'zın sonunda mübarek sarığını arkaya doğru kaldırdı ve yüzünü Halifeden tarafa çevirerek şu sözleri söyledi: (ای خلف خلیف بدترین آلعیاس) Yani; Ey Abbasi Hanedanının değersiz ve liyakatsiz halefi. Yazık ki bir halefi salih değilsin! Hayatı bu suretle mi geçirmek ve bu şeriatte şeriatizliğe çalışmak lâyük müdür? Acaba bunun delilini Allah'ın kitabında mı okudun? ve bu fetvayı Peygamberin haberleri arasında mı buldun? veyahut bu hücceti Hülefayı Raşidin'in sözleri ve din imamlarının ef'al ve harekâtı meyânında mı mutalea ettin? veyahut bunun buhranını tarikat şeyhlerinin mezhebinde mi müşahade ettin? Nihayet, bu harekâtı ne veçhile reva gördüğünü, ve kendin için niçin mübah tuttuğunu ve Hazreti Peygamberin gittiği yoldan harice niçin adım attığını niçin söylemiyorsun?

Hudavendi müteâlin azap ve ukubetinden kormuyor musun? ve Hazreti Mustafadan mahcup olmuyor musun?

(12) - Kâfirlerin inadı sebebiyle va'zı terk etme. Yine pendü nasihat eyle ki ol müminlere nef'eder.

Tefsiri mevaki. C: 2 - S: 378

آراسته و مست بیازار آیی

(13) زان روزنترسی که گرفتار آیی

Şimdiki halde sana müjdelerim ki dar gözlü ve ateş gazaphılar yâni Moğol askerleri yaklaşılmaktadırlar ve takdiri İlâhî şu veçhiledir ki, onlar seni şehit edecekler ve feryadü fiğanın içinde öldürecekler ve dini Muhammedinin intikamını senin canından alacaklardır. Heman, vakit gelmiştir, kalb gözünden gaflet perdesini kaldır ve akıl kulağını aç, tövbe ve istiğfar ile meşgul ol!.. (14)

19 — Bu sözlerin akabinde Halife feryat etti ve inliye sızlıya ağladı ve o gün bu mecliste hazır bulunmuş olanlardan yedisinin cenaze namazı kılındı ve her ne kadar Halife kendisine mühimmat, atlar ve nükut gönderdi ise de Baha Veled kabul etmedi ve dedi ki: (لا تحمل الصدقة لغنى ولا لندى امرأة سوى) (15)... Bizim kifayet miktarı mühimmat ve emvalimiz vardır, onun hediyesini kabul etmemiz hiç muvafık olmaz. Zira bu takdirde Cenabıhakkın hükmü kazasının icrasına mani olmuş

(13) - Süslenmiş ve serhoş bir halde çarşıya geliyorsun! Giriftar olmak üzere bulunduğun felâket gününden galiba korkmıyorsun!

(14) - Bu Halife Abbasi Halifelerinin (34) üçüncüsü olup 575 ten 622 ye kadar 47 sene icrayı hilâfet ve hükümet etmiş ve son zamanlarda Cengiz'in İslâm memleketleri üzerine hücum etmesine sebebiyet vermiş olan Nasıruddinillah'dır.

(15) - Zengine ve her azası sağlam insana verilen sadaka helâl olmaz. (ذو مرفه فستوى) Kur'anı Kerim'in LIII. üncü suresi olan (والنجم اذاموى) nin altıncı âyetidir. İki manâlı bir âyettir ki eski müfessirler zümresi bu iki manâ arasında tereddüt ederler. Taberî tefsiri, C: XXVII., S: 23, Satır: 9 ve mabadi. Bizzat hadis'e gelince o da aynı mahalde 20 nci satırda zikrolunmuştur. Lisanülarap C: VII. S: 15. Cl. Huart

لاراد لقضائه ولا مانع لحكمه يفعل)
(16) الله ما يشاء ويحكم ما يريد).

20 — Bahaüddin Veled henüz Bağdad'dan hareket etmemişti ki Halifeye şu haber geldi: "Cengiz Han'ın ordusu beşyüz bine yakın Moğol askerlerle Belh şehrini muhasara altına almışlar ve Horasan'ın şehirlerinden bir kaç parçasını tahrip ve yağma etmişler ve hesapsız esir almışlardır. Diyorlar ki, Cengiz Han Belh Şehrini zaptına kasdettiğinde Belh'liler ona karşı durarak azim muharebe ve mukatele etmişlerdir ve Cengiz Han'ın oğlu olup Tüli Han'ın pederi bulunan Çağatay Han bu muharebede öldürülmüştür (17). Cengiz Han bundan son derecede hiddetlendi ve şu suretle emir verdi ki; "herkes büyüklerden ve küçüklerden ve çocuklardan ellerine geçirdiklerini öldürsünler ve hamile kadınların karınlarını deşsinler, ve şehrin hayvanlarını tamamen kurban etsinler ve Belhi yer üzerinde dümdüz etsinler.."

21 — Şu suretle nakil ve rivayet olunmuştur ki oniki bin mahalle mescidine ateş vermişlerdir. Mescitler arasında bulunan on dört bin hafızı kur'an yanmışlardır, ve elli bine yakın ülema, talebei ulûm ve huffaz katlonmuşlardır. Bunlar kayıt ve tesbit edilmiş olanlar olup kütlei nastan ölenlerin miktarı bundan hariçtir.

(16) - Allah'ın hükmü kazasını geri çevirecek ve onun hükmüne mani olacak bir şey yoktur. Allah ne isterse onu yapar ve istediği şeyi hükmeder.

(17) - Burada bir karışıklık vardır. Öldürülen Çağatay değil, fakat onun oğullarından Mutuğan isminde biridir ki Bu da Belh önünde değil Bamyan'a hücum esnasında bir ok ile öldürülmüştür. Bakınız:

C. d'Ohsson: Historie des Mongols, T. I. P. 294; Ata-Melik Djoweinî Tarihi Djihan gochâi, ed. Mirza Mohammed. T. I. P. 105. Cl. Huart

Diyorlar ki ikiyüz bin âdem oğlunu yakmışlardır, ve yağma ve garet ile alup götürdükleri şeylerin haddü hesabı yoktur. O memleketi temamlı harap ve yebap ettikten sonra Moğollar Sultan Mehmed Harezşah'ı takibe koyulmuşlardır, tâ ki yakalıyarak helâk etsinler. Moğol askerinin yağma ve katliâm ile meşgul oldukları o havf ve dehşet günlerinde, Baha Veled'in müritlerinden keşfü keramet sahibi bir aziz var idi; Belh Şehrini bütün büyükleri feryadü fiğan ile onun huzuruna çıktılar, ve dediler ki: "Günahlarımızın affini Cenabıhak'tan niyaz et, ve biz âsilerin şefii ol, tâ ki kaza ve kaderin şu karanlıkları zâil olsun..". Derviş o gece tâ seher vaktine kadar uyanık kaldı, tazarru ve niyazı azim gösterdi.

Seher vakti âlemi gayipten bir hâtif şu suretle ses verdi: "

(18) (يا ايها الكفرة اقلوا الفجرة!) Üç gün sonra o aziz ile ona müracaat eden cemaati de şehit ettiler. (طوبى لهم وحسن مآب) (19).

Diyorlar ki, Bağdad Halifesi bu nâhoş ve cangüdz haberi işitmekten son derece müteessir oldu ve yüzünün rengi tagayyür etti, ve devletin zevalini ve memleketin başka ellere intikal edeceğini kalben müşahade eyledi.

22 — Bu suretle nakledecekler ki, üçüncü gün Hazreti Baha Veled Kûfe yolundan Kâbe cihetine azimet gösterdi. Kâ'bei Muazzamanın ziyaretinden avdetinde Şam'a vasil oldu. O zaman Şam'da Melik Eşref Hükümdar bulunuyordu (20). Şam ahâlisi Sultanül-

(18) - Ey Kâfirler, facirleri öldürünüz.

(19) - En güzel makamda mes'ut ve bahliyar olsunlar.

(20) - Elmelikülmuazzam İsa bin Adil bin Ebibekir bin Eyyub ki 624 te vefat etmiştir. Bunun biraderi olan Meliki Eşref Musâ ise Şam'ı ancak 626 da zaptetmiştir. Bakınız: Münecim Başî, C: II. S: 616-617-625; İbnülesir C: XII., S: 315 Cl. Huart

ülema hakkında büyük rağbet gösterdiler ve istediler ki orada mukim olsun. Fakat Sultanülülema razı olmadı ve dedi ki: "Cenabıhakkın işareti şu veçhiledir ki bizim için yurt iklimi - Rum (Anadolu) olur ve toprağınız Payitaht olan Konya'nın zeminindedir..", Malatya Şehrini civarına yaklaştıklarında 614 senesi içinde bulunuluyordu (21). Cengiz Han'ın vefatı vukubulmuştur. Oğlu Öktay Han (Ogotay) pederinin yerine gelmiştir, ve Sultan Alâüddini - Rum 616 senesinde Sivas'ta Rum Devleti Selçukiyesinin saltanat tahtı üzerine câlis olmuştur (22).

Haber verildi ki Celâleddin Harezşah Moğolların elinden kaçarken Ahlat şehrini muhasara altına almıştı, ve kendisine payitaht olmak üzere istemektedir, ve hiç şüphe yoktur ki Anadolu'yu da gozüne kestirmiştir ve şiddetli arzu göstermektedir (23). Bununla beraber Sultan Alâüddin Keykubad, Şam Hükümdarı Melik Eşref ile bil'ittifak Erzincan'ın üst tarafında Yassı Çemen nam mevkide Harzem-

(21) - El yazma nushalarda sehven 614 yazılmıştır. Fakat bu tarihin doğrusu ne olduğu hakkında şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Çünkü kat'i olarak biliniyor ki Moğol Fatihî 18 Ağustos 1227 de ölmüştür. Bu ise İslâm tarihinin 624 üncü senesine muadildir. Bakınız: C. d' Ohsson, op. Iand. t. I., p. 318

(22) - Gerek bu tarih ve gerek Birinci Alâüddin Keykubad'ın cülusu etrafındaki vakayı hakkında benim şu eserime bakınız:

Epigraphie arabe d'Asie Mineure (dans la Revue Sémitique de 1895) p. 37 du tirage a part.

(23) - 626 senesinin nihayetindedir (1229). Bu vak'a hakkında bakınız: Mohammed en Nesawî: Historie du Sultan Djelâleddin Monkobirti, trad. Houdas, p: 330 et suivantes; İbnül Athir, t: XII., p: 314 Cl. Huart Nesevi'nin bu eseri Merhum Necib Asım bey tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Latin harflerile neşrolunarak Devlet matbaasında satılmakta bulunmuştur. N. F. B.

lilerin ordusunu mağlûp ve perişan etmişlerdir, ve Celâleddin Harezmşah Harbirt = Harput (24) cihetine doğru kaçmakta iken Kürtlerin eline düşerek katlolunmuştur (25).

(26) قطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين

شعر: (کشته شد ظالم جهانی زنده شد

هر یکی از نوخدارا بنده شد

درفند اندر چمی کو کند بود

ز انک ظلمش بر سرش آینه بود (27)

(24) - Khartapert yerine Kharpert yazılmıştır. Khartapert Küçük Asya'daki Harput Şehrinin Ermenice ismidir. Bu şehre Arap Coğrafîyunu Hısnı Ziyat derlerdi.

(25) - Dağda'da gitmekte iken bir Kürt tarafından katlolunmuştur. Nesevi, zikri geçen eser, S: 410; Ebülfida: Tarih, İstanbul tab'ı, C: III., S: 158

(26) - Kur'anı Kerim'in Suretül'inam'da 45 nci âyetidir. Manâsı: "İmdi zalim kavmin son ferdi de münkatil oldu, âlemlerin sahibi olan Allah'a şükürler olsun" demektir.

(27) - Kit'anın mânâsı: Zâlim öldürüldü, cihan tâze hayat buldu. Herkes yeni baştan Allah'ın Kulu oldu (Yâni tahdîsi nimet makamında Allah'a yeniden arzı ubudiyet ettiler.), o zâlim bizzat kendi kazdığı kuyuya kendisi düştü. Bu, onun kendi zulmüdür ki, tekrar kendi başı üzerine avdet etti.

Mütalea : Celâleddin Harezmşah gibi hem Türk ırkının, hem de âlemî İslâm'ın bihakkin medarı iftiharî olan öyle büyük bir fazilet ve insaniyet kahramanı hakkında Eflâkî'nin bu tarzda idareî lisan etmesi cidden teessüflerle karşılanacak pek büyük bir haksızlık ve insafsızlıktır. Celâleddin'in kahramanlığı, şecaati, ferağatkarlığı, dostlar şöyle dursun, en büyük düşmanı olan Cengiz'i bile hayran ve tahsin hân eylemiştir. Celâleddin bütün İslâm devletleri içinde tek başına Moğol tufanına karşı durmuş ve bir çok muharebelerden sonra nihayet Sind nehri kenarına kadar çekilmiye mecbur olmuş ve orada meyusane son bir muhareben sonra yap yalnız kalınca evvelce İskenderlerin ve Mahmudu Gaznevîlerin, fakat kuvvetli ve cesim ordularıyla birlikte rahat rahat geçtikleri o azim Sind nehrine, kendisi müsellağ ve atı zırh içinde olduğu halde bipervâ atlıyarak karşı sahile geçmiştir. Bunu gören hasmı -biamanı Cengiz, onu karşıya geçinceye kadar hayret ve memnuniyetle temaşa ettikten sonra dönerek kendi oğullarına :

Ve bu vak'a 628 (1231) de vukua gelmiştir (28).

23 — Hikâye: Naklederler ki, Bahaeddin Veled Bağdad'da Medrese-i Mustansiriyyede iken her gece yarısı su istedikçe oğlu Hazreti Mevlâna Celâleddin Muhammed yatağından kalkarak su almağa giderdi. Medresenin kapısına vardığında kapı anahtar olmaksızın Allah'ın emrile ve Yusufu Sıddık için olduğu gibi kendi kendine açılır, Mevlâna Bağdad'ın şat'ından (Yâni Dicle nehrinden) testiye doldurup pederinin baş ucuna götürdüğünde Medresenin kapısı tekrar kendi kendine kapanırdı. Moğer medresenin bevvabı sahibi dil ve ruğen-zamir bir terzi olup bu hâli bu suretle bir çok kerreler görmüş ve kimseye bir şey söylememiş idi. Fakat bu hâl haddi tecavü edince bunu Bağdad'ın şeyhlerine ihbar ve ifşa etmeğe başladı. Bahaeddin Veled onun bu hareketinden dolayı çok münfail oldu, ve bevvabı niçin böyle yaptın diye tevbih ve ta'zir etti. Biçare kapıcı bu hareketinden dolayı tevbe etti ve Bahaeddin Veled'in bende ve müridi oldu.

24 — Öyle naklolunmuştur ki, Malatyadan çıkıp ta Erzincan hizasından geçerlerken Şeyhi Rabbanî Kehvâreger, Hâcegi ve Şeyh Haccac ve saire gibi aynı zamanda müridanı hassı bulunan yârânı kiramı Erzincan'a gir-

İşte her hükümdarın mâlik olmasını arzu ettiği bir evlat demıştır. Celâleddin Hrezmşah'ın menakıp ve kahramanlıkları yukarıda söylediğimiz Mohammed Nesevî'nin kitabında tafsîl edildiği gibi edebî surette de Cengiz'in ve Moğol istilasının mahiyetini (Emir Nevruz) un mukaddimesinde pek güzel bir surette tarif ve tavsif etmiş olan büyük ve lâyemut edîbimiz merhum Namık Kemal, (Celâleddin Harezmşah) isimli piyesinde de pek mükemmel bir surette tasvir etmiştir.

N. F. B.

(28) - El yazmaları yanlış olarak 620 yazıyorlar. Nesevî'nin zikri geçen eserinin 413 nci sahifesine bakınız.

meleri için rica ve iltimasta bulundular. Buyurdu ki: "O şehre cemaat ile girmemize müsaade yoktur, çünkü şerir insanlar orada çoktur."

25 — Böyle rivayet ettiler ki; Erzincan Meliki Fahreddin (رحمة الله عليه) (29) uyanık ruhlular zümresinden ve evliyanın kerametlerine itikat edenlerden olup zevcesi İsmetî Hatun ki iffet ve ismet hususunda zamanın Ayışesi ve asrın Haticesi ve veliliği meşhur olmuştur. Âlemi gâipten ona malûm oldu ki böyle bir kutbu âlem şehrin civarından geçmektedir. Derhal bir ata binerek Bahaeddin Veled'in arkasından gitti. Bunu müteakip Melik Fahreddin'in hususî köleleri vukuu hâli kendisine ihbar ettiler. Bunun üzerine onlar da bir kaç süvari ile birlikte İsmetî Hatunun arkasından gittiler. Ve Erzincan civarındaki Akşehir kurbinde Hazreti Baha Veled'e ulaştılar (30). Atlarından yere indiler ve yeri öptüler. Hazreti Baha Veled kendisini sevmiş olan bu zeve ve zevcenin her ikisini de müritliğe kabul etti.

26 — Her ne kadar Melik Fahreddin bütün kuvveti ile Sultanülema'nın Erzincan'a dönmesi için rica ve ısrar etti ise de kabul ettirmek mümkün olamadı ve buyurdu ki: "Eğer siz benim tâlip ve âşıkım iseniz bu kasabada benim için bir medrese inşa et-

(29) - Ebûlmuzaffer Berham Şah, Mengücek Hanedanından bir hükümdar olup Davud'un oğlu ve Emir Mengücek'in torunudur. 622 (1225) de ölmüştür. Şairi meşhur Nizâmî, Mahzenülesrar isimli eserini ona ithaf etmiştir. (Rieu, Calatoque des manuscrits persons du British Museum, t. II. P. 565; Huart, Epigraphic, p. 59). Cf. M. Th. Houtsma, Keleti Szemle, t. V. (1904), p. 277. Münecim Baş, t. II. p. 578; Ahmed Tevhid, Catalogue du Musée Impérial ottoman, t. IV. p. 76 et suiv.; İbn-Bibi, Recueil, t. III., p. 389; t. IV., p. 150.

(30) - İbnî-Bibi tarafından iki defa zikrolunmuştur.

tiriniz, tâ ki bir müddet burada ikamet edeyim". Onlar Erzincan Akşehirî denilen bu kasabada onun için bir medrese inşa ettiler, tam dört sene o medresede halka ders verdi ve Melikei Cihan (Yâni İsmetî Hatun) onun nezdine devam ederdi. Nihâyet Cenabîhak'ın takdirile Melik Fahreddin ve İsmetî Hatun vefat ettiler (الرحمة الله تعالى). Bahaeddin Veled oradan müfarekatle menzil menzil konup göçerek nihayet Konya Şehrinin mülhakatından olan Lârende (Karaman) kasabasına iriştiler (31). Burada Sultanı

(31) - Lârende şimdiki halde aynı isimdeki kazanın merkezidir. Bu kasaba 15 nci asırda Rum Selçukîlerle Osmanlılar zamanı saltanatının arasında orada hükümlan olmuş olan hanedanın namına nisbetle (Karaman) da tesmiye olunmuştur. Bu kaza Konya Vilâyet ve Sancağına tâbidir. 1325 Hicri tarihinde intişar eden Devleti Osmaniye Salnamesine nazaran (S/779) 39 u nefsi Karaman'ın, ikisi Aladağ nahiyesinin ve 10 u Hadim'in olmak üzere tekmil kazanın ceman 43 köyü vardır. Şu eserlere de bakınız :

Ali Cevad: Coğrafya Lûgati: S: 606, Kâtip Çelebi: Cihannüma, S/616, Texier Asie Mineure, p. 659; eski zamanlardaki Laranda'dan muhaffef olan Larenda ismi (Diodore de Sicile XVIII., 22) Vital Guinet'nin Turquie d'Asie isimli eserinde görülmüyor; yalnız bu eserin birinci cildinin 318 nci sahifesinde, diğer malûmat olmaksızın Karaman kazasının yalnız ismi geçiyor. C. Huart

Strabon coğrafyasında Isaurique vilâyetinden Derbê'den bahsederken burasının vaktile Tiran Antipater Derbêtes'in makarrı hükûmeti olduğunu söylediği sırada bu Tiran'ın aynı suretle Larandaya da malik olduğunu ilâve ediyor.

Bakınız: Strabon, Livre XII., chap. VI., 3. William Smith' de tarih, coğrafya ve esatir lûgatinde şu izahatı veriyor:

Lycaonia; Aapavda'nın cenubunda Taurus'un eteğinde ehemmiyetli bir şehirdir ki Isauria'lı haydutların kendileri için vücuda getirdikleri mevkii müstahkemlerden birisi de bu şehir olmuştur.

(Konya) monografimizin buna ait kısmında görülecektir ki Laranda bir Pelaskî şehridir. N. F. B.

İslâm Alâeddin Keykubad'ın kaymakamlarından Emir Musa namında birisi var idi ki bu vilâyetin Subaşı ve Hakimi idi. Bu Türk (yâni cesur ve kuvvetli) bahadır ve sâdedil ve tâlibi sadık bir adam idi. İşitti ki; Horasan memleketinden böyle bir adam gelmiştir, ve anladık ki böyle bir güneş kolay kolay her tarafta neşrû şua' etmez (32). İşte bundan dolayı Emir Musa, maiyetinde bütün şehir ahalisi, askerler olduğu halde yaya olarak Sultanülülemayı istikbal etti ve onunla karşılaştıklarında hepsi de onun müridi oldular. Emir Musa her ne kadar Sultanülülemayı kendi sarayına davet etti ise de o razı olmadı ve kendisine bir medrese gösterilmesini arzu etti. Emir Musa onun için şehrin ortasında bir medrese inşa edilmesini emretti ve derler ki müşarünileyh yedi sene yahut daha ziyade o medresede ikamet buyurmuş-

(32) - Cl. Huart buradaki kelime oyununu iyi anlayamamıştır. Farsî metin şöyledir:

شبه که چنین مردی از ملک خراسان می رسید و دانست
که این چنین خور آسان هر جای نیابد

Bunun manası bizim yukarıda yazdığımız gibidir. Halbuki Huart bu ibareyi şöyle tercüme etmiştir: Öğrendi ki Horasan'dan böyle bir şahsiyet geliyordu ve anladık ki böyle bir kolay yeyici geliş güzel her yere inmez.

N. F. B.

tur. (*) Mevlâna Celâleddin Muhammed bülûğ yaşına eriştikte kendisine Hoca Şerafeddin Lalayı Semerkandinin kızı nikâh ile aldı. Bu zat müteber kerimülâsıl ve şerifüttüccar olup kızının ise güzelliğe letafetü cemal ve kemâlde emsâli yok idi ve ismi de Gevher Hatun idi. Hemen azim düğün yaptılar ve Mevlâna'nın oğulları Sultan Veled ile Alâüddin 623 (1226) senesinde o hatundan âlemi vücade geldiler. Öyle rivayet ederler ki, Sultan Veled her mecliste pederi Mevlâna ile beraber bulunurdu, ve orada hazır bulananların çoğu bunları birbirinin kardeşi zannederlerdi. Bundan başka Mevlâna Celâleddin hini tevhülünde on sekiz yaşında bulunuyordu. Sultan Veled büyüdüğü zaman pederinin gittiği her meclise onunla beraber gider ve mecliste pederinin yanbaşında otururdu.

(Devam edecek)

(*) - Bu medrese Karaman iç Kalesi yanında Karaman oğlu Alâeddin beye âit, üstü dilimli türbenin civarında idi.

Muhteşem kapisiyle gayet yüksek yonma taşdan bir minaresi vardı ki, Ereğli'deki Ulu Cami ile Karamandaki İbrahim bey imareti minareleri bunu bize bugün hatırlatmaktadır.

Takriben 1928 tarihinde Hususî Muhasebenin Leinç Şirketiyle yaptığı bir mukavele mucibince bu muhteşem eserin taşları Karamanda yaptırılan ilk mekteb binasının inşaatına sarfedildiğini teessürle hatırlamalıyız.

Revümüzün 10 sayı ve 627-628 sayfalarında mütekaidd doktor Kaymakam Azmi Avcı tarafından tavsif edilmiş bulunan (Emir Musa) medresesi budur.

Merhum Abidin Paşa Mesnevî şerif tercemesinde (C. 1 S. 8) Emir Musa'dan (Larende zabiti deye bahseder.

M. Mes'ud Koman

L'ART TURC

Salâhiyetli kalemler, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından neşredilmiş olan, L'art Turc adlı güzel bir kitaptan bahsettiler. "Celâl Esat Arseven," imzasını taşıyan bu nefis baskılı eserin her sahifesi dikkatleri saatlerce meşgul edecek kadar güzel bedialarla süslüdür. Memleketin her tarafında bol bol bulunan ve her biri Türkün san'at ve zevk sahalarındaki yüksek hislerine şahitlik eden âbidelerin bazı seçkinlerini geniş sahifelerinde bulduğumuz bu eseri yazanı, basanı ve neşredeni tebrik etmek bize de borçtur.

Muharrir kitabını yalnız süslü bir albüm halinde bırakmağa razı olmamış, Türk san'atının muhtelif sahalarındaki tetkik ve kanaatlerini de ilâve etmiştir. Onun yazıları arasında da istifade edilecek sahifeler pek çoktur. Fakat bence bu yazıların en büyük kıymeti tetkik erbabına Türk san'ati bahsinde çok geniş bir kapı açmasında ve mütehassıslara da tetkik vesilesi vermesindedir. Çünkü her etüt eseri gibi L'art Turc de üzerinde dikkatle çalışılması lâzım gelen hükümleri ihtiva etmektedir.

Muhterem Celâl Esat Arseven, benim bir kitabımdaki basılmış olan Orhan câmiine ait ufkî maktâ çizgilerinin arasında yazılı bulunan adımı silmek suretile de olsa, iktibas etmek suretile bana değer vermek lütfunda bulunduğu için, onun bazı mütaleaları üzerinde durmamı hoş göreceğini umarım. Şurasını da kaydedeyim ki ben

muharriri mükemmel bir insan olarak tanıdığım için işaretlerimi de olgun âlimlerden beklenen ciddiyetle telâkki edecekleri kanaatindeyim. Tenkit, alâka eseridir. Muhterem muharrir bizim tarzı yazmıyacağımıza emin olabilirler.

*

L'art Turc'un 78 inci sahifesinde bir haşiye var: "Türbe kelimesi belki de Tumulus veya Tombeau kelimelerile etimolojik bir nisbeti olan Toumba veya Tomba kelimesinden gelir,".

Biraz duralım. Tumulus'un Lâtince bir kelime olduğunu herhangi bir lûgat kitabından okumak mümkündür. Bunu hüyük diye tercüme ediyorlar. Tomba kelimesinin mânasını elimde bulunan dört Fransızca lûgatta bulamadım. Fransızca bir etimoloji lûgatında ise bu kelimeyi Spulcre diye tercüme edilmiş buldum, ki mânası bizim lûgatlarımızda (mezar, kabir) diye gösterilmektedir. Şemseddin Sami bu kelimenin yalnız mukaddes kitapların lisanında kullanıldığını ayrıca işaret ediyor. Bizim Türk Dili Araştırma Kurumunun neşrettiği (Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu) nu karıştırdım. Türbe kelimesi orada Türkçe bir kelime olarak gösteriliyor. Galiba muhterem Celâl Esat Arseven bu kelime hakkında Türk Dili Araştırma kurumuna hesap vermek mecburiyetine düşmüştür.

*

Muharrir kitabının 82 nei sahifesin-

de medreseler hakkında bir tarif yazıyor: [Medreseler teoloji, din âlimleri ve Arap ve Fars dillerini tedarik eden mekteplerdir].

Türk medeniyetinde medresenin yalnız bu demek olmadığını Selçuklu Türklerin Sivasta bir (Medrese-i Şifaiye) yapmış olmaları gösterir. Kanunî Süleymanın vakfiyesinden çıkardığımız şu "ilmi tıp için bina olunan *Medrese-i Tıbbiye* de.....", cümlesi dahi medresenin yalnız teoloji ve Arap, Fars dillerini tedarik eden müessese olmadığını gösterir. Medresenin bugünkü tabiriyle (okul, üniversite, lise) mânasına geldiğini burada uzun uzadıya tafsil etmeğe hacet yoktur, sanırız.

L'art Turc'un yazıları arasında bu neviden işaret edilmeğe lâyik noktalar yok değildir. Fakat ufak tefek zühulleri büyütmek haksızlık olur. Kitap yazmağa özenenler hep biliriz ki bütün kuvvetin bir noktada teksif edilmesi yüzünden teferruata ait bazı hatalardan kurtulmak mümkün olmamaktadır. İşaret ettiğimiz cihet şudur: L'art Turc mütehasşielar tarafından tamamlanmağa muhtaç olan kıymetli bir eserdir.

*

Üzerinde en çok durmağa mecbur kaldığım bir mesele var ki, beni de meşgul etmiş bulunan Bursa âbideleri hakkında Celâl Esat Arseven'in telâk-kisidir.

Muharrir Osmanlıların ilk devirlerde yaptıkları camilerde salıp şekli buluyor (1). Onun bu hususî görüşünü daha evvel bazı Avrupalı muharrirler, meselâ Brussa adlı Almanca bir kitap yazmış bulunan W. Hilde de kendile-

(1) - Les Ottomans qui suivrent les traditions Seldjoukides, ont construit au début, c'est-à-dire jusqu'à la conquête de Constantinople, des mosquées à coupes sur des plans cruciformes. Cette forme que nous trouvons dans les Mosquées de Brousse..

rine mal ederler. Onlarda tıpkı L'art Turc muharriri gibi Bursadaki Yeşil Caminin haç şeklinde bina edilmiş olduğunu yazarlar. Celâl Esat Arseven, eserinin 142 inci sahifesinde aynı kanaati tekrarladıktan başka yine Yeşil Caminin başka eserleri hatırlattığını söyler (2) ve yazılarının edasından anlaşıldığına göre bu hükmün kendi kanaati olduğu zannedilirse de bu da Şarl Teksiye tarafından söylenmiş bir şeydir. Verdiği tafsilâta göre salibin dört kolu kubbelerle örtüldü dört köşeli sahinlardan teşekkül etmiştir: Mihrabın bulunduğu saha salibin bir koludur, sağlı sollu kubbeler yan kolları ve methal dahi dördüncü kolu teşkil eder.

Bizce bu görüş sakattır. Bir bina-nın umumî heyetini bir tarkfa bırakıp yalnız iç taksimatından mâna çıkarılmak lâzım gelirse her dört köşeli binanın köşelerine birbirile bitişmeden ilâve olunan dört odanın ortasında bir salıp şekli hasıl olduğuna bakarak galat bir rüyetle müstatil şeklindeki binaya (haçvarî plân) damgasını yapıştırmak icap edecektir. Aynı kitabın 116 ıncı sahifesindeki Çinili köşke bakınız, orası da iç taksimatı itibarıyla salıp şekliyle görülür. Yine aynı görüşle, Ayasofya ve Beyazıt hamamları çifte haç planlı olacaklardır.

Bütün bunlara bakarak (haç) şekline Türklerin ne kadar tapındıklarına insanın hayret edeceği geliyor.

Halbuki Bursadaki Yeşil camii kendisinden evvel yapılmış olan Yıldırım ve Orhan camilerinin umumî hatlarından başka bir şey ifade etmez. Hattâ Hristo Dolos tarafından yapılan Hüdavendigâr camiinde de aynı hatlar mevcuttur. Bu camilerin iç tak-

(2) - Elle a été construite par l'architecte Ayas sur un plan cruciforme et rappelle un peu la mosquée bleue de Tébriç.

simatından fuzulî mânalar çıkarmaktan ise umumî heyeti göz önüne getirilerek hüküm verilebilirdi ve o vakit bunları mutlaka bir şeye benzetmek lâzım gelirse (yonca yaprağı şekli) adı verilir. Ön kubbenin teşkil ettiği bir kısım ile methali teşkil eden kubbenin iki tarafındaki kısımlar bir yoncanın yapraklarını teşkil eder. Bu hükmü bazı Türk mimarları da vermişlerdir ki tam bir hakikati ifade eder.

Bursa camileri muhterem muharririn dahi Avrupalı bazı muharrirlere imtisal ederek söyledikleri gibi haç plânı üzerine yapılmış değildir. Eğer Celâl Esat Arseven Türk camilerinde haç şekli ararlarsa bunu İstanbuldaki Beyazıt camiinde mükemmelen bulabilirler. İstanbuldaki Sultan Selim camii de az çok haç şekli arzeder, bunlarda haçın bir kolunu cami kısımları değil, teferruattan olan avlular teşkil eder, fakat Bursadaki camiler asla haç manzarasında değildir.

İlâve edelim ki biz salıp şeklinden taassup duyan adam değiliz. İsanın gerildiği iki odun parçasının Hristiyanlıkta aldığı mânaya bigâne-yiz. Bu şekli Hint tezyinatında görüyoruz. İran, Arap, Selçuk tezyinatında haç şeklinde tezyinat çoktur. Bu itibarla Bursa camileri haç plânında olsa dahi bunun kayda değer bir kıymeti olmadığını söyleriz. İsrarla işaret ettiğimiz nokta bazı Avrupalı muharrirlerin taassup gözüle vehmettikleri bir şekle Türk muharrirler tarafından teyit edilmek suretile kıymet verilmesindedir. Yonca yaprağı şeklinde olan Bursa camileri neden salibe benzesin?... Bu görüş bizi müteessir ediyor ve bunu saklamıyoruz.

*

Kitabına verdiği şekil ve nefaset ile takdire lâyık bir titizlik gösteren

Celâl Esat Arseven şimdiye kadar üzerinde çok durulmuş olan bir meseleyi büsbütün karıştırmıştır. Gösterelim :

143 üncü sahifedeki haşiyede bir kitabe sureti vardır. Bundan camii'nin (İlyas Ali) tarafından tamamlandığı mânası çıkar. Halbuki 145 inci sahifeye dercolunan fotoğrafiye bakılıp kubbeye yakın olan levha lup ile okunursa bu levhanın kopyası olan 143 üncü sahifedeki haşiyede üç kelimenin eksik ve iki kelimenin de yanlış yazılmış olduğu hayretle görülür. Levha İlyas Alinin camii değil camii'nin nakışlarını tamamladığını yazar. Kitaptaki haşiyeye ise camii tamamlandığını bildirir.

*

Yine Yeşil Camiine ait olmak üzere daha bir noktaya temasını muhterem muharrir mazur görsünler. Muharrir, eserinin 142 inci sahifesinde camii'nin mimar Ayaz tarafından yapıldığını söyler. Mimar Ayaz?... Af buyursunlar, Ayaz bu camide hiç bir yer işgal etmez. Bir sahife sonra da inşaata İvaz Paşanın nezaret ettiğini ilâve eder. Acaba muhterem muharrir Ayaz ile İvaz'ı karıştırmış mıdır? Böyle olmasını dilerdik. Çünkü Ayaz başka İvaz Paşa başkadır.

Ben ve benden evvel merhum Hasan Fehmi ve sonra mimar Sedat Çetintaş ve birçok muharrirler Bursadaki Yeşil Caminin Hacı İvaz Paşa tarafından bina olduğunu gazetelerde, mecmualarda ve kitaplarda pek çok defalar yazdık. Acaba muhterem muharrir mimar Ayaz'ın bu binadaki hizmetini vesikalara dayanarak göstermek lütfunda bulunurlar mı? Ummadığımız böyle bir vesika en çok bizi memnun edecektir. Yeşil Caminin bir hususiyeti vardır, ki o binada hizmet edenlerin isimlerini muhtelif yer-

lerde yazılı gösterir. Camiin methalinde de mimarın Hacı İvaz olduğuna dair çok açık ve gözden kaçmayacak derecede belli yazılar vardır. Onlar dururken bu süslü binayı mimar Ayaz'a atfetmekte yanlışlık olmasa da zühul vardır.

*

Birinci Selim Camiinin kitabesi bahsine dokunmak lâzım mı, bilmem. Yukarıda işaret ettiğim Yeşil Camiindeki kitabe gibi burada da tarihi ehemmiyetli bir surette ilgilendiren bir hata yapılarak Birinci Selim Fatih'in oğlu olarak gösterilmiştir (1). Bir kaç satır üst tarafta Arap harflerile yazılmış olan kitabe aşımın tercümesinde görülen bu hata muharririn eseri olmasa gerek.

*

Yine Bursa âbidelerine dönelim. Celâl Esat Arseven Bursadaki Orhan camini 1304 te Karaman oğulları zamanına çıkarmaktadır (2) ve Çelebi Mehmet tarafından tekrar inşa olduğunu kaydetmektedir. Meselenin ikinci kısmı muhakkak ise de birinci kısmı teyide muhtaç bulunmaktadır.

*

Edirne'de Tıp medresesi yapıldığı bir meseledir. Biz bu noktayı sayın muharririn benim gibi vazifeleri arasında bulunduğu Türk Tarihi Tetkik Kurumu için yazdığımız yazılarda da inceledik, çıkan müteaddit münakaşalarda gazetelerde de fikrimizi bildirdik. Celâl Esat Arseven dahi evvelce talebelerle yaptığı bir seyahat sonunda bugün L'art Turc'teki fikri

(1) Sultan fils de Sultans, Selim Khan, fils du Sultan Mehmed le Conquerant (s.158).

(2) Cette mosquée bâtie par ordre Sultan Mehmed Ier, Constitue un des plus anciens monuments de Brousse. Sa première construction remonte à un siècle auparavant. c'est-à-dire à l'époque des Karaman oğulları (1304). Elle fut rebâtie en 1417, (s. 141).

o zamanlar neşretti. Muhterem muharrir, eserinin 146 ncı sahifesinde şöyle diyor: "İkinci Beyazıt devrinde mimar Hayrettin tarafından bina edilmiş olan camiler, hastaneler ve tıbbiye mektebi bilhassa dikkati celbeder," (3). Bahsolunan Tıp medresesi Tunca kenarında ikinci Beyazıt zamanında bina olunan mamure arasındaki medresedir.

Çok açık yazalım ki muhterem muharririn bu nokta hakkında evvelce yazdıkları da, bu defa L'art Turc'de neşrettikleri de hakikati ifade etmemektedir. Orada bir Tıp medresesi bina olunmamıştır.

Muharrir bu hatayı yaparken yalnız kalmamıştır ve ben de orada bir Tıp medresesi yapıldığını yazan daha bir çok muharrir adı yazabilirim. Fakat müsaade buyursunlar, için hakikatini kısaca bildirelim:

Edirne hakkında neşriyat çoktur. Bunlardan en mühimmi Enisil - müsâmirin ile Riyazı Edirnedir ki, her ikisi de orada Tıp medresesi olmadığını yazarlar. Gerek evkaf kayıtları arasında, gerekse Başvekâlet arşivinde orada Tıp medresesi bulunduğu delâlet eden vesika biz görmedik. En mühimi İkinci Beyazıt vakıfnamesinde, burasının Tıp medresesi değil diğer medreseler gibi bir müessese olduğunun okunmasıdır. Vakıfnamelerin lisanını muhterem muharrir de bizim kadar bilirler. Bunlarda şahıslara verilen vazifeler izah olduğuna göre Edirne'de Selimiye kütüphanesinden vakıtle kopya ettiğim İkinci Beyazıt vakıfnamesinin bahse ait satırlarını birlikte okuduğumuz takdirde, muhterem muharririn daima tekrarladığı bir hata

(3) Les mosques, les hôpitaux et l'école de médecine construite par architecta, Hayreddin sous Bayazıt, (1448-1487), attirent spécialement l'attention (s. 146).

üzerinde artık ısrar etmiyeceğini umarız. O halde vakıfnameyi okuyalım :

« Zikrolunan medrese için bir salih müderris olmaklığı şart eyledi. Ancılayın bir müderris kim Allahtan korkucu ve âdâbı şer'i saklayıcı ola. Ulûmu şer'îye ve ulûmu aklıye ve nakliyyede âlim ve takriri edillei aklıye ve nakliyyeye kadir ola. Medresede şol mevzi kim tedris için tayin olundu, ande müstaidelere ve müstefidlere ilim öğreten husus ulûmu şer'îye ki anı kemaline yetiştirmek vaciptir ve ol istidadı olan ehli ilmin tekmiinde ulûmu aklıye ve nakliyyede müştagil ola...»

Bu satırlardan sonra orasının Tıp medresesi olduğunda ısrar edilemez, zannederim. Vakıfname müderrisin ne vasıfta olduğunu, neler okunması lâzım geldiğini çok güzel tasrih ediyor. Tıp medreseleri için vakıfnamelerde neler yazıldığını, yukarıya yazdığımız satırlarla mukayese etmek imkânını vermek için Süleymaniye vakıfnamesinden de Süleymaniye Tıp medresesi müderrislerine ait satırları çıkaralım :

« İlmi tıp için bina olunan medresesi tıbbiyede fazilet ve kıyaset ve kuvveti hâdes ve ihsâs ile maruf, dekayiki ilmi mizana ârif ve külliyyat ve cüzîyatı ilmi ebdana vakıf Eflâtunu zaman ve Aristoyu

evân etibbayı İsâ dem mabeyninde mümtaz ve hükemavı Calinos kadem ortasında serefraz olan kimse müderris olup talebi ilmi tıba kanunu kükemayı sabıkada muciz ve yadigâr olan kavaidi tahsil tabında...»

Görülüyor ki Şer'îye medresesi ile Tıbbiye medresesine tayin olunan müderrisler için yazılan yazılar bütün şüpheleri bertaraf edecek kuvvettedir. Vakıfnameler durumu daima böyle aydınlatarak satırlarla yazıldığı için başka bir delil aramağa lüzum kalmaksızın Edirne'deki medresenin Tıp medresesi olmadığına karar vermek kolaylaşır.

*

Eserin 151 inci sahifesinde Firuzağa camiinden bahsediliyorken [minare camiin solundadır. Bu istisnâ bir haldir, zira umumiyetle bir minareli camilerde bu, mabedin sağında inşa edilmiş bulunur] diye kat'î bir ifade ile verdiği karar, yine o eserin 172 inci sahifesindeki Azapkapı camiinin planını görenleri hayrete düşürür. Fakat ne yapalım ki kul hatasız olmuyor. Onun için L'art Turc dahi çok hatalı olmuştur. B. Celâl Esat Arseven iyi bir eser yarattı. Şimdi bu eseri düzeltecek ve tamamlayacak mütehasıslar arıyoruz.

Dr. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ

Şeyh Sadreddini Konevi Mescidi ve Şeyh Cüneyd

M. MES'UD KOMAN

(Konya) nın İslâm medeniyetinin orta çağlarında mühim ilim merkezlerinden biri olduğu malûmdur.

Bu meşhur ilim merkezinin bilgi müesseselerinden biri de (Konya) nın eski surunun dışında, istasyona doğru bir cihetinde (Şeyh Sadreddini Konevi) nin mescidiyle kütüphanesidir (1).

(1) - Konya'da aynı devirlerde yaşamış (ابى بكر ابن الزكى المتطبب القنوى الملقب بالصدر) isimli bir zat vardır.

(Sadr-Konevi) deye anılan bu zatı (Sadreddini Konevi) ile karıştırmamalıdır.

Edip (İsmail Habip), Adana mıntakası Maarif Mecmuasında (Sayı: 1 - S: 2/4), Niğde'de (Hatır Oğlu Şerefeddin Subaşı) nın Çeşmesi münasebetile (Sadr-Konevi) nin meşhur kasidesinden bahseder, ve bunu merhum (Hasan Fehmi) nin himmetile gördüğünü söyler. Doğru olarak bu makalelerinde (Sadr-Konevi) deye yazdığı halde takriben on yıl sonra (Cumhuriyet) gazetesinde neşrettikleri (Yurdan Mektublar) ında bunu (Sadreddini Konevi) ile karıştırmışlardır.

(Sadr-Konevi) için Pr. Köprülü Oğlu, Türk edebiyatı târihinde (S: 287): Selçuk Tarihinin müellifi olup (İbni-bibi) namile meşhur (Emir Bedrüddin Yahya) nın şâkirtlerinden ve bu devrin tanınmış kâtiplerindendir diyor.

Ahmet Tevhit üstadımız, Maârif Vekâleti mecmuasında (Sayı 17, S: 131-137) (Emiri Sevahil Hoca Yunus) ve (Naib Eminüddin Mikâil) münasebetile bu zatın kasidesine temas ediyor.

Hamdi zade Abdülkadir Erdoğan da, (Merhum Hasan Fehmidaki nushadan) Konya'da çıkan Babalık gazetesinde bu zatın münşeatının münderecatını yazıyor.

Selçuk veziri Sahib Ata ile Oğullarının

(Selçukî) lerdan üçüncü (Gıyaseddin Keyhüsrev) in zamanında ve 673 H. yılında yapılan bu müessese bir çok tamirlerle (2) eski orijinalitesini az çok gaip etmiş ise de (Selçuk) eserlerinin en güzellerinden ve en eyilerinden olan yeşil çinili mihrabı bu güne kadar mevcudiyetini muhafaza

Hayat ve Eserlerinde (S: 128) M. Ferit, M. Mes'ud, Sahibin oğulları dolayisile kasidesine temas etmişlerdir.

Doktor Feridun Nâfiz Ozluğ'un himmetile basılan (Mektubatı Mevlâna) da bu meşhur kaside Türkçesile birlikte neşrolunmuştur. (S: 21-24)

(Sadr-Konevi) nin bu kasidesile içinde daha birçok mühim mektuplar ve şiirler bulunan (روضة الكتاب وحديقة الالباب) ünvanlı eseri (Selçukî) lerin son devirleri tarihi bakımından gayet mühimdir.

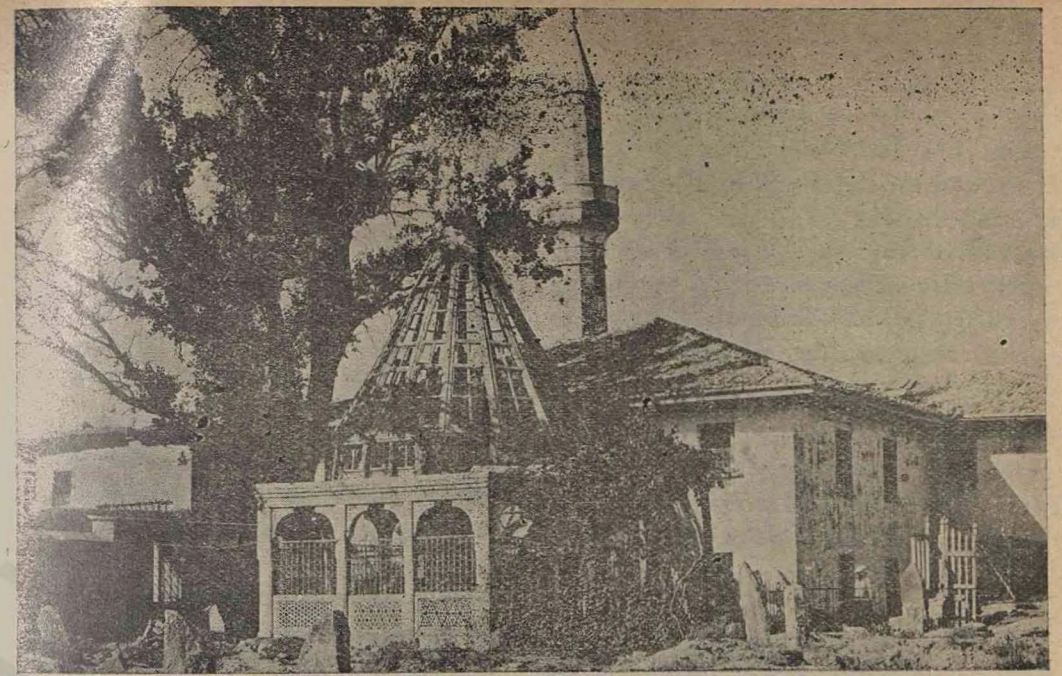
Bu eserin Ayasofya, Rıza Paşa kütüphanelerinde birer, Es'ad Efendi Kütüphanesinde iki, Ankara ve Konya'da birer nüshası vardır.

Profsör Kilisli Rif'at bu nüshaları yapılan teklif üzerine, birbirleriyle karşılaştırmak ve tashih etmek suretile yeni bir nüsha vücade getirmiştir ki yakında mecmuamızda tefrika edildikten sonra ayrıca kitap şeklinde de basılacaktır.

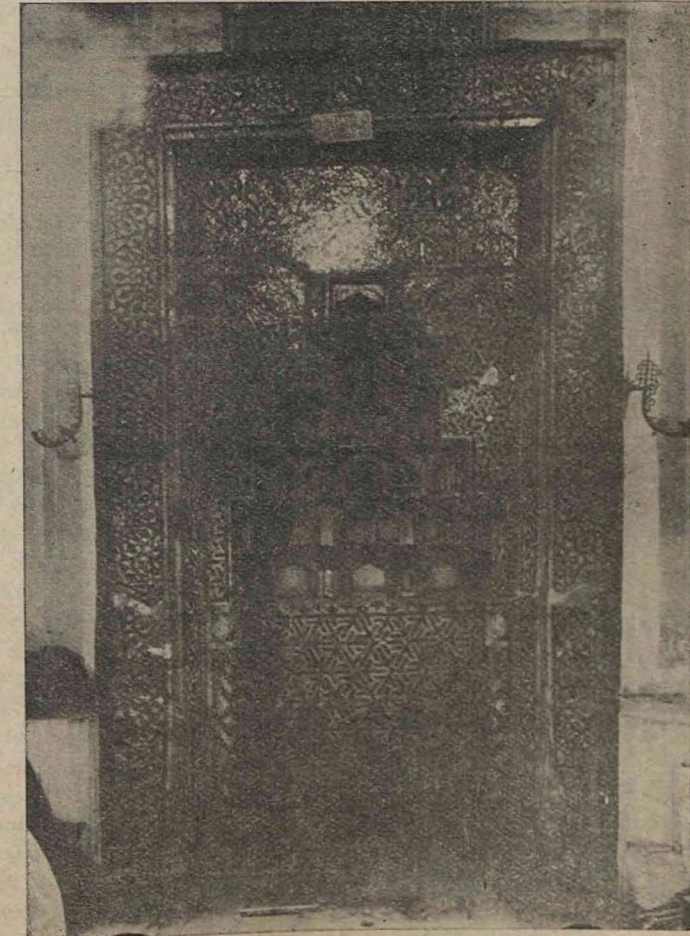
Kâtib Çelebiye göre (Keşfüzzun C. 1. S. 587) Vefatı 794 H. olan Sadr-Konevi'nin Konya'nın Sedirler (Sadırlar) mahallesinde mezarlık içindeki türbede yatan zat olduğu kanaatindeyim.

Esasen Konya salnamelerile Konya'da medfun ricalin esamisinden bahs eden bir yazmada (Sadr Sultan) diye kaydedilen zat ta bu olacaktır.

Dört köşe olan bu türbenin üç tarafında

Şeyh Sadreddini Konevi Mescid, Türbe, Kütüphanesi

Şeyh Sadreddini Konevi Mescidinin Çinili Mihrabı

edebilmiştir.

(İstanbul) daki Türk ve İslâm eserleri müzesine kaldırılmış olan, ve tahta oymacılığının bir bediası bulunan iki kanatlı cevizden mamul pencere kapakları da cidden takdire şayandır. Turizm bakımından bu şeheserin yerine iadesi pek yerinde olur fikrindeyiz.

Mescidin yanında (Şeyh Sadreddin Konevi) nin sade ve mütevazı türbesi de vardır. Şebekesinin mermerden masnu tezyinatı bize (Bursa) nın (Osman) lılar zamanında yapılmış olan bu kabil tezyini unsurlarını hatırlatır.

Bu müesseseye vaktiyle (Şeyhikebir Sadreddin Konevi) nin kitaplarıyla müşarileyhin üvey babası (Şeyhiekber Muhiddini Arabi) nin telifatı konularak mühim bir hazinei kütüp vücade getirilmişti.

İslâm dünyasının her tarafından buradaki kitapları tetkik ve istinsah etmek için bir çok bilginler geliyordu.

birer pencere, kapısının bulunduğu cebheye de pencere vazifesini gören ortası delik eski devirlere ait bir taş konmuştur. Kapının yanlarında iki mermer sütun vardır. Yakın zamana kadar türbenin damı üzerinde ahşabdan mahrut şekilli bir çardak bulunuyordu. Türbenin temelleri taşlarla yapılmış olup yukarı doğru yükseldikçe kerpiç aksam başlamaktadır. Garb cihetindeki iç duvarında, üzerinde gayri islâmî yazılar bulunan, mustatılüşşekil bir taş bulunmaktadır. Ortasında topraktan dört köşe bir yükseklik vardır. Burada: mahalli rivayetlere göre kari koca iki kişi yatmaktadır. Bunların, başlarında biri dört köşe ve kenarları oyuklu, diğeri yuvarlak birer eski taş vardır. Rivayete göre çocuğu olmayan kadınlar vaktile bu türbeye adaklar adarlarmış.

Bu münasebetle arz edelim ki Konya'nın İhsaniye mahallesinde Selçuklara ait bir lâhid vardı, buraya da çocuğu olmayan kadınlar adak adarlardı.

(2) - Konya'ya çok hayırlı hizmetler etmiş olan Sadri Esbak (Avlunyalı Ferit Paşa) merhumun valiliği esnasında da bir tamir görmüştür.

İşte böyle bir maksadla (Karaman) lılardan (İbrahim bey) in hükûmeti zamanında İran Şahı (İsmail Safavi) nin ceddî (Şeyh Cüneyd) de buraya gelmiş ve bu müessesenin nefis mihrabının önünde müesseseye Şeyhi (Abdüllâtif Makdesi) ile münakaşaya girişmiştir.

Bu devirde Sünnî ve Şîî zihniyetlerinin nasıl çarpıştıklarını bize öğreten bu vak'ayı müverrih (Aşık paşa) zadenin ağzından dinleyelim.

* *

"... Şeyh Safi neslinden Şeyh Güneyd adlı bir kimse zahir oldu Sultan Murad zamanında. Erdibilde ammisine küstü, geldi Rum'a çıktı, Sultan Murad'a hediyeler gönderdi, bir seccade ve bir mushaf ve bir tesbih gönderdi bir müridile.

Didikim, (Kurdbilini bana virsin, mesken edineyin, dualarına meşgul olayın) didi.

Hediyelerini getiren kişiyi getirdiler, Halil Paşaya virdiler, oldahi Sultan Murada arzetti. Sultan Murad hediyelerini kabul etti, Veziri Halil Paşayla müşavere ettiler.

Bir tahtta iki padişah sığmaz deyü cevap virdiler.

Gelen kişilerle Şeyh Güneyde iki yüz fileri gönderdiler, gelen dervişlere dahi bin akça harçlık virdiler, gönderdiler.

Şeyh Güneyd, Osman ilinden gitti, Karaman'a, Konya'ya vardı, Şeyh Sadreddini Konevi zaviyesine kondu. O vakitte Şeyh Abdüllâtif anın Şeyhi idi, bir nice gün Şeyh onda oldu, amma Şeyh Güneyd'in Mevlâna Hayreddin hocasıydı, bir nice gün Şeyhe gönderdi, varır Şeyhe sual ederdi, Şeyh, Mevlâna Hayreddine cevap verirdi.

Şeyh Abdüllâtif, Şeyh Güneyd'le

buluşmağ için essafı evvel evla didi, zira bir nice gün Şeyh onda oldu, Şeyh Abdüllatif ile buluşmadı, namazda pencereden imama uyardı, kılurdu.

Bir gün ikindi namazından sonra buluştular, kelimat edip musahabet ettiler.

Şeyh Sadreddin onda olan Şeyh Muhiddini Arabi kitaplarını ve Şeyh Sadreddin kendi kitaplarını ecza edüp kâtiplere otuz günde yazdırdılar. Şeyh Abdüllâtife otuz güne değin buluşmadılar, otuz gün sonra eczayı cem edip mirap önünde yine buluştular.

Şeyh Cüneyd, Şeyh Abdüllâtife sual etti: Ataya Eshap mı evlâdır, yohsa Evlât mı evlâeir? didi.

Şeyh Abdüllâtif cevap virdi ki: Sual ettiğin makamda Eshap evlâdır, zira Eshabın hakkında Kelâmı Kadimde Muhacirin velensar deyü anılmıştır ve dahi Mezahibi erbaa Eshaptan alınmıştır, Evlâttan alınmış değildir didi.

Şeyh Cüneyd dahi Şeyh Abdüllâtif'e hitab edip dedikim: Ol âyetler Eshap hakkında nâzil olduğu vakit sen anda bilemiydin didi.

Şeyh Abdüllâtif dahi ettikim: Sen bu itikadla kâfir oldun ve dahi bu itikadla sana uyanlar dahi kâfir olur didi.

Hoca Hayreddin, Cüneyd'in koltuğuna girip odasına aldı gitti. Fakir dahi Şeyh Abdüllâtif'in koltuğuna girip odasına alıp gittim. Hemen sabah oldu, Şeyh Cüneyd Konya'dan çıktı, gitti; Vilâyeti Varsağa girdi. Şeyh Abdüllâtif, Karaman oğlu İbrahim Bey'e haber gönderdi, mektub yazdıkim (Bu Şeyh Cüneyd'in muradı Sofuluk değildir, Şeriat bozup kend ve emaret taleb eder) didi.

Öyle olsa Karaman oğlu dahi Varsak Beylerine Şeyh Cüneyd'i tutun

deyü haber gönderdi. Varsak'tan bir nice Varsak uydurup çıktı, kaçtı. Haleb ilinde Ersuz Dağı'na vardı, Ersuz Dağı'nda bir ıssız kâfiri kale vardı, anı Bilâl oğlundan istedi, tamir edip mesken edildi, anda bir nice gün oturdu. Rum ilinden Simavne Kadısı Oğlu ve dahi gayriden yanına nice cimri cem oldu.

Haleb'de Mevlâna Ahmedî Bekri ve dahi Abdülkerim Halife Şeyh Zeyneddini Hafi müritlendendi, Mısır Sultanı Çakmağ'a haber göndeler kim: Senin vilâyetinde deccal zâhir oldu deyü.

Mısır Sultanı dahi Haleb Nâibine haber gönderdi kim: Var onu Haleb Çerisile tut deyü.

Haleb Naibi hasta bulundu, Halebin Ulu Hacibini baş koştular, Şeyh Cüneyd'in üzerine vardılar. Cüneyd'in yetmiş kadar adamın helâk ettiler, yirmi beşi Simavne Oğlu adamlarından idi. Kendi kaçtı, Canik'e gitti, beni istiyen kişi Canik'de bulsun didi.

Yürüte yürürken Özeyir Oğlu tutmak istedi, nesi varsa virdi, avratın aldı, kaçtı. Canik'de Mehmed Bey katına vardı, bir kaç bin kişi cem oldu. Andan Trabzon'a yürüdü, Trabzon Beyi dahi Leşker cem edip karşı gönderdi. Trabzon leşkeriie uğraş ettiler, Trabzon leşkerin kırdılar, Trabzon'un Vilâyetini harap ettiler. Rumeli Beylerbeyisi Hızır Ağa dahi cemettiği askerle Cüneyd'in üzerine vardı, Cüneyd işidip kaçtı, Uzun Hasan'a gitti , ilâh,, (3).

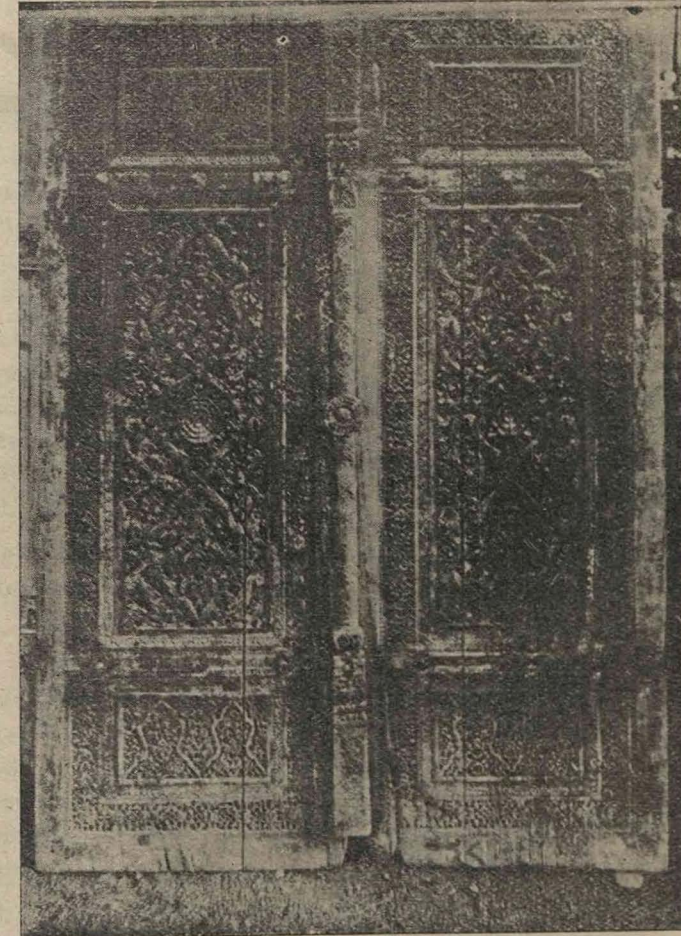
**

Yukarıdaki metinde adı geçenlerden:

§ (Murad), Osmanlı Padişahı (İkinci Sultan Murad) dır.

§ (Halil Paşa), (Fatih Mehmed) in

(3) - Âşık Paşa Zade Tarihi. S. 264 - 268

Şeyh Sadreddini Konevi Mescidi Tahta kapakları

pek biçimsiz bir ittihamla idam ettirdiği Çandarlı Veziri azamdır.

§ (Mevlâna Hayreddin) sonradan (Fatih Mehmed) e de hocalık etmiştir.

§ (Şeyh Abdüllâtif Makdesi) 781 H. yılında Kudüs'te doğmuş ve 856 H. de (Bursa) da ölmüştür. Ünlü, bilgin mürşitlerdendir. Çok yer gezmiştir. (التحفة في بيان المقامات والمراتب) adlı bir eseri vardır.

§ (Simavne Kadısı Oğlu) sözleriyle (Bedrüddini Simavi) nin müridleri murad olunmak istenmiştir, Çünkü (Simavne Kadısı Oğlu) bu tarihten evvel (Çelebi Mehmet) zamanında şehit edilmiştir. Binaenaleyh (Şeyh Cüneyd) e iltihak edenler dervişleridir.

(Süleyman Kanunî) 962 H. de Acem seferile meşgul iken (Sultan Mustafayım) diye (Selânik) taraflarında huruc eden kişiye de, Dobricedeki Simavne Kadısı oğlu sofularını karıştırdıklarını görüyoruz (4).

Bundan dolayı da Simavneli sofuların bir unsuru suriş telâkki olunduğu ve küreğe konuldukları anlaşılıyor (5).

(Şeyh Bedreddin) in Rumeli'de son samanlara kadar muakkipleri vardı. Hatta mutekitleri mubâdele edildikleri esnâda Şeyhin kemiklerini (Serez) deki türbesinden çıkarıp İstanbula birlikte getirmişlerdir.

(Şeyh Bedrüddini Simavi)nin bir zamanlar (Konya) ya gelip okuduğu malumdur.

(4) - Peçevi Tarihi. C. 1, S. 341

Meşhur (Koçi bey) risâlesinde (S. 14/15) düzmece Mustafa'nın Dobrica memleketinde zâhir olduğu ve otuz, kırk bin eşkiya cemettiği yazılıdır.

(5) - Türkiyat Mecmuası. C. 3, S: 263-264 (978 H. Tarihli biri Anadolu diğeri Varna Kadılarına hükümler, Pr. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu)

Profesör Doktor Babinger'in Şeyh Bedreddin hakkında bir eseri mevcut olup vaktile Dergâh Mecmuası'nda neşrolunmuştur.

Bu zat üzerine Profesör M. Şerefeddin de bir monografi neşrettiği gibi Türkiyat Mecmuasının 3 üncü cildinde de (S: 233 - 256) bir etüdleri vardır.

Meşhur (واردات) 1 Şeyhülislâm (Musa Kâzım) Efendi merhumla sabık Diyarbakır Mebusu ve Lise Arabî Muallimi (Hamdi) efendi taraflarından ayrı ayrı Türkçemize tercüme edilmiştir. Münasip bir fırsatta bunların neşrini de düşünmekteyiz.

NOT :

"Kadınlarda Boynuz Takma Modası: "Eski Çin müverihlerinden (Ma-tuan -lin) "Güeci, câmiasından "Gi-ta,, yahut "Ge-ta,, Türkleri hakkında verdiği izahat içinde kadınlardan bahsederken şöyle söylüyor: "Muhtelif erkek kardeşlerin tek ve müşterek bir karıları bulunmak bunlarda âdettir. Eğer bir erkeğin kardeşleri olmazsa, karısı başına tek boynuzlu bir hotoz giyer; fakat eğer kocasının kardeşleri de olursa, hotozun üstüne bunların sayısınca boynuz takar. Erkekler elbiselerine kordelâlarla kordonlar da takarlar; saçlarını da dibinden tıraş ederler.

"Milâdın yedinci asrının ortalarında Orta Asya'yı dolaşan meşhur Çin seyyahı (Hiyuen - Çang) da s-yahatnamesinde başka bir Türk cemaati münasebetile bu âdet hakkında şu tafsilâtı verir: "Evli kadınların hotozlarında takriben üç kadem irtifaında ağaç boynuzlar vardır. Ön tarafta kaynata ile kaynanaya alâmet olarak iki boynuz dalı bulunur; üst boynuz kaynata, alt boynuz kaynana alâmetidir. Bunların hangisi daha evvel

ölürse, ilk önce ona ait boynuz kaldırılır. Fakat eğer gelinin hem kaynatası, hem kaynanası ölecek olursa, o zaman boynuzlu hotoz büsbütün çıkarılır.,

* *

Yukarıdaki malûmatı ustad (İsmail Hami Danişmend) in neşrettiği «Türklük» mecmuasında (C. II. Sayı. VII. S. 69-62 de) «Eski Türk Kültürünün unutulmuş noktaları» başlığı altında açtığı enteresan kısımda gördük.

Ekademi Fransez azasından müteveffa (Şarl Teksiye) nin edib Ali Suad kalemile dilimize çevrilen (Küçük Asya) adlı eserinin 3 üncü C. 83 - 84 cü sayfalarında yazılı bulunduğunu evvelce görmüş olduğumuz malûmatı da (Türklük) mecmuasındaki bu bilgi ile alâkalı görerek aynen aşağıya naklediyoruz.

* *

“İnönü—Kadınlarının garip kıyafetleri :

“İnönü’ne gelinceye kadar Kabadokya kadınlarının kıyafetlerinde, Türk, ve Rum’lara mahsus müsterek tezyinatın bazı teferruatından başka elbisece pek az fark görmüştüm. Fakat burada sâbahleyin harman savurmağa mahsus çatal ağaçlarla müsellâh bir takım boynuzlu mahlukatı görünce şaşırdım. Bunlar türkü söyleyerek tarlaya gidiyorlardı. Gözümün önündekilerinin erkek yahut kadın olduklarından, veya putperest bir taifenin hususî ayinlerinde bulunduğundan şüphe ediyordum !

“Fakat sonra papaz efendinin izahatıyla bu İnönü sekencesinin Hiristiyan ve Rum kilisesine mensup olduklarını öğrendim.

“Bu gayet garip kıyafetin ve bu alemde hariç baş tezyinatının esasını hiç kimse bilemez, bunu Cenup denizleri vahşilerinin tahayyülatı bile icat edemez.

“İnönü Rum kadınlarının bu baş kıyafeti iki yanında iki büyük boynuzlu bir nevi takkedir, boynuzlar birinden diğerinin ucuna bir hilâl şekli gösterir; takkenin kenarında ve boynuzların üzerinde ince sarı tenekeden pullarla renkli boncuklar asılmıştır. Siyah tülbentten bir örtü arkasından belinin aşağısına sarmak üzere takkeye raptedilmiştir. Bunun da üzerinde nakışlar ve bir çok rengâ-renk küçük noktalar vardır. Diğer bir boynun bağı daha çenenin altından dolaşarak belindeki kemere geçmiştir, kemerin tokası alelusul iki gümüş parçadandır.

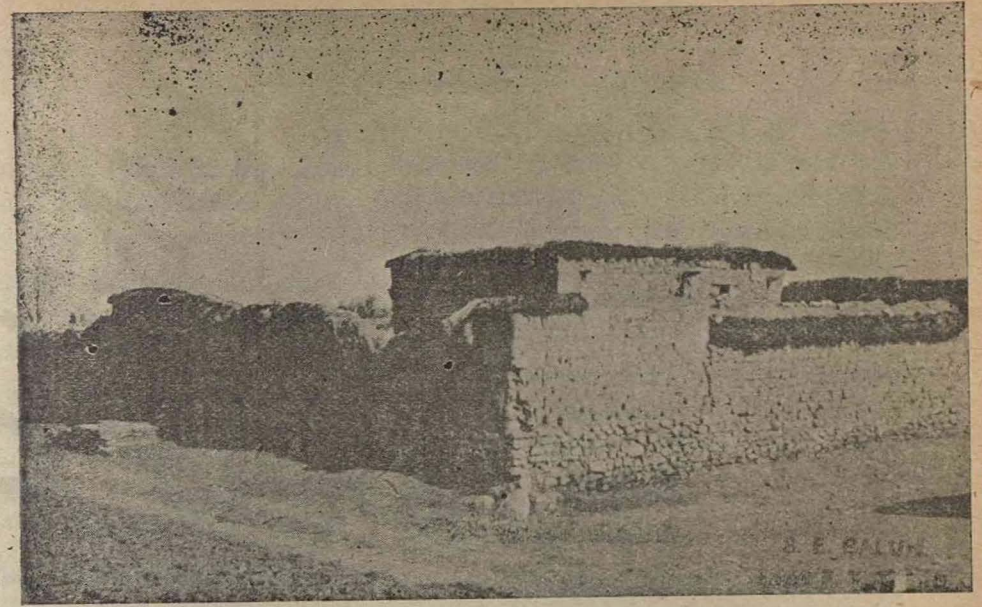
“Önünde sarkan örtü muhtelif renklerle işlenmiştir. Setre yahut üst gömleği üzeri mavi ipekle süslenmiş kırmızı çuhadandır. Beyaz bir şalvarla sarı babuclar bu kıyafeti itmam ederler. Zengin kadınlar daha süslü ve boynuzları ifrat derecesinde büyüktür, fakirlerin ki pek ufak ve üzerleri boncuksuzdur. İhtiyarları da bu süsü yaparlar. Genç kızlar evleninceye kadar başlarına bir sargı dolar ve saçlarını paralar ve mahirane karıştırılmış ipeklerle ince ince örerek arkalarına bırakırlar. Erkeklerinin kıyafeti hep Asya köylüsü gibi ve onlar kadar sadedir.

“Buranın papazları o kadar cahil idi ki her ne sordumsa “Allah bilir,” den başka bir cevap alamadım.

“Mabût (Farnas) a uzun müddet presteş edilmiş olan böyle bir memleketin ortasında her halde kadınların kendi özenmesinden ibaret olmıyan bu usulü telebbüsün nereden geldiğini takip edebilmeye; tarih, anane, âsar gibi delillerin büsbütün mefkudiyeti mâni idi.,

* *

Bu şekilde baş tezyinatının nereden geldiği hususunda tereddüde düşen (Şarl

Selçuk devri Tabiplerinden Sadr - Konevi'nin Türbesi

Sadr - Konevi Türbesi içindeki gayri İslâmî kitabe

Teksiye) nin verdiği bu malûmat bir asır evvele aiddir.

Bizi ilgilendirmesi, (Şarl Teksiye) nin bu geyiniş tarzını « Konyanın İnevi » Hiris-tiyan yerli köylülerinde görüşüdür. (1)

Bu münasebetle arzedelim ki boynuz, eski milletler arasında kuvvet ve kudret alâmeti olarak tanınmıştır. [2]

Yunanlılardan, Romalılarından ve sair Şark milletlerinden kalma mahkûkât ve

(1) - Şarl Teksiye - kitabında (İnönü) di-yorsada, bu bahsin baş ve sonundaki kısımlarının Konya havalisine âidiyeti buranın Konyanın şimalinde olup civarında bir çok «İnleri» de ihtiva eyliyen elyevm «İnevi» dediğimiz yer olduğunu anlatıyor.

(2) - Ahmed Midhat ef. Merhumun (Mufasssal C. I. S. 241) .

mebânide bunu görmekteyiz.

Hattâ « İvriz » deki « Eti » kabart-masında mabudun başında boynuz alâ-meti bulunduğu gibi “ Büyük İskender,, meskûkâtı üzerinde koç boynuzlu olarak tasvir edilmiş, Arnavut kralı İskender beyin miğferi üzerine de Teke boynuzları konulduğu görülmektedir.

Çiftçi memleketlerde öküz boynuzunun kutsallığı da malûmdur.

Sayın Profesör Doktor Rıza Nur, boynuzun Hilâl ile olan münasebetini de [Türk Bilik Revüsü N. 3] araştırmış-lardır.

Anadoluda bir çok Türbe ve Tekkelerde geyik, koç, öküz boynuzları konulduğu gibi, bazı eski eylerin kapıları üzerinde de bunlara tırsadıf ettik.

Anadoluda Coğrafî Keşfiyat

Vivien de Saint - Martin

in

«Histoire des découvertes géographiques en Asie Mineure» isimli eserinden

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

(Baştafları bundan evvelki sayılardadır)

İzmir'den İstanbul'a gitmek için M. des Mouceaux kendisinden evvel hiç bir seyyah tarafından takip edilmemiş olan bir yolu tuttu, ki bu yolu heyeti umumiyesi ile o vakittenberi diğer hiç bir seyyah takip etmemiştir. O, Manisa ve Bergama tarikile Erdemid Körfezine vardı. Eski İda Dağı'nın cenubî kollarını aştı. Troade'ı ziyaret etti. Çanakkale Boğazı sahili boyunca giderek Modanya ve Bursa'ya kadar Marmara = propontide kıyıların takip etti ve orada gemiye binerek İstanbul'a hareket etti. Bu sayanı dikkat seyahat hattı = Itinéraire'in tabedilmiş olan hulâsası seyyahı Çanakkale Boğazının Marmaraya mün-tehi olduğu noktadaki Lapseki = Lamsaki = Lampsaque'ye sevkeder. Jurnalın Lapseki'den Bursa'ya kadar olan mütebaki kısmı maalesef M. des Mouceaux'nun evrakı içinde artık bulunmamaktadır. Seyyah İda Dağı'nın yüksek tepelerinden biri üzerinden sayanı hayret bir panoramayı temaşa ediyor. Bu pek münbit bir dağdır.

Büsbütün çıplak kayalar en yüksek zirvelere doğru bulunup, bunlar da zaten pek nadirdir. Çamlar, yeşil meşeler ve dişbudak ağaçları orada mebzul bir surette yetişmektedir. Buralardaki otlaklar pek mükemmeldir. Buralarda ot ince ve naziktir. Bir dağın sırtı üzerindeki Léressi Köyü eski Pelaski'lerin oturmuş oldukları, her tarafta umumî bir surette münteşir bulunan bir ismi Larissa ismini muhafaza etmiştir. Sahil üzerinde Belon'un zikretmiş olduğu diğer bir Larissa daha vardı ki o berikinden başkadır (1).

Jurnal, Alexandria Troas'ın harabelerini pek mufassal surette tasvir ediyor ve bunları eski İlium'dan tamamilе tefrik ediyordu. Bununla beraber seyahatnamenin bu kısmından bize kalmış olanlara nazaran, seyyahın Homère'in şehrin hakiki mevkiini görmüş olduğuna ihtimal verilemez.

(1) - Comp. d'Anville, Mem. sur l'Hellé- pont, dans les Mémoires de l'acad. des Inscr. t. XXVIII., p. 326

O, sahilden biraz uzakta Simois ile Scamandre çaylarının birbirile birleştiklerini pek iyi gösteriyor ve iki çayın taşıyıp getirmiş oldukları çamurun, bunların mansaplarında bir takım batıklıklar teşkil etmiş olduğunu nazarı dikkate arz ediyor. M. des Mouceaux'nun jurnalından bizim elimize geçen şu natamam parçalardan asıl seyahatnamenin kıymeti hakkında bir hüküm verilebilir. Bu seyahatnamenin ziyaa uğraması kendisinden şimdi bahsedeceğimiz Smith'in lehine hadim olmuş ve bizim vatandaşımızın daha evvelce ziyaret ve tasvir etmi olduğu eski İonia'nın bir çok meşhur mevkilerini ilk defa tanıtmak şerefini ona kazandırmıştır.

Alim bir İngiliz Rahibi olan ve kendisinden daha evvelce bahsetmiş olduğumuz Thomas Smith vaktile 1638 de John Greaves tarafından icra edilip onunla İstanbulun hatalı olan arz derecesi tashih edilmiş olan meşhur rasadını ilk defa 1683 te tanıtmıştır. Müsyü Smith 1669 da İstanbulda bulunuyordu ve bizzat kendisi Greaves'in henüz hatalı bulunan rasadatının neticesini onunkilerden daha tam ve kati olan yeni rasadat ile tashih etti. Osmanlı payitahtında bir seneye yakın bir müddet oturduktan ve Bithynia'daki Bursa'da itinalı bir cevelan yaptıktan sonra Müsyü Smith deniz tarikile İzmir'e gitti ve orada eski İonia'yı baştanba dolaşma ve ilk kilise tarihinde : "Asyanın yedi kilisesi = Les sept Eglises d'Asie (2) namı altında meşhur olan yedi şehrin

(2) - Pazar günü aklımı kaptırdım ve arkamdan bir borunun sesi gibi gürleyici bir ses işittim ki bana dedi : Gördüklerini bir kitaba yaz ve onu Asyada bulunan yedi kiliseye gönder : Ephese'e Thyatire'e, Pergame'e, Smyrne'e, Laodicée'ye, Philadelphie'ye, Sardes'ye, Apocalypse de saint Jean, 1. 10 - 11.

âsarı bakiyesini görmek ve bunların mevkilerini ziyaret etmek için hazırlandı. Bu 1671 senesinde yani M. des Mouceaux'un cevelânın üç sene sonra idi. Müsyü Smith evvelâ Menemen tarikile İzmirden Bergama'ya gitti. Müteakiben Bergamadan Thyatire (Akhisar) e sonra Thyatire'den Sardese, Sardes'ten Philadelphie (Alaşehir) e, Philadelphie'den şimdi Pamuk kalesi denilen eski Hiéropolis ve şimdi Khonos denilen Colossae tarikile Laodicée (Eskihisar) a gitti. Nihayet Laodicée'den Mendres = Méandre'in dolambaç mecrasını takip ederek ve Mésogis Dağı'nın alçak sırtlarını aşarak Ephése'e ve sonra daha evvelce du Loir ve des Mouceaux'nun takip ettikleri adı yolu takip ederek Ephe-se'ten İzmir'e avdet etti; Müsyü Smith 400 İngiliz mili yahut takriben bizim adı fersahımızla 135 fersahlık bir sahayı ihtiva eden bu güzel seyahat hattı için 22 gün istimal etmişti. O, Hristiyanlık an'anatının takdis ettiği bu yedi şehirden her birinin mevkiini tasvir ediyor. Bunların tarihini nakil harabelerini ve kitabelerini taharri ve tedkik ve bu suretle aynı zamanda hem eski hem de şimdiki hallerini tanıttırıyor. Böyle bir hulâsa = Notice'in antikacılara arzedebileceği faideden başka Coğrafya da onun bu tedkikatında ehemmiyetli kazançlar buluyordu. Henüz hiç bir seyyahın takip etmediği iki yol tasavvur edilmişti ki bunlardan biri Bergama'dan Sardes tarikile Laodicée'ye, diğeri de Mendres havzası tarikile Laodicée'den Ephése'e giden yollardı. Bu seyahatnamenin bize verebileceği tafsilât üzerinde tavakkuf etmeğe lüzum görmedik. Bilahire bu cildin tavsifi kısmında Asyanın yedi kilisesi hakkında tarihi ve Coğrafî bir tasvir arzedecek ve buna, yalnız Smith tarafından değil, belki o vakittenberi onun açtığı çığır üzerinde yürümüş olan pek çok kâşif

ler tarafından da verilmiş olan malûmatı mezcetmek suretile idhal eyleyeceğiz.

Smith'ten sonra gelen seyyahların birincisi Dr. Pickering isminde bir İngiliz tabibi olup 1673 te refakatinde İzmirli iki yahut üç kimse olduğu halde İonia ve Caria'nın o vakite kadar keşif ve ziyaret olunmamış bir çok kısımlarında pek şayanı dikkat bir seyahat icra etti.

Dr. Pickering evvelemerde, sahili takiben, Kuş'adası = Scala - Nova'na gitti ve Kuşadasından da cenuba doğru ilerlemekte devam ederek Çangli = Tehangli isminde bir Rum köyüne vardı ki aynı surette deniz kenarında bulunan bu köy zamanı kadimde İonia heyeti müttelikasının merkezi olan eski Panionium'un mevkiinden uzak olmamalıdır.

Köyün iki kilisesinden b'rinin inşasında kullanılmış olan bir taş üzerine hakkedilmiş olan kitabe, seyyah, her iki mahallin tevafukile sevk edilmiş olmasa bile bu yaklaştırmaya müsaade edecektir.

Ertesi sabah erkenden hareket ettiler ve Samsun = Mycale Dağı'nın tepesine vardılar. Fakat her ne kadar ceviz ağaçları ve pek yüksek çamlar gibi muhtelif cins ağaçlarla gölgelenmekte ve yamaçlarından mebzul bir surette fışkıran akar su kaynakları orada en latif bir serinlik husule getirmekle beraber bu yükseliş yine oldukça müşkülâtla müterafik olmuştur. Zirveye vasil olduklarında nazarları gayet vasi bir manzara üzerinde her istikamete doğru uzanıp gidiyordu. Şimalde ve garpte İonia'nın kırları ve İoani Denizi cenuba doğru dolambaçlı ve merakaver mecrasıyla Mendres ve Latmus = Beşparmak Dağı'na kadar Karya Ovaları ... dağ ağaçtan büsbütün çıplak ve çok parlak bir mermer kayasından başka bir şey olmadığı

cihetle iniş pek müşkül oldu. Fakat iki saat içinde ve şark cihetinde bulunan bir kale bakayasını arkalarından bırakarak dar bir yoldan ovaya vasil oldular.

Bu dağın eteğinde Samsun isminde bir köy vardır. Orada bir kaç harabe, ve Doktorun okuyamadığı bir kitabe ile beraber bir sütun bulundu. Strabon'un tasvirine nazaran ya bu köy veyahutta geçmiş oldukları Eskikale, zamanı kadimdeki priene şehrinin mevkiini işgal etmiş olsa gerektir. Diğer seyyahlar, Dr. Pickering'in, Samsun hakkındaki yaklaştırmalarını tasdik etmişlerdir. Büyük bir ovayı geçtikten sonra Dr. şimdi Türklerin, Küçük Mendres dedikleri Ephése Nehrine mukabil, Büyük Mendres dedikleri Méandre'a vasil oldu.

Mendres'i geçtikten iki saat sonra seyyahlar Palaça = Palatcha isminde bir köye vardılar, ve hikâye ediyorlar ki: "Orada, bu ovalarda bulunan büyük bir gölün içinden geçtikten sonra Mendres'e dökülen kuvvetli bir çayın kenarında çadırlarını kurdular (3). Orada bütün günü büyük bir vüs'ati haiz olan harabeleri gözden geçirmekle imrar ettiler. Bunların en başlıcası ve en şayanı dikkat olanı bir tiyatro harabesidir. Seyyahın bunun hakkında yaptığı tasvir pek etraflıdır ve umumiyet üzere bu harabeleri müteakiben ilk defa olarak tekrar görüp bilahare de bu hususta eserler neşretmiş olan Chandler'inkine muvafıktır. Enkaz arasında buldukları bir mermer üzerinde Dr. Pickering bir kitabe okudu ki bunda Rumca harflerle POLIS MİLHSION "yani Miletlilerin Şehri", kelimeleri beş defa tekrar edilmişti ve seyahatnamede deniliyor ki: Bu da isbat eder ki mahallin eski ismi Milet idi. Eğer Strabon'un bu şehrin

(3) - Bu, Baffi gölünden gelen çaydır.

mevkii hakkında yaptığı tasvir, mahallî ahval ve hususat ile temamlı muvafık geliyorsa (4).

Dr. Palaça Harabelerinin vaktile Ephése derecesinde meşhur bir şehir olduğu halde şimdi yine Ephése gibi üzerinde bir kaç çobanın sefilane kulübelerini kurdukları şekilsiz enkaz yığını haline gelmiş olan Milet ismindeki o zengin Yunan şehrinin mevkiini temsil ettiğine kuvvetli bir suretle inanmakta tereddüt etmedi.

Seyyahlar, ikinci vakti saat beşe doğru Palaçayı terk ve iki saat sonra bir Rum köyünde tevekkuf ederek orada yattılar. Ertesi gün sabahleyin oradan iki saat mesafede bulunan bir körfeze vardılar ve onu Sisam Körfezi tesmiye ederler. Sahil boyunca gitmekte devam ederek Türklerin İotan = Yotan dedikleri pek büyük bir binanın âsarı bakiyesini buldular. Dr. Pickering bu bakıyanın, zevcinin hatırasına olarak, Artémise tarafından vücuda getirilmiş ve acaibi seb'ai âlemden birini teşkil etmiş olan Mousole'un Türbesinin bakayasısı olduğu mülahazasında bulundu. Fakat Doktor Pickering'in seyahatnamesi kendi sayesinde sahai intişara çıkmış olan Wheler, bunların Serhas = Xerès tarafından yakılmış ve müteakiben Milet ahali tarafından yeniden inşa edilmiş olan ve Branchides denilen rahiplerin tahtı idarelerinde bulunan Apollon Dindyméen Mabedinin enkazı olması lâzım geleceğini tahmin etti. Malûmdur ki bu mabedin meydana o kadar geniş idi ki mimarlar onu örtmeksiz olduğu gibi bırakmağa me-

(4) - d'Anville'in Milet ile Palatcha (yahut daha doğrusu Palatia) mevkiinin aynıyetini reddetmesini intaç etmiş olan bu müşkülât, Aşağı Mendres havalisini en büyük bir dikkatle tedkik ve mutalea etmiş olan muahhar seyyahlar ve bilhassa Chandler ve Choiseul - Gouffier taraflarından pek itminan bahş bir surette izah edilmiştir.

bur olmuşlardı. Wheler'in bu fikrine o vakittenberi Chandler de iştirak etmiştir.

Sabahın saat yedisinden ikindinin saat beşine kadar, Doktor ve arkadaşları oradan hareketle gayet fena bir dağ yolunu takip ettiler. Dinlenmek için tevekkuf ettikleri yerde de bazı yıkıntılar ve bir kaç kitabe vardı. Müteakip yürüyüşlerinde oradan üç saat mesafede dümdüz ve çıplak ovada ve denize nazareti olan bir akar su kaynağının yanında tevekkuf ettiler. Ertesi gün tekrar yola koyularak bir küçük burunun yahut ileriye doğru çıkmış bir kara kısmının yanından geçtiler ve bunu müteakip her taraftan deniz ile çevrilmiş bir tepenin üzerinde kâin büyük bir şehrin harabelerine vasil oldular. Fakat su az derin idi ve bu harabeleri tedkik edebilmek için geçit yerinden onu geçebildiler. Tepenin en yüksek noktasında bir eski hisar ve biraz daha aşağıda küçük bir tiyatro vardı. Bunlardan başka diğer binalar ve mermer üzerine oyulmuş bir çok kitabeler vardı. Bu mahal bugün Askem kalesi tesmiye olunmaktadır, Strabon'un İassus hakkındaki tasvirine nazaran Wheler haklı olarak bu kadim şehrin şimdiki şu harabelerin bulundukları yerde olduğunu mülahaza etmektedir, ve bu mülahaza o kadar haklıdır ki şatonun şimdiki ismi olan Askem—Assem değil eski zamandaki telâffuzunun aşikâr bir izini muhafaza etmiştir.

Doktor Pickering cenuba doğru Assem Kalesinden ileriye gitmedi. Evvelkinden başka ve daha içeriden giden bir yoldan avdet etti. Latif bir dağ aşp bir taş köprü ile üzerinden mürur ettikleri pek dolambaçlı bir çay ile sulanan geniş bir ovayı geçtikten sonra Melasso şehrine vardılar ki bu da o vakite kadar Milet'in

hakikî meukii tanınmamış olmasından dolayı umumiyetle Milet olmak üzere kabul edilmişti. Fakat doktor onun eski Mylasa Şehri ile olan ayniyetini pekâlâ tanıdı. Eğer isimler arasındaki müşabehet bu hususta biraz şüpheyi mahal bırakabilmiş olsa bile şehrin surlarına dayanmış olan bir sütun üzerinde seyyahın okuduğu bir kitabenin sarıh ve açık metni ile bu şüpheler tamamen zail olmuştur. Bundan başka sakinlerinin miktarı pek çok olmadığı gibi eski şehirden kalmış olan şeyler de heman hema haizi ehemmiyet değildir. Ertesi gün seyyahlar pek yüksek bir dağı aştılar ve onun öte tarafında Eskişehir denilen bir şehire vardılar. Orada büyük bir mâbedin harabeleriyle bir takım sütunlar ve kitabeler buldular. Wheler haklı olarak Eskişehir'a kadim Stratonice'nin mümessili olarak bakmaktadır. Wheler bize doktor Pickering'in seyahatinin mabadini vermemiştir. Yalnız şunu biliyoruz ki onun cevelanının mütebaki kısmı yedi kilisenin ziyaretine hasredilmiştir.

Vatandaşlarımızdan birisi Liyonlu Spon iki sene sonra onu takip ediyordu. Spon asari atika ve kitabeler taharrisi maksadile İtalya ve adaları dolandıktan sonra yine bu maksatla 1675 te Küçük Asya'ya seyahat etti. Bu arkeolojik cevelanda onun refakatinde George Wheler isminde bir İngiliz antikacı bulunuyordu, ki buna İtalya'da tesadüf etmişti ve zevk ve tedkik müşabeheti bunları birleştirmişti.

Bunlardan herbiri cevelanlarına ait seyahatnamelerini neşretmiştir. Aynı vak'alar hakkında bunları karşılaştırmak çok defa faydalıdır. Bundan başka M. Wheler'in ancak Spon'un Fransızca seyahatnamesinden sonra intişar etmiş olan, İngilizce seyahatnamesi, bir çok noktai nazardan öte-

kine faiktir. Bu noktalarda hem Wheler'in seyahatnamesine dercedilmiş olan kadim kitabelerin pek çok mikdarda olması, hem de bu seyyahın arkeolojik tedkikatile birlikte severek münhemik olduğu nebatat taharriyatını da ihtiva etmekte bulunmasıdır. Trois meselesi hakkında daha evvelce intişar etmiş bir eser bulunduğu halde Spon'un Bozcaada = Tenedos'un karşısındaki Alexandria Trois'in harabelerine halâ Homèr'deki Priam'ın şehri olmak üzere bakmasına hayret edilse yeridir, Evvelce aynı hataya iştirak etmiş olan Wheler İngiltereye avdetinden sonra Sandys'in Seyahatnamesini okumak suretile evvelce hata ettiğini anlamıştır.

Seyyahlarımız Çanakkale Boğazını takiben ilerilediler ve zamanlarının birazını İstanbul'un âsarı atikasını tedkika hasrettiler. Daha çok alâka uyandıran bir cevelân : eski İyonya şehirlerini ziyaret arzusu bunları derakap Asyaya götürdü. İzmir'e kadar kara yolunu takibe karar vermişlerdi. Mudanya'da karaya çıktılar. Bursayı ve Uludağ = Olympe'i ziyaret ettiler. Uluabad = Loubad'a kadar Apollonias Gölü'nün şimalini takip ettiler ve müteakiben bizim iki seyyahın eski Granique Çayı olmak üzere telakki ettikleri eski Maecustus (Susıgırlık Irmağı) boyunca çıkarak Susıgırlı'ya, Mandragora'ya ve Gelembeye geçtiler ve eskilerin Thyatire dedikleri (Akhisar) da bir cevelan yaptıktan sonra en kestirme yoldan Manisa'ya uğrıyarak İzmir'e gittiler. Spon ve Wheler tasarladıkları seyahatlerine Ephese harabelerini ziyaretten başladılar. Her ne kadar her iki antikacının niyetleri bu suretle yekdiğerini müteakiben bu memleket civarındaki vaktile meşhur olmuş olan diğer mevkileri ziyaret etmek idise de vakayi ve ilcaat onların yalnız Ephese seya-

hatini sahai file koyabilmelerine müsaade etmiştir. Müsait mevsim geçmiş idi ve yağmaya başlıyan yağmurlar daha şimdiden ovaları basıyorlardı. Binaenaleyh gidip göremeyecekleri mevkiler hakkında İngilterenin İzmir Konsolosu M. Ricant ile aynı milletten olup bir kaç sene evvel (hiç şüphesiz M. Smith'in refakatinde) yedi kilisi cevelanını yapmış olan diğer eşhastan aldıkları tafsilat ile iktifa etmeleri lâzım gelmiştir. M. Smith muahharen M. M. Spon ve Wheler'in seyahatnamelerinin bu kısmına karşı şiddetli protestolarda bulunmuş ve onların seyahatnamelerindeki bu kısmı kendisinin İzmirdeki vatan-daşlarına bıraktığı bizzat kendi seyahatine ait yazma bir nushadan iktibas edildiğini iddia etmiştir. Fakat, haklı yahut haksız, Garlisle'in âlim Peskopos tarafından ileri sürülen bu iddia kendisinin iki muakibinin hüsnü itimadına mazhar olmamıştır. Çünkü bunlar mevzuubshs olan kadim şehirleri bizzat görmüş olduklarını asla iddia etmiyorlar. Bunlar hakkında İzmirde aldıkları malûmata olduğu kadar bizzat onların menbainda da daha fazla kıymet vermiyorlardı.

Biraz evvel zikrettiğimiz M. Ricant yedi kiliseyi, bunların Smith, Spon ve Wheler taraflarından ziyaret edildikleri devirde henüz görmemişti. Fakat bu iki sonrakinden üç sene sonra: 1678 de aynı seyahati yapmıştır. Bu, malûmatı, temyiz ve muhakeme kudretini haiz ve hakikaten mümtaz bir ruha malikti. Onun İzmir Ephese, Laodicée, Alâşehir = Philadelphia, Sardes, Bergama ve Akhisar = Thyatire hakkındaki tasvir ve tavsifi muhtasar olmakla beraber, çok alâkabahştır, ve kendisinden evvelki seyahatnamelerde bulunmayan topoğrafik ve arkeolojik bir çok hu-

usiyetleri ihtiva etmektedir. Bununla berrber daha evvelce, yani 1671 de Laodicée ve Thyatire mevkilerini keşfetmiş ve bunların bugün Akhisar ve Eskişehir denilen mahallerle olan ayniyetlerini mükemmel surette isbat etmiş olan muhterem rahip Smithi, ne de onun bu keşfini şahsî müşahedelerile tasdik ve tekit etmiş olan Spon ve Wheler'i hiç kale almaksızın bu iki mevkiin keşfini münhasıran kendisine maletmesi bir dereceye kadar hayretle karşılanacak bir şeydir. Ancak M. Ricant'ın kendisinininkinden evvelki keşfiyat hakkında kat'i ve vazıh bir malûmatı olmadığına hükmetmek iktiza eder. Çünkü onun bile-rek başkalarının eserlerinden çalmış olması fikri, onun seciyesi hakkında şahadet eden bütün muasırlarının şayanı hurmet olan fikir ve kanaatlerine mugayir gelecek bir şeydir. M. Ricant İngiltere'nin İzmir Konsolosluğu makamını işgal etmeden evvel beş sene İstanbul'da Kont Winchesley'in yanında sefaret kâtipliği vezaifini ifa etmişti. Bu vezaif, onun Türklerin şekli hükûmeti ve onların teşkilâtı mülkiyesi hakkında bir eserin malzemesini toplamasına teshil etmiş ve onun Avrupa'da haklı bir şöhrat kazanmasına hadim olmuş. Bu eser aradan iki asır geçtikten sonra bile aynı mevzua dair neşredilmiş olan en yeni ve en mükemmel eserlerin yanında hâlâ mevkiini muhafazaya lâyık görülmekte bulunmuştur.

Ricant'ın tarihî tedkikleri ve siyasi mutaleaları Bousbeke tarafından inkâr edilmiş olmasa gerektir. İngiltere sefaret kâtibinin "Osmanlı İmparatorluğunun tasviri = Tableau de l'empire Ottoman," daha yakın olan tarihinden katı nazır, Felemenk diplomatının mektuplarına nazaran, bir çok ehemmiyetli noktaları ve şayanı merak hususiyetleri, biza çok daha etraflı

bir surette arzemiş olmak gibi bir meziyeti haizdir. Bu mükemmel eserin yanında Michel Febvre ismin debir Fransız Misyoneri tarafından aynı zamanda ve Théâtre de la Turquie unvanile neşredilmiş olan bu kabilden bir eseri ancak zikretmeğe cesaret ederiz. Şark memleketlerinde onsekiz sene geçirmiş ve Türk İmparatorluğunun Asyadaki bütün vilâyetlerini ziyaret etmiş ve oradaki bütün lisanları konuşmakta bulunmuş olan muharrir elbette memleketi ve ahalisini de pek ala tanıyordu. Fakat kendisinde eksik olan şey mukayese etmek ve takdiri kıymet eylemek kabiliyeti idi. Ricant'ın yüksekten ve bir devlet adamı sıfatıyla gördüğü şeyleri Febvre ancak dar ve mahdut bir takım batıl fikirler arasından görüyor. Beşerî işlerde herhangi bir mevki tutan iyiliğe asla bir hisse ayırmıyor ve 500 - 600 sahifeli dörtlük (in quarto) cesim bir eserinde göstermek istediği şey Türklerin tamamen ve bilâtefrık bozuk, cahil, ahlaksız ve metanetsiz bir kavim olduğu ve Hristiyanlığın onları içerisinden çıkmış oldukları Asyanın karına püskürtmekte isticlal etmesi icabettiğidir. La croix'nın Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki hatıraları = Mémoires 1684 aynı müellif tarafından hatıratından on bir sene sonra neşredilmiş olup Michel Febvre'in kitabına çok faik bulunan : "Osmanlı İmparatorluğunun ahvali umumiyesi = Etat général de l'Empire Ottoman,, ne o kadar geniş malûmatı hattâ ne de Ricant'ınki kadar doğru takdir ve tahminleri ihtiva etmemektedir. M. de la Croix İstanbulda M. le Marquis de Nointel tarafından temsil edindiğimiz esnada 1670 den 1679 a kadar Fransa'nın İstanbul sefareti maiyeti erkânından bulunmuştur. Mevkiinin bahsettiği müsaadattan hududu dahilinde bu dokuz senelik müddet zarfında takip edilmiş olan müzakerat hakkında malûmat

vermektedir. Orada müellifin Türkler hakkında kolayca tophyabildiği müşahedattan başka bazı coğrafi malûmatta vardırki Karadenizin methaline kadar Bosfor üzerinde yapılan bir cevalânın hikâyesi, ve Asya sahiline yakın başlıca adalar hakkındaki bazı mutalaat o kabildendir. "Osmanlı imparatorluğunun Ahvali umumiyesi = L'état général de l'empire Ottoman' den çıkarılmış olan şu parça Türk ırkının etnoğrafyası için faydasız değildir.

"Asıl Türk kadınları az miktardadır. Her ne kadar en beşuş ve en zekileri bunlar isede en güzel olanlar bunlar değildir. Fakat Türkler endam güzelliği ile cildin beyazlığından başka cihetleri, sima hatlarının intizamını o kadar tedkik etmezler ve bundan dolayı onlar esmerlerden ziyade kumralları daha çok severler, ki bunlar da saçlarını kırmızıya boyar ve daha beyaz görünmek için göz kapaklarını ve kaşlarını siyahlandırırılar., Aynı müellifin az tanınmış ve az ismi geçmiş diğer daha bir çok eserleri vardır ki şu ünvanla çıkmış olan da onlardan biridir : "Büyük Louis (14 üncü Louis) nin himayesi altında Türkiye Hristiyanları = La Turqui Chrétienne sous la protection de Louis le grand.,

Çok defa "Hatırat = Mémoires' ın muharriri olan M. de la Corix ile her ikisi de François küçük ismini taşımış ve her ikisi de birbirini müteakip şark lisanları için kralın tercüman kâtipliği vazifelerini ifa etmiş olan baba oğul iki Pétis dela Corix karıştırılmıştır. Karışıklık o kadar kolaydı ki Pétis de la Croix fils, Mi. de Nointel'in sefaret kâtibi sıfatıyla 1670 de bahren hareket etti ve bu vazifede şarkta on sene geçirdi. Onun bu vazifesi ise ne böyle bir maksatla, ne de böyle bir yer ile alâkadar değildi. Çocukluğundanberi babasının vazife-

sini takibe hazırlanmış olan genç François, hemen onyediyi yaşında iken M. Colbert'in emrile ve tercümeihali yazanın dediğine nazaran : "Yalnız Şark dillerinde tekemmül etmek için değil, belki daha ziyade umumiyet itibarile Fransa'nın menafiine ve hususî olarak ta edebiyatın, ilimlerin, san'atlerin ve ticaretin terakki ve inkişafına müteallik kendisine tahmil edilmiş olan muhtelif vazifeleri icra etmek için şarka gitti., (5) Bu zat 1670 ten 1674 e kadar Haleb'de ikamet etti, ki burada en ziyade Arapçanın mümarese ve tatbikatına alışmakla meşgul oldu ve kralın kütüphanesini şarka ait el yazmaları ve asari atika ile zenginleştirmek için hiç bir fırsatı ihmal etmedi. Suriyeden İsfahan'a gitti ve bu kabilden tetkikat ile orada da iki sene geçirdi. Sonra 1676 da oradan İstanbul'a döndü ve tekrar Fransa'ya kavuşmadan evvel Osmanlı İmparatorluğunun payitahtında dört sene daha ikamet etti.

Pétis de la Croix'nın pek çok notlar toplamak suretile vücuda getirdiği seyahatnamenin hiç bir zaman ikmal edilmemiş olduğu görülüyor. Genç müsteşrik bu hususta yalnız pek muhtasar bir hülâsa kaleme almış ve bunu da nazıra takdim etmiştir. Kısahğına rağmen bizim için kıymetli olan bu hülâsa "Kütüphane Krali = Bibliot. Royale'nin yazmaları arasına karışmış ve 1810 da bu zengin müessesenin hafızı kütüphanelerinden birisi olan müteveffa Langlès tarafından tab edilmek üzere ele geçirilmiştir. Pétis de la Croix fils'in jurnalı eğer neşredilmiş olsaydı o zaman için büsbütün yeni olan ve bugün bile bütün Küçük Asya'nın en az keşfedilmiş olan yerleri meyanında bulunan Malatya - Kayseriyye

(5) - Goujet: Mémoire historiq. et littér. sur le Collège de France, Paris, 1758, 3 vol. t III. adfin.

ve Kayseriyye - Konya yolunu tanıtmış olacaktı.

Felemenk ressamı Cornelius Bruyn, bu yorulmak bilmeyen seyyah her ne kadar uzun cevalanlarında yarım adanın bir çok kısımlarını görmüş ve bilhassa 1683 te o vakte kadar henüz hiç bir seyyahın gitmediği Lykya'nın şimalindeki dağlık nevahi arasından geçen Antalya - İzmir kervan yolunu takip etmiş isede cesim seyahatnamelerinde Küçük Asya'nın coğrafyasını tenvire yarayacak hiç bir şey yoktur. On yedinci asrın sonları bize diğer bir takım isimler daha gösterir ki Bibliographe'nın müşkülpe-sendane dikkat ve itinası belki bu isimleri kendisinden istiyeceği cihetle bunları müverrihin kaydetmesi icabederse de bunlar ondan daha katî ve itinakâr olan Coğrafya Âleminin nazarı dikkat ve takdirini celbedecek kadar değildirler. İşte bunlardan birisi P. Villote isminde malûmatlı bir misyonerdir ki Ermenistan'ın coğrafi tarihinde kendisini daha faal olarak tekrar göreceğimiz bu zat şimdi burada bize Trabzon'la Erzurum arasında kalan memleket hakkında, bu yol üzerinde 1688 den 1689 a kadar bir çok defalar dolaşmış olmasına rağmen pek az malûmat vermektedir. Bunlardan diğer biri de Gemelli Careri isminde Napolili bir seyyahıttır, ki daha evvelce Ephése'ten kara tarikile İstanbul'a gitmiş olan bu zat bu defa da yani 1693 tarihinde Trabzon ile Erzurum arasında seyahat etmiştir. Diğer biri de vatandaşımız La Mottraye'dir ki 1699 da kara tarikile İstanbul'dan Sinob'a gitmiş ve 1710 da da Troade sahillerini görmüştür. Bu en sathî ve Türkiye hakkında yazılmış en boş hikâyelerle dolu seyahatnamelerden biridir. Nihayet birisi de Schillinger isminde Bade'lı bir berberdir ki dinî maksatla Asya'ya

giden iki Jesuite misyonerine esnayı seyahatlerinde refakat etmiş ve onlarla beraber 1700 tarihinde sayanı dikkat bir hattı seyahat takip etmiştir ki bu yol Haleb'den kalkarak Ayıntab, Maraş ve Malatya tarikile ve Frat Nehri'nin sağ sahilini takiben Erzurum'a müntehi oldu. Fakat onun seyahatnamesinin coğrafya için olan faydası pek zayıftır. Şunu da kaydetmeği unutmıyalım ki M. de Chazelles 1693 te meyahiyat = hydrographie noktai nazarından yaptığı seferinde şarkî Akdeniz'in ve Küçük Asya sahillerinin bir çok ehemmiyetli mevkiilerini heyet kavaidine tevfiikan = astronomiquement tesbit etmiş ve aynı zamanda mezkûr sahillerin tûl dairelerinin eb'adında, Pitolémée (6) nin yanlış tahminleri üzerine müesses olup çoktanberi işaret edilmiş olan ve hattâ meşhur Guillaume de d'Isle'nin 1700 de vücuda getirdiği umumi haritalarında nihayet kendisinden kurtulmak cesaretini gösterdiği azîm bir hata üzerine yeniden coğrafya âlimlerinin nazarı dikkatlerini celbeylemiştir. Bilâhire hususî bir mebhaste bu ehemmiyetli mevzuu tekrar ele alacağız. La pèr de Bèze isminde bir Cizvit misyoner ile yine aynı cemi-

yetten le père Feuillée isminde diğer bir riyazide bu devirde İzmir'da, Trabzon'da ve Erzurum'da tul ve arz daireleri için tarassudat icra ediyorlardı. Fakat P. de Bèze'in bu son iki mahaldeki tarassudatı hiç olmazsa bu mevkiilerin tulü kendilerinden istidlal edilmiş olan rakamlar azîm bir hata ile lekedar olmuşlar ve bu hata onları coğrafya için faidesiz bir hale getirmiştir (7). 1699 da o zamanın âlimlerinden Edmund Chishull ve 1705 te Dr. Picenini daha evvelce Pickering, Ricant, Spon, Wheler ve Smith taraflarından kadim İonia'nın coğrafyası hakkında toplanmış olan malûmata pek az bir şey ilâve ettiler, ve "Asya'nın yedi kilisesine seyahat = Voyage des sept - Eglises d'Asie," namı altında tahsis ettikleri bu cevelanda selefleri tarafından evvelce toplanılmış olan arkelolojik serveti artırmadılar. Chishull kendisile büyük Britanyanın iftihar ettiği en âlim atikiyatçılardan biridir, onun "Asya asariyatı = Antiquitates Asiaticae," ünvanı altında neşretmiş olduğu kıymetli bir kitabeler mecmuası vardır, ki bunun malzemesini 1699 da Ephês, Sardes, Akhisar = Thyatire'e yaptığı seyahatte, ve Britanya ticarethanesinin rahibi sıfatıyla 1702 senesine kadar İzmirdeki ikameti esnasında toplamıştır. Bundan başka Chishull, gerek İngiliz Konsolosu Sherard'e ve gerek diğer bir takım ashabı merak ve tettebbua bunların İzmirden Ephês harabelerine ve oradan da, Menderes boyunca çıkarak ve şimal tarikile dönerek Apocalypse'te zikri geçen diğer şehirlere yaptıkları yeni bir gezintide iltihak etmiş olan İsviçreli tabip Antione Picenini tarafından 1705 te istinsah edilmiş olan en sayanı dikkat kitabeleri de bu eserine derc-

(7) - 1698 ve 1700 senelerinde çıkan Notice Bibliographique'e bakın.

etmiştir. Sherard kendisi de bir asari atika âlimi olduğu gibi aynı zamanda nebatiyatçı idi. İngilterenin ulum akademisi hükmünde olan Sociëtë Royale'e mensup idi. Doktor Picenini bu arkeolojik cevelanın intibaatını Latince olarak kaleme almış ve bunu Chishull'e göndermişti. Fakat Chishull bunu neşretmedi. Bu eserin el yazması bugün Britanya müzesinde mahfuz bulunmaktadır ve bu eseri tanıyabilmemizde ancak başka bir İngiliz antikacısının aynı sahaya yaptığı seyahatlerin intibaatını ihtiva eden esere sıkıştırdığı mahdud ve muhtasar hülâsalar sayesinde mümkün

olabilmiştir.

Bu hülâsalardan şunu görüyoruz ki M. M. Sherard ve Picenini: Eppése ten Laodicee'ye kadar olan seyahatlerinde Menderes'in cenubunda oldukça uzak bir çıkıntı yaptılar ki bu noktada mülâki oldukları, ve bugün Gheira denilmekte olan mahallin yakınında kâin harabelerde tesadüf ettikleri kitabeler onlara burasının kadim Aphrodisias olduğunu tanıttı (8).

(Devam edecek)

(8) - Chandler: Voyagedans l'Asie Mineure, ch. 64. t. II, p. 82. Bu eserin Fransızca tercümesinden.

(6) - Mémoires de l'Academie des sciences, a. 1701, hist. p. 122 et 1721, p. 57.

M. de Chazelles İstanbul'da irtifai kutbu tarassut etti ve bunun neticesi olarak bu şehrin arzı olmak üzere 41 derece 1 dakika rakamını elde etti ki bu rakam 1669 da Greaves'in neticesini tashih etmiş olan Thomas Smith'inkinden daha sahih idi. Bununla beraber La Connaissance des Temps 1732 de, muahharen Smith ve Chazelles taraflarından yapılmış olan tashihleri nazarı itibare almaksızın zeyc = table'larında Greaves'in elde ettiği 41 derece 6 dakika rakamını kaydetmekte devam ediyor. Chazelles'in tarassudatı İstanbul'u tul itibarile de hemen hakikî mevkiine irca etmişti. Bu tarassudat o şehre, Paris'e nazaran, 26 derece 33 dakika vermişler idi. Zamanımızdaki cedveller ise 26 derece 38 dakika, 50 saniye gösterirler.

JEOLOJİ VE HİDROLOJİ BAKIMINDAN

MERAM DERESİ

Meram deresine su veren kaynaklar, islahı halinde hali hazırundan çok su temin edeceği gibi Altınapa gibi bir de ideal baraj yerine malik bulunmaktadır.

Yazan :

ZİYA ÇALIK

Belki isminin verdiği ince, şiir ve hayal dolu ilhamdan, belki de step içinde yemyeşil çerçevesile, en sıcak havalarda bile eksik olmayan rüzgârile ve Konya'ya nazaran irtifai bakımından güzel bir yer olan Meram, yalnız mahallî bir sayfiye halinde kalmıyarak Türk edebiyatında ve Türk tarihinde yer almak bahtiyarlığına kavuşmuş meşhur yerlerimizden biridir.

Meram, güzeldir ve gözlerimizi kapayıp maziye doğru gittiğimiz zaman Meramın, tarihte bir istirahat ve bir zevk diyarı olduğunu şimdi eserlerine bakarak sezmek mümkün değildir.

Meramın metrolarca yükselmiş kısıkanç duvarlarının arkasına gizlenen yemyeşil ve asırlar görmüş ağaçlarının altında yer yer akıp giden ırmağıkla dinlenmek ve eğlenmek için ne müsait ve sükunetli bir köşe olduğunu anlamak için tarihî belgeler aranmasına hiç te ihtiyaç yoktur.

Konya, kızgın güneş altında yarken Meram'ın Gedabatı, iri söğüt

ağaçlarının bol yapraklarında hışıltılar yaptırarak minniler söyler.

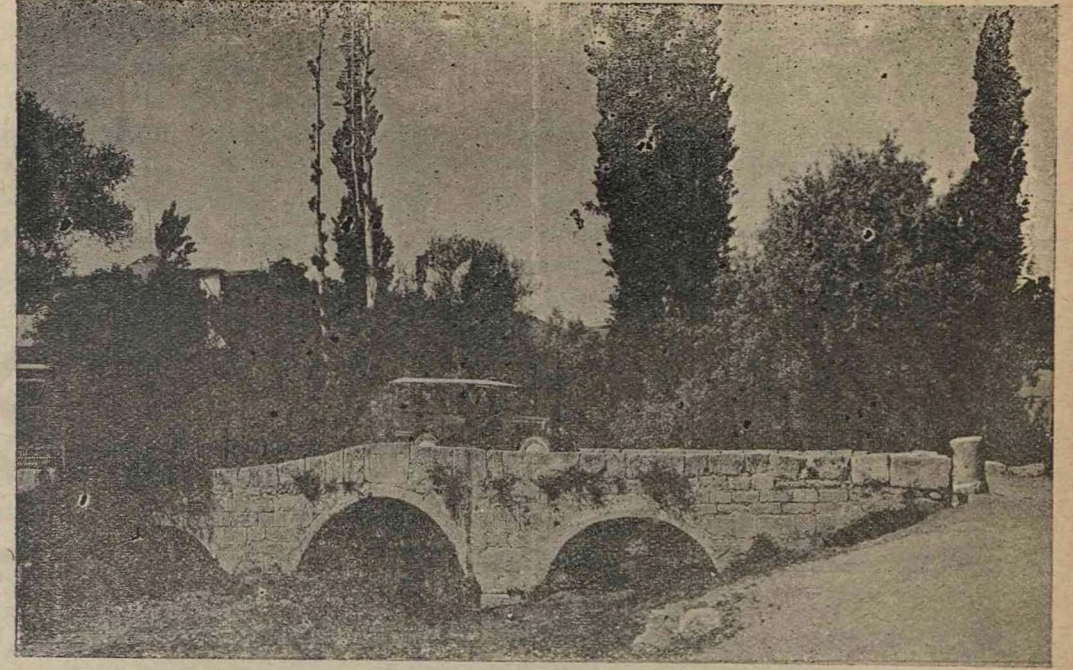
Bir çok diyarlar dolaşan ve gördüklerini bir objektif hakikat ve sadakatile ahfadına bırakan - Evliya Çelebi - bile kitabında Meram'a uzun bir methiye ithaf ederek kıymetini tebarüz ettirmiştir.

Asrın icaplarını kabul edecek bir Meram, yalnız Konya'nın değil, birçok komşu vilâyetlerimizin de sayfiyesi halini alacağı problemi üzerinde ise, bir hayli yazılar yazılmamış değildir.

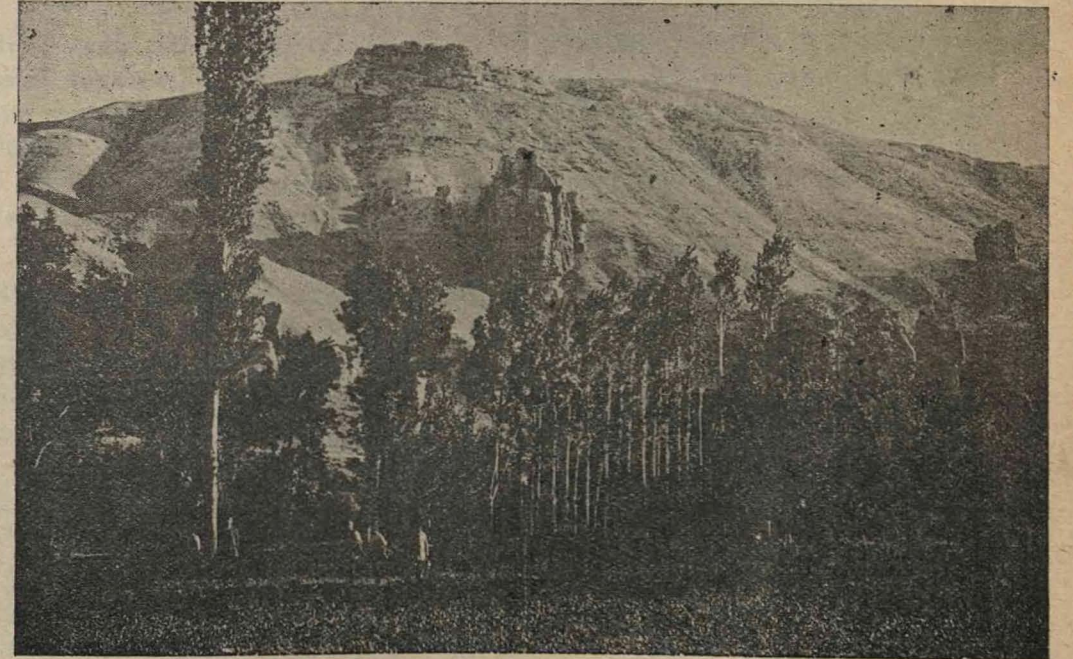
Fakat Meram'ı meramına ulaştıracak ve ona sevinçli günler verecek olan da şüphesiz ki Meram deresidir ve suların artmasıdır.

Meram deresinin hakikî durumunu, nelerden ve nerelerden su aldığını, umumî vaziyetini, jeoloji ve hidroloji bakımlarından tetkik ile okurlarımıza biraz malûmat vermeği faydasız ve yersiz görmemekteyim.

Biz, elimize geçen her fırsatı, yalnız işin fantazisi bakımından değil, halka yararlı olması bakımından mü-

Meram köprüsü

Meramda Maarif Değirmeni önünde karşıya bir bakış

talea etmeliyiz ki, zaman öldürmemiş olalım.

Meram'ı da düşünürken, yalnız asır-
ın altında siyez yapı-
söyleyen ağaçların hi-
uyumayı anlamakla
uyun muhitinde yaptığı
faydaları ve yapabileceği gelişmeyi de
dikkat gözüyle takip etmeliyiz.

Bir defa Meram'ın suyundan önce,
o suyu hasıl eden arazi teşekkülünün
cinslerini, şekillerini gözden geçire-
lim.

"Anadoluda jeolojik ve morfolojik
etüdler,, adlı eserin kıymetle ve de-
ğerli müellifi ve İstanbul üniversitesi
sabık profesörlerinden B. Chapu'nun
1920 yılında profesör Hamid Nafiz
Pamir ve İbrahim Hakkı ile beraber
yapmış oldukları jeolojik bir etüdde
bu havza için çok kıymetli malûmat
vermişlerdir.

Profesör Chaput, Meram deresinin
630 kilometre murabbı yağmur hav-
zasına malik olduğunu tebarüz ettir-
miştir.

Elde mevcut su ile sulanan ziraat
sahasının, suyun yılın her mevsiminde
temadisi ve zenginleşmesiyle bir misli
ve belki bir kaç misli artması da im-
kânsız değildir. Profesör, bu sahanın
jeolojik stürüktürünü üçe ayırmakta-
dır.

I) Şist, gre, mermer ve serpantin
sahralardan müteşekkil ve heyeti
umumiyesi şiddetle mültevi olub De-
reköyün yukarısındaki bu iltivaların
umumî istikameti cenubi garbiden
şimali şarkîye doğru imtidat edip
Neojen devri arzisinden daha eski bir
teşekkül olduğu.

II) Şimalde bulunan Başarakavağı
ve Elikesikhan derelerinin menba
mıntakalarından madası, bütün diğer
dereler, Altınapa'nın yukarısındaki

arazi, neojen devrine ait konglome-
raller, yumuşak gre, kil, marn, ve
tatlı su kalker tabakalarında müte-
şekkil, heyeti umumiyesinin üstünde
bazı mahallerde ve bilhassa Sille ve
Başarakavak'ta volkanik tüfler, bazen
kesif ve bir eş halinde volkanik lav-
lar mevcut olup bu nevi teşekkül,
Konya istikametinde takriben şimali
garbiden cenubu şarkîye doğru uza-
nan vasi bir mintakayı işgal etmek-
tedir.

III) Bu vadide aluviyonları, yani
derelerin götürüp yığıdığı kum ve ça-
kıl malzemesidir.

Yukarıda yazılan jeolojik teşek-
küle nazaran arazi sathına düşen su,
tesadüf ettiği zemin itibarile de üçe
taksim edilmiştir.

I) Neojen - üçüncü son devrine aid
olan kabili nüfuz arazi (alluviyonlar,
kumlu greler)

II) Gayri kabili nüfuz arazi (neo-
jen marnlar)

III) Çatlaklı arazi (kalkerler)

Yukarıda, Chaput'nun mütaleasına
göre tesbit ettiğimiz umumî hatlardan
başka olarak kalkerli arazinin bilhas-
sa Meram deresinin Altınapadaki du-
rumu hakkında Halkevimiz tarafından
neşredilen - KONYA - mecmuasının
dördüncü sayısında jeolog Dr. Dün-
ner'in yapılan sondajlarda elde ettiği
malûmatı da yazmak isterim.

Dr. Dünner diyor ki :

Altınapada üç sondaj yapılmıştır.
Tasavvur edilen baraj projesi, Mera-
mın üzerinde mermerleşmiş kireç ka-
yalarından teşekkül etmiş boğazın
üstündedir. Buradaki biriktirme havu-
zu pek vasi olup 80 milyon metre
mikâbında su istiâp edecek derecede-
dir. Bu havuzun Jeolojik teşekkülü
çok müsaidir. Kil, kis ve tüften

müteşekkildir. Binaenaleyh su sızdır-maz.

Yalnız, maalesef, baraj mahallinde mevcut olan kayaların su sızdırma-sından korkulur. Boğazın ortasında yapılan birinci sondaj çakıllı kumlu 20 metre derinliğinde bir tabaka ola-rak devam etti. 13 metrede tahtelarz su birikimtilerine tesadüf edildi. Yan taraflarda yapılan sondajlarda hatta oldukça derinliklerde su gaibine tesa-düf ettik.

Şu halde sondajlar, bize barajın inşasına jeolojik teşekkülâtın müsaid olmadığını gösterdi, demektedir.

İleri sürülen bu nokta, İsvicreli mütehassıs Dr. Güner tarafından da teyid edilerek kayaların baraj inşası-na müsaid olmadığını teyyüd etmiştir.

Arzettiğimiz tabiat mevcudiyetine nazaran baraj yapılmadığı surette - Meram - deresi asırlarca evvelden süregeldiği şekilde bırakılıp gidilmeli midir ?.

Problem, bu esas etrafında toplan-maktadır. Bir defa Meram deresine su veren kaynakları tetkik edelim :

I — Lorosdağı kaynakları :

Bunlar, Fındıklı pınarı, Uzun dere Sarıpınardır.

II — Aladağ kaynakları :

Bekâr, Tilkimin, Akpınar, Bulamaz.

III — Gevenli dağ kaynakları :

Keçimuhsine, Kışladere Kavaklı-dere.

IV — Şalgamlık ve uğurca :

Kâvurketenlik, Başpınar Üçpınar, Kötümusa, Cidem, Memooğlu pınarı.

Başarakavak. Çay sırtı bataklığı.

V — Kocaçal kaynakları :

Kirligiret, Embeles, Muharremdere, Örenli, Suderesi ve vadide : Kocapınar.

VI — Aladağ - Salahaddin - istika-metinde :

Söğüd, Avfaslıdereleri, Ketengöl.

VII — Aladağ - Kalburcu - istika-metinde :

Mülâyim, Yeşil, Kartal, Egekçeşme, Tekke.

VIII — Meke ve Karganlıdağ :

Şabanpınarı, Uzundere.

Meramı tağdiye eden memba'lar yukarıda işaret edilen 34 membaa inhisar etmemektedir. Meselâ, Tilki-min deresi 16 : 20 gözden su vermek-tedir. Şabanpınarı 2 gözden; Başpınar, 3 gözden; Kocapınar, 4 gözden, çık-maktadırki, bunlar ayrı ayrı hesap edilecek olursa yekûn çoğa balığ ola-caktır.

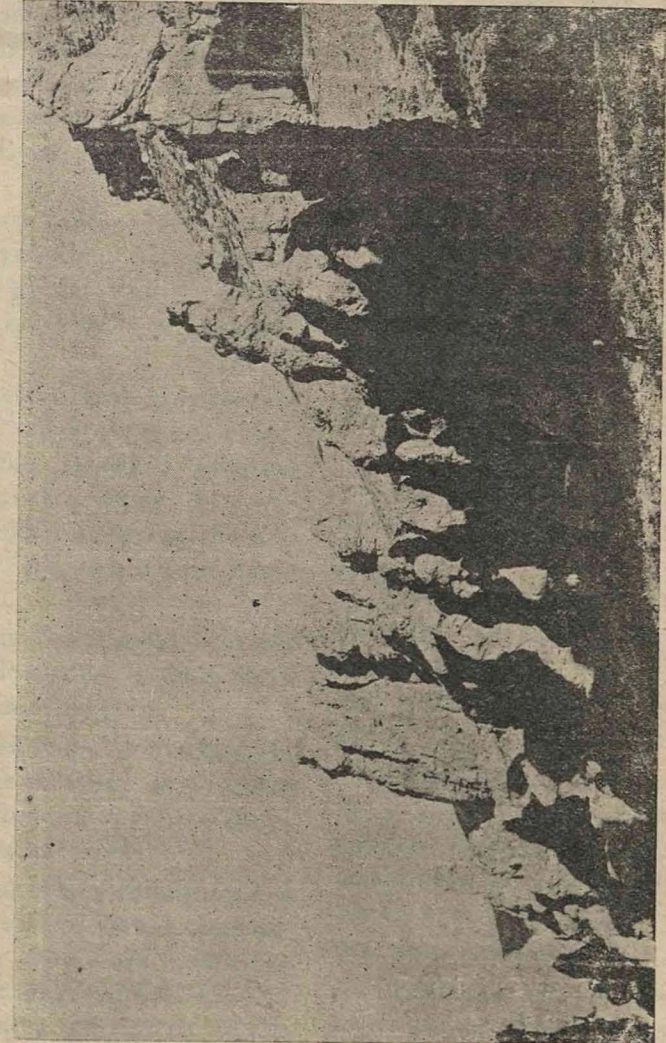
Yazın, Meramda köprünün yanında durup da gördüğümüz azıcık akan su, işte bu kadar çok suların birleşmesile vücuda gelmektedir.

Bir kol Kâvurketenlikten, diğer kol Elikesikhandan gelerek Başarakavak önünde birleşmekte ve sonra bir yataktan ilerlemektedir. Kâvurketenlik - Başara 11 kilometredir.

Şabanpınarı - Elikesikhan 6 kilo-metredir. En kısa bir hattan Altunapa-ya kadar 36 kilometrelik bir yol oldu-ğunu profesör Chaput tespit etmiştir.

Bu kadar bol su alan Meramdere-sinin neden bu çevre ziraatini ihya edecek bir kemiyette suyu yok ?

İşte yukarıda zikrettiğimiz gibi Meramderesi Muhtelif arz teşekkülle-rinden hasil olan bir yatakta akmak-tadır. Bu yatakların su sızdıran yer-lerinde sular azalmakta ve bunlar da yine arz teşekküllerine göre bazen kaynaklar halinde dışarıya çıkmakta, bazen de arzın meçhul âmakında kay-bolup gitmektedir.

Meramda halk arasında Kızlar kayastı adıyla anılan kayalar

Fındıklı dere, Uzun ve Sarıpınarlar gibi sularını Lorasdan almaktadır.

Fındıklı derenin suları bir membadan değil, dereyi ihata eden kayalardan çıkmaktadır.

Bu gözlerin derinleştirilerek suyun çoğaltılmasından önce mecranın vaziyetini islah etmek icab ediyor.

Burada ilk menbadan biraz sonra takriben yetmiş yıl önce canibi bir kanal açılmış; Fakat, suyun kapte edildiği, yani toplanıp kanala verildiği yer fennî bir surette yapılmamış olduğundan sel sularile gelen kumlar her yıl, bu kanalı doldurduğundan dolayı mütemediyen temizlenmek ihtiyacı vardır.

Bu su, mevcut kanal ağzına kadar susuzmaz bir yataktan akmaktadır. Fakat, Beyşehir yoluna doğru ilerlerken azim alluviyal sahaya tesadüf etmektedir.

Beyşehir şosesini takiben kilometrolarca imtidat eden bu saha, çakıl, sel çakılı, kumdan teşekkül ettiğinden gelen en kuvvetli sular bile tabakanın mesamelerinden içeriye nüfuz ederek haricî su, kışın bile azalmaktadır.

Suların ziyadan kurtulması için ilk önce yayılması icabeden su yatağının su geçmez bir hale ifrağıdır.

Fındıklı derenin yukarı kısımlarında yapılacak su teşkilâtile cari sular emniyet altına alınarak —debi— miktarının artması mümkündür.

Fakat, bu sahanın teşekkülüne göre yağmur havzası olduğu kadar, boğazdan gelen bütün suların da tahtelarz bir akış tabakası mevcuttur. Çünkü çakıllar ve kumlar arasından sızan sular gayri kabili nüfuz bir tabakaya tesadüf edecektir. Nitekim, bu nokta Altınapada baraj sondajlarında elde edilen netice ile sabit olmuştur.

Mademki, vaki tecrübe ile sabit bir hakikat vardır. Öyle ise, alluviyal

tabaka altına giden suların meçhul derinliklere gitmeden önce tutulması da mümkündür.

Jeolojik etüde göre tesbit edilen bu vaka üzerine de toprak üstü ameliyatı kadar, bir de, toprak altı ameliyatı yapılması zarureti meydana gelecektir.

Nazariyeyi teyit eden tecrübe son. dajlarına göre biraz aşağıda su olduğu gibi, bunun daha yukarısında su veren bir tabaka muhakkak mevcuttur.

Buralarda da tecrübe kuyu ve sondajları yapılarak tatmin edici bir netice elde edildiği surette suyu toplamak için — tranşe kollektör — denilen toplayıcı arklar yapılması zarureti vardır.

Toplayıcı ark, toprak altındadır. Vadiyi bir taraftan diğer tarafa kadar münferic bir zaviye halinde ve su tabakasına kadar oyulacaktır.

Su tabakasının mukabil tarafı su geçmez hale konulacaktır. Bunlar, kil blokları ile olduğu gibi, çimento ile de yapılabilir.

Zaviyenin resine bir kuyu ve kuyu da meyil farkından istifade ederek bir kanal veya kalın borular konulmak suretile su dereye dökülebilecektir.

Kollektör, dağlardan bu vadiye akan suları toplayacaktır. Tranşenin içindeki boşluk iri bloklarla doldurulacağından en büyük seller bile yapılan tranşenin üstünden zarar vermeden akıp gidebilecektir.

Cörülüyor ki, Merama su veren kaynakların kaybolon suları da elde etmek imkânı vardır.

Çakıllı vadide elde edilecek müsabet neticelere göre bu ameliyat buna benziyen aynı teşekküllerde, meselâ Keçimuhsine, Kışladeresi, Başaraka-vakta da tatbik edilebilir.

Meram deresi etüdleri için ilk merhale geçildikten sonra Keçimuhsine gelir.

Geçimuhsine suyu da yine geniş bir aluviyal saha dahilinde azalmakta, yazları ise tamamen kurumaktadır.

Bu sahaya bakıldığı zaman sel yatağının genişliği derhal göze çarpar. Gerek burası ve gerekse Kışla deresi, Konya selinde âmil olmuş, pek çok su vermişlerdir. Burada da yapılacak - tranşe kollektör - toplayıcı arka müsbet neticeler elde edilebilecektir.

Bu sahanın civarında indifai kayalar vardır.

Bilhassa, Bekâr köyünü caddeye bağlayan köprü karşısında ne güzel peri bacaları vardır.

Bu sahanın taşları indifaidir. Erüptif kayalar Şapunt'un dediğinin aksine Başarakavaktan ziyade bu havalide mevcuttur.

Keçimuhsine geçildikten sonra Kışla pınarı aluviyal sahasına girilir.

Mansap tarafı geniş olan bu aluviyal alan da kışa münhasır olmak üzere pek az su vermektedir.

Bu dere yatağına münzam olarak bir de Kavaklı dere vardır. Fakat, bunun suyu pek azdır ve vadiye kadar inmemektedir.

Vadinin iki, iki buçuk saat uzaklarında Sorgun denilen bir bataklık var, bu bataklık, yüz metre genişliği ve beş yüz metre kadar uzunluğundadır.

Bu sahada Kışla pınarından daha mühim olan yer ise şüphesiz ki, Tilkimindir.

Tilkimin, derenin diğer yakasında kalmaktadır. Daha uzaklardan bakılınca inbat kuvveti çok fazla bir yer olduğu anlaşılıyor. Sararmış otlu yerlere mukabil yemyeşil görünen bu vadinin fazla miktarda ve zemine çok yakın yerden su

alan zengin ve sulak bir yer olduğu besbelli..

Tarlalar, çok sulak, hattâ biraz bataklık gibidir. Yağmurdan sonra her taraf nisbeten kurumuş olmasına rağmen burada vaziyet, yakın bir kaynaktan mütemadiyen su alarak tağaddiye edilmekte olduğunu gösterir.

Tilkiminde, gerek tabii ve gerek sun'i bir halde açılmış olan 16 - 20 arasında kaynak var. Bu kaynaklar, zeminden - toprak tabakasının kalınlığına göre - bir buçuk: üç metre arasında bir derinlik göstermektedir. hatta, bir tanesi üst o satha kadar yakındır ki, halk burasını çeşme gibi kullanmaktadır.

Tilkiminden sonra Akbınar menbâna doğru gelinir.

Bu güzel saha, Başarakavaklılara aittir. Dağlar kalkerdir. Aladağa uzanan bu yol, Bulamaza gitmektedir.

Akpınarla Tilkimin arasında da kalker kayalarının içine oyulmuş öyle güzel bir harabe gördük ki, insan bakmakla doyamaz.

Tabüleri kayanın içinin tıpkı Ermenak'ta görüldüğü gibi - yumuşak kıvrımlar oyulmak suretile mükemmel bir bina vücuda getirilmiş, fakat geçen asırlardaki tebeddülât bu kayayı tam ortasından amuda yakın bir surette koparak dahili tertibatı meydana çıkarmıştır.

Bu gün muallak bir halde gibi duran, adeta sinemalardaki dekorlar gibi yarım olan bu kaya evi, eski çağlardaki mimarının çok güzel bir örneğidir.

Bu kayaların altında yığın, yığın çakıllar - ebuli - var.

Kalkerlerden kopup ufalanan bu taş parçalarından, sellerle akıp gidenlerden maadası, yolun bazı yerlerinin geçilmez bir hale koymuş..

İki tarafı da ağaçlı bir boğazdan

geçiyoruz. İri kayaların gölgelediği yerlerde dondurucu bir soğuk var. Fakat, çam ormanlarının sıhhi kokularını alıp gelen hava, ne temiz, ne saf..

Hareketimizden itibaren bir buçuk saat sonra Akpınara ulaştık.

Akpınar, Bulamazlılara ait bir yaylanın üstünden akmaktadır. Tatlı ve güzel bir su olan Akpınar, hiç eksilmeden yılın her zamanında akmaktadır. Geldiğimiz yerler tamamıyla kalker olduğu halde burada şist tabakaları görülüyor.

Demek oluyor ki, kayaların çatlaklarından sızan sular, tahtelarz bir depoya toplanıp kontak noktasından fışkırmaktadır.

Dr. Dünner, akış miktarının artırılması hakkında bir ameliyat yapılmasını tavsiye etmektedir. Daha yukarıda Bulamazlılara ait ve Aladağ düdenlerinden beslenen sular varsa da bu su çevre halkınca kullanıldığından aşağı inmemektedir.

Bu kısımda yapılacak işler, ancak Tilkimin sahasındadır. Tilkimin Akpınar ve diğer gelen suların toprak altında yayılmasından hasıl olmuştur. Bu sular bir tarafa toplanıldığı surette su miktarı artacağı gibi, daha geniş bir ziraat sahası da elde edilmiş olur. Tilkimde, fakat, diğer bir tarzda kollektöre ihtiyaç bulunmaktadır.

Tilkim havzası Konya'ya 33, 35 km. uzaktır. Hem manzarası, hem de eski eserleri bakımından güzel bir yerdir.

Genç talebelerimize tarih tetkikleri yapmak için ne güzel yerlerdir, buraları.

Başara Kavak

Meram deresinin Kirligiret, kentlik sularının birleştiği yer Başarakavağı önüdür. Başarakavak köyü-

nün tarihini etüd etmeğe vakit bulamadım. Yalnız işittiğime göre burası Selçuk vezirlerinden Beşirin bir yaylası imiş, Sonradan bir köy halini almış. Fakat, köyde Selçuklara aid bir eser yok.

Köy 300 evlidir. Bin dokuz nüfus vardır.

Geniş ve bol sulu tarlalara malik olan Başarakavaklıların ekonomik durumlarının iyi olduğu memnuniyetle görülür.

Başarakavak, Sillo ve Sille de Konyaya telefonla bağlı olduğundan merkezle konuşmak mümkündür.

Başarakavağın başlıca ihracatı buğday, arpa, fasulye, patates ve soğandır. Koyunculuk bakımından da vaziyetleri memnuniyeti mucib bir derecededir.

Başarakavak, adıyla müsemma bir yerdir. Bütün su boyunca iri kavak ağaçları yükselmiştir.

Fakat, muhit çok sulak olduğundan bir çok meyve ağacı yetiştirilmesi de kabildir.

Bu havalide eskiden hiç sebze yetiştirilmezmiş. Yapılan tecrübeler müsbet ve faydalı neticeler vermeğe başlayınca sebzeçilik de kuvvetli bir inkişaf adımı atmış.

Başarakavak, çalışacak olursa, Konyaya mesafenin yakınlığından dolayı bir hayli fayda göreceğine hiç şüphe yoktur.

Hidroloji bakımından burada tatbik edilecek toplayıcı arka toprak altında kalan, faydasından ziyade zararı dokunan suların da birleştirilerek Merama akıtılması çok tabiidir.

Bu havalinin arkeoloji bakımından da bir kıymeti var. Öğrendiklerimize göre bazı yerlerde katakomplar varmış. Hatta, böyle eski bir mezardan

çıkartılmış olan bir kandil veya bardağa müşabih bir cam gördük.

Bu çevrede bir hayli yabanî ağaç vardır. Bu ağaçların aşılmas ile meyvecilikte de bir hayli inkişaf muhtemeldir.

Öğrendiğimize göre iyi cins elma yetiştiriliyormuş. Bu havalide yetişecek meyvenin bolluğu ve nefaseti Konyada iyi bir pazar temin edeceğine şüphe edilmemelidir.

Başarakavağın bağçeleri, duvarlarla tefrik edilmiştir. Köyün aşağı taraflarında Harmanyeri pınarı vardır. Fakat bu sular zemine çok yakın olduğundan ufak mikyasta bataklık vücade getirmiştir. Yazın bu suların kurumakta olduğunu öğrendik.

Burada da arazi teşekkülüne göre alluvial bir vadi vardır.

Birçok sel çakılı ve çakıl iri kumla kaplı olan bu saha suları sümüren birer ağız olduğunu yukarıda da zikretmiştik.

Esasen Kisli yer denilen Memopınarına ulaşmazdan önce bir mahal vardır ki, burada eskiden bir köy harabesi varmış.

Gerek Sillenin, gerek Sızmanın arkeoloji bakımından kıymeti büyüktür.

Çok sevdiğim ve hürmet ettiğim arkadaşım Naci Fikretin Sızma kazılarına aid — Yeni fikir — mecmualarında güzel yazıları vardır.

Başara, Nalosuköy, Sızma, Sille büyük birer murabba teşkil etmektedirler.

Bu havalide eski bir medeniyetin izlerine tesadüf edilmektedir. Tilkinin ile Akpınar arasındaki harabe de yine eski ve mümtaz bir eserdir. Başarakavak, güzel ve istikbali, halkın çalışmalarına, fazla çalışmalarına bağlı bir yerdir.

Muhitin güzelliği, ve vaziyetin müsaadesi, su durumu, bu güzel yeri daha çok güzelleştireceğine ve zenginleştireceğine hiç şüphe yoktur.

Ketenlik

Başaranın garbi şimalisine doğru geçilen yerlerde selin bir hayli tahribat yaptığı görülür. Yerliler bu sele afât diyorlar. Hakikaten de Konyada yaptığı tahripleri gördükten sonra buna bir afet demek tam yerindedir. Yol arabaya müsaittir. Fakat, otomobil için biraz müşkilâtı muciptir.

Yol, dere boyundan yükselmektedir. Böyle bir rölyefte rehberimiz bir sahayı işaret etti ve burada eski bir köy bakiyesini isbat edecek mezarlar olduğunu söyledi.

Fakat, biz buna benzer bir şey göremedik. Muhakkak ki bu havzada yaşamış olan bir medeniyet var; Esasen Malas köyünde de bir yapı temeli açılırken yere sıralanmış Bizans kitabeleri görmüştük.

Fakat, bu yerlerin hangi bakımdan bir köy itti haz edildiğini anlamak oldukça zordur. Çünkü, boğaz olmasına binaen mütemadiyen bir cereyan olduğu gibi kışın da bir hayli kar düşürmüş. Sonra köyü besliyecek arazi de yok. Dağlık ve kayalık..

Bunlara rağmen burada bir insan kütlesinin tavattun etmiş olması, her halde buraların başka bir hususiyeti olacağı da muhakkak olarak göstermektedir.

Kisli yer denilen bu yerin belki de ziraatten daha mühim bir gelire malik bulunması mümkündür.

Yolda ilk tesadüf ettiğimiz Memoğlu pınarıdır.

Memoğlu beş gözden çıkmaktadır. Mükemmelen alluvial bir toptur. Suyu fazlalaştırmak üzere bazı

kazılar yapılmış olduğundan asıl memba, beş gözden çıkarak eski memba kapanmıştır. Rakım 1590 dir.

Bu pınardan sonra Çidem pınarı gelir. Çidem de üç gözden çıkmaktadır.

Yolumuzun üstünde takriben yüz metre irtifada Delik pınar adlı bir pınar olduğunu ve burası bataklık yaptığını söylemeleri üzerine, tepeye de tırmandık.

Tepenin üstünde iki üç dönümlük bir düzlük var. Burada çok az miktarda sızan bir su, mecra bulamadığı için eskiden bataklık meydana getirmiş. Şimdi ise burası ziraata tahsis edilmiş olduğundan bataklık ortadan kalkmış. Akan su başka bir yoldan gidiyorsa da kalkerli arazi biraz sonra bu suyu da bel'ediveriyor.

Bu su da dereye bir fayda umulmayacak kadar cüzidir.

Delik pınarın yanbaşıda bir de Fedik çeşme var. Bu çeşmenin çevresine ufak bir kaptaj yapıldığı surette su miktarı daha çoğalır. Yatağın zemine pek yakın olmasından dolayı hafif bir bataklık halindedir.

Buradan dağın mukabil yamacından inmek suretile üç kilometre mesafede üç pınara tesadüf ettik.

Üç pınar beş gözden ibarettir. Sağ tarafında Şalgamlık ve solunda ise Uğurca tepeleri vardır.

Dağlar serapa çam ormanlarıyla örtülüdür. Vadinin bu sahası nisbeten düzdür. Yemyeşil ve sulak saha, işlenmiş değildir.

Üç pınarın takriben yüz, iki yüz metre karşısında Kötü Musa kaynağı vardır.

Bu pınarlardan sonra Kadınhan istikametine doğru Başpınar vardır. Meram deresinin başlangıcı sayılan Başpınardan sonra ise, ileriye doğru

gidilmek suretile Kâvurketenlik mevkii geliyor.

Jeolojik tetkikata göre asıl memba burasıdır. Çünkü, sular kalkerlerle şist kristalenin kontak noktasından çıkmakta ve rusubî bir tabakada akmaktadır. Ketenlikten çıkan suyun bir kısmı zemin üzerinde akmakta ise de bir kısmı da bu tabakaların altına nüfuz ederek bir kil tabasına tesadüf etmekte ve gördüğümüz pınarlar gibi yer yer dışarıya çıkmaktadır.

Bu pınardan Başaraya kadar takriben onbir kilometre mesafe vardır.

Fakat, su yatağı arazi üzerinde o kadar çok münhaniler çizerek akmaktadır ki, arazide su ziyası kadar yazın vaporizasyondan da zarar görmesi muhtemeldir.

Burada yapılacak doğru bir kanalla suyun sür'atle ceryanını, tebehhuratın tenakusunu temin edeceği şüphesiz olmakla beraber kabili zer' arazi de elde edilmiş olacaktır.

Şimdi tabii olarak çıkan kaynaklarda da kaptajlar yapılması ve su organizasyonunun meydana getirilmesi halinde devamlı bir su elde edilecektir.

Bilhassa Kâvur Ketenliğe doğru hava ne kadar temizdir. Çam kokuları insanın ciğerlerine tap taze bir hayat vermektedir.

İnsan, ovayı gözönüne getirince Konyadan otuz kırk kilometre uzakta olduğuna inanmayacağı geliyor.

Bu kısımda Meram başlangıcı hakikaten güzel ve şirin bir yer.. Bilhassa mantar sevenler için bu saha mükemmel bir tarla halinde imiş.

İki pınar

Sabahın ilk ışıkları Aladağın karlı tepelerinin üzerinde parlak izler bırakarak doğarken, biz, yapacağımız

uzun gezi için hazırlanmıştık.

Uzun uzun dağlara çıkılacak gezilerde zamandan kazanmak için daha önce hayvanlarımızı da hazırlatmıştık.

Başaranın doğusuna doğru, kaditleşmiş söğüd ağaçlarının arasından ilerliyoruz.

Yolun şekline, genişliğine bakılacak olursa bir şose olması ihtimali var.

Fakat, eski, çok eski bir yol.. Bilhassa Kirligiret istikametinden gelen yol sel sularıyla yer yer çok harap olmuş.

Söylenildiğine bakılırsa, bu yolda Ilgın yolu imiş. Demiryolları yapılmadan önce bu yoldan istifade edilmesi de şüphesiz ki, makul bir şey.

Çünkü, daha ilerilere doğru yol çam ormanları ve Meram deresi var.

Steplerin kızgın ve susuz çehresine mukabil, buraların sulak ve ağaçlı olması bu istikamet tercihi edilmesine şüphesiz ki çok büyük saiktir.

Yol, pek eski olmasına rağmen bazı yerleri bayağı güzel ve rahat..

Burada geniş vadinin solunda, geniş tarlaları sulayarak Meram deresi akıyor.

Arazi münbit.. Başarakavaklıların Çeltekte ve Kızılkaya yaylalarının verimli olduğu gözüküyor.

İlk tesadüf ettiğimiz su Embeles suyudur.

Bundan sonra da Muharrem suyu var, her ikisi de yine deble arasından akmaktadır.

Muharrem, Başaraya altı kilometrededir.

Biz ilerledikçe Aladağın karlı sırtlarını görüyoruz.

Güneş, ısıtırken karların durumu insana kışı hatırlatıyor.

Aladağın batı sırtında Salahattin var Köyler, bu uzun adı kendilerine

göre bozarak Zaladın yapıvermişler. Kim bilir, belki doğrusu da budur.

Zaladın'ın üst taraflarında iki su Söğüt ve Avzalı pınarları vardır.

Aladağın bu veresaneğinde ağaç eksik değildir.

Yolumuza devam ediyoruz. Sağ tarafımızda Kirligiret suyu vardır. Geniş bir vadinin çakılları üzerinden sıyrılıp gelen bu suların akışına ve arz stürüktürüne bakılacak olursa, suyun kuvvetli olduğunu tahmin hiç te müşkül değildir.

Kış mevsiminde Meram çayına iltihak eden bu sular, yazın kesilmekteymiş ki, bundan tabii de bir şey olamaz.

Diğer kısımlarda da söylediğim gibi bütün bu vadilerin müfit bir şekle ifrağı için yapılacak tranşe kollektörler Meram suyunun çoğalması işinde çok mühim rol oynayacaktır.

Sırasile yazdığım gibi Fındıklı, Altınapa, Keçimuhsine, Kışla Pınar, Tilkinin, Başara, Embelez, Muharrem de toplayıcı arkların yapılmasına keyfiyet itibarile imkân vardır. Fakat, dava, yalnız su geçmez sathın kaç metre derinlikte olduğunu ve bunun dere seviyesine göre vaziyetinin öğrenilmesine mütevakıftır.

Kollektörle dere arasında ceryanı temin edecek bir meyil bulunduğundan sonra bunların yapılması çok mühim sarfiyatı mucib olmayacaktır.

Fakat, su sızdırmaz tabaka dere yatağından aşağıda olursa, bu tefavütü gidermek için tedricen uzaklaşmak icab edecek ki, bu da kanal masrafını müeddi olacaktır.

Mamafi, sondajlar yapılmadıkça ve sondajlara nazaran da hesaplar tesbit edilmedikçe bunlar hakkında mütealea yürütmek doğru olamaz.

Şunu, memnuniyetimizi mucib olan

bir görüşü de hemen ilâve edeyim ki, bu sahadan takriben birbuçuk kilometre mesafede bulunan Kocapınara tesadüf ettik.

Kocapınar, suyun nasıl çıktığını görmek için doğrudan doğruya bir tabiat kitabı vaziyetindedir.

Alluviyal makta rüsupları altında geniş bir kil tabakası göstermektedir.

Bu su sızdırmaz tabaka ise dere yatağında daha yüksektir. Buradan akan sular, Meram deresine karışmaktadır.

Gördüğümüz bu güzel misal, Vadilerde yapılacak ameliyatın çok ümitvar olduğunu ve müsbet neticeler vereceğini temin etmektedir.

Yine bu sahada Elmapınar vardır. Elmapınar da Kocapınar gibi, iki yamaçtan ve daha ilerlerden gelen suların birikintisinden hasıl olmuştur.

Halbuki, biraz daha ilerisinden itibaren Elikesik hana doğru mütemadî kalker sahaları, Meram deresinin sularını beletmektedir.

Suların mütemadî ziyasını önlemek için nisbeten su geçmez bir tabakada bir kanal açılmıştır.

Yazı beklemeden önce suyun bu kanaldan geçirilmesi ve kanalın nisbeten genişletilmesi daha müfit olur.

Elmalı ve Kocapınarın manzarası cidden güzeldir.

Burada tetkikatımızı bitirildikten sonra yolumuza devam ediyoruz.

Kalburcu

Kalburcu önünde durursak, Aladağa doğru şu suları görüyoruz :

Yeşilpınar, Kartalpınarı, Eşekçeşmesi. Kadınhan yoluna doğru Mülâyim deresi, biraz aşağısında karşılıklı Yeşilpınar ve Tekepınar..

Bu sular, geniş ve çok kuvvetli ve

çakıllı bir sahadan akmaktadır.

Buradan itibaren Kocapınara kadar olan kısım, kalkerli araziden geçmektedir ki, Beşpınarın iltihak eden suyu ile çok zenginleşmesi icap eden Meram deresi, bilâkis susuz kalmaktadır.

Elikesikhanın biraz gerisinde şimal tarafa doğru teveccüh ettiğimiz zaman, buradaki arazi teşekkülü bambaşka bir façies vermektedir.

Biz, Yörük köyünün önünden itibaren bir buçuk, iki saat kadar Karanlı dağa doğru atlarla gittik.

Serapa çam ormanları içinde derin bir sessizlik, fakat çok tatlı, çok cana yakın bir inziva içinde her şeyden uzak hissi veren bir köy vardır.

Bu köy beş altı evli ve takriben elli nüfusludur. Burada durmadan yolumuza devam ettik. Ilık bir bahar günü gibi. Çamlık olan sol versan tamamen yemyeşil, buna mukabil tektük çamların yeşillikleriyle bir hayat eseri gösteren sol versan ise kurumuş meşe ağaçlarıyla örtülü..

Ağaca an'anevî bir surette bağlı olan yörükler, ağaçlarında tahribat yapmadıkları gibi yapanlara da mani bulunmuş olduklarından tâ dere kenarına kadar her taraf ağaç içinde..

Her iki tarafın jeoloji bakımından havi olduğu taş tipleri şişt kristalen olduğundan Şaban pınarından akan sular yol esnasında bir katra zayi olmayarak gelmektedir.

Çamlar arasında hayvanlarla yapıpılan bu gezinin zevkine doyum olamıyor.

Yolumuz hep bu dere içinden geçmekte.. Biz giderken, ufak şelalelerden sekip atlayan, beyaz köpüklü suları görüyor ve mütemadiyen su şarıl-damasından doğan tabiat müziğini dinleyerek yolumuza devam ediyoruz.

İki saat sonra Şaban pınara varış olduk. Suyun çıktığı iki göz vardır.

Rivayete göre burada çıkan su çok kuvvetli imiş.

Fakat, orada oturan yayla sahibi, pınar menbalarında tadilat yapmış. Eskiden buralardan tazyikle çok kuvvetli bir su çıkarmış.

Suyun bugünkü mevcudu da hiç azınsanacak derecede değildir.

Şaban pınarının menba kısmında bir ameliyat yapmağa ihtiyaç olduğu halde mecrasında bir iş yapılmasına ihtiyaç yoktur. Yukarda da arzettiğim gibi yatakta su kaçmamaktadır.

Burada tetkikat bittikten sonra yine döndük. Oldukça tatlı bir me-yilden aşağıya indik.

Şaban Pınarı

Şabanpınarı, yazdığım gibi su geçmez bir yataktan akıp, Yörük köyünün ta yanına kadar geldiği halde buradan itibaren kalkerli ve alluvial araziye dahil olmaktadır.

Buraya kadar bol bol ve fasılasız surette gelen su, bu havzada azalmağa başlamaktadır. Bittabi, yazın ise, su miktarı tebehhurat ile tenakus ettikçe, su sızdıran sahadaki kayıplar da fazlaşmakta, Meram deresine gelinceye kadar ise bütün bütün bitmektedir.

Şimdiye kadar yazdıklarımı bakılırsa, Meram deresini tağdiye eden sular, keyfiyet ve kemmiyet itibarile azıksanmıyacak derecede olduğu halde arz teşekkülünün müsaadesizliğine binaen suların zıyaı, Meram sulama sahasının susuzluğunu mucip olmaktadır.

Su artabilir mi?

Meram suyu arttırılabilir mi?

Buna hiç şüphesizki verilecek cevap müsbettir. Tereddüt etmeden, evet ! deriz.

Dediğimiz eveti, realize etmek için ise,

1) Dere yatağının bazı yerlerinin su sızdırmaz bir hale getirilmesi.

II) Alluvial sahalarda toplayıcı ark yapılması.

III) Bunların ikmalinden sonra da membaların müsaadesi olanlarda suyu fazlaştırmak için ıslahat vücutte getirilmesi..

Bahsettiğimiz üç ana noktanın tatbikinden sonra elde edilecek su miktarının kış mevsiminde akan su ceryanından eksik olmayacağı tahmin edilebilir.

Yine Şaput'nün beş yıllık bir meteorolojik müşahede üzerine dere hakkında yaptığı idrolojik bir cetvele göre, dereden akan suyun en çok fazla olduğu zaman kânun ve en az olduğu vakit ise Ağustostur.

II Kânun'da geçen su miktarı 84087,6 metro mikâbı olduğu halde Ağustos ayında 8,442 M3. dir.

Asıl lüzumu olan zamanlarda ise, yani Nisan, Mayıs, Haziran aylarında 2623 M3 na düşmektedir.

Meram suyunun zıyaı sebeplerinin nerelerde ve hangi sahalarda olduğunu işaret etmiştim. Bilhassa yapılacak su toplayıcı kanalların, — tecrübe ve tetkikat sırasında vereceği neticelere göre — çok müfid olacağına hiç şüphe yoktur.

Meram deresi sularının çoğaltılması işi, ziraat bakımından olduğu kadar iktisadî diğer bir cephe de arz etmektedir.

Bu da elektrik işidir. Elektrik istihsalâtının ucuza maledilmesi istihsalât çevresini de şüphesiz ki çok genişletir.

Işıklanma işinde olduğu kadar sanayide de kullanılır.

Suyun fazlalığının ziraat ve bağcılıkta oynayacağı mühim rolü anlatmak fazladır.

Hepimiz yakinen biliyoruz ki, suların fazlalığı nisbetinde bağcılık, sebzeçilik sahalarında semereli neticeler istihsal edileceği gibi bilhassa bağcılık üzerinde de durulabilir.

Suyun çokluğu ve temadisi keyfiyeti işaret edilen sahalarda da değerli yardımcılıkta bulunacaktır.

Şehir bağçelerinde geniş mikyasta sebzeçiliğin, üzümçülüğün şehir halkına çok faydası olacağı şüphesizdir.

Meram suyu konusuna son vermeden önce bir şey daha ilâve etmek isterim. Bu da gezi meselesidir.

Konyada yazın, Meramdan başka gidilecek bir yer yok sanırdık. Fakat, bu sahaları gördükten sonra, düşüncelerimizde aldanmakta olduğumuzu görüyorum.

Şabanpınarı havzası ve ketenlik gibi yerler, tabii manzaraları kadar havasının iyiliği ve sağlamlığıyla tam gezilecek, kamp kurulacak hatta hava tebdili için gidilecek yerlerdir.

Geniş ölçüde kurulması mütesavver olan turing klüp kadar, Halkevimiz de bu gezilere önayak olarak yaz için bu çevrelerde bir hayli hareket meydana getirilmiş olur.

Konya ovasını çevreleyen kalker yığınları, tren yolcularına güzelliklerini göstermek istemeyen kıskanç âşıklar gibidir.

Fakat, o dağların ardı, cennet gibi yemyeşil, çamlık ve sulak sahalardır.

Konyamız cidden şirin köşelere malik bir vatan parçasıdır.

ARZİYAT BAKIMINDAN

KONYA

(M. Ernest Chaput'nün *Yoyages d'études géologiques et géomorphogéniques en Turquie* isimli eserinden iktibas edilmiştir)

Çeviren :

NACİ FİKRET BAŞTAK

6

Şehrin şimalinde Konya Ovasının kenarları

Sillenin şimalinde, 2000 metreyi mütecaviz bir irtifada bulunan ve Konya ovasına hakim olan dağ kütleleri, bazı derelerin dibindeki serpantinlerle beraber, hafifçe mavi mermerlerden az çok tebellür etmiş killi schiste'lerden teşekkül etmişlerdir. (Meselâ; Silleye 1 yahut 2 kilometrede).

Devri salise ait göl teşekkülâtından olan arazi takriben 1200 metrenin altında inkişaf ederler: Onlar, Silleye olduğu gibi, bir çok zümrelere taksim edilebilirler:

A) — En eski takım, küçük gastropode'leri, nebatat saplarını, bir takım ovoide'leri ihtiva eden, açık renkli marne tabakaları ile biribiri üzerinde tatabbuk etmiş ve heyeti mecmuası ağırlıklı ihtimale göre Miocene devrine ve Planorbis Cornu Brn göl serisine mensup bulunan, beyaz yahut kırmızı kalkerleri şamildir: Bu arazi, ovanın kenarında muhtelif noktalarda ve meselâ Konya şehrinin 20 kilometre şimal,

şimali şarkisindeki (Pınarbaşı) mevkiine hakim olan yarlarda ve ova üzerinde münferit bir halde bulunan tepelerde, meselâ Konya'nın 16 kilometre şimal-şimali şarkisinde bulunan (Kayacık) tepelerinin muhtelif noktalarında müşahade olunur; kenarları aşınmış geniş bir kemer şeklinde iltiva etmiş olan kalkerler burada takriben 1060 metreye kadar yükselirler. (Yakınındaki ovadan 40 - 50 metre yüksek).

B) — Gevrek bir kıvamda ve bir takım travertin'lere geçen göl kalkerleri ile birbiri üzerinde tatabbuk etmiş bir takım beyaz kum yığınları ile birlikte açık kırmızı renkteki bir takım konglomeralar daha yeni bir takıma mensupturlar; onların tepesi 1050 ile 1100 metre irtifalar arasında ve ovadan, meselâ (Pınarbaşı) nın garbında, Konyanın 30 kilometre şimalinde, demiryolu yakınında, 40-50 metre irtifasında bir sathı mail ile ovadan ayrılmış olan bir takım yaylalar teşkil

eder. Burada, çakılların ve konglomeraların madde aslıyesi, ancak yuvarlaklaşabilmiş bir takım mermer kalkerlerden, mahalli lühuk depolarından ve bir göl içinde yeniden tesirata maruz kalmış rüsubattan ibarettir. Bu rüsubat takımına nihayet veren yaylalar ovaya doğru meyillidirler, ve hiç şüphesiz, Silleye'nin şarkında, 50 metre kadar bir irtifada aynı surette ovaya hakim olan yaylaların hemen hemen muasırlarıdır. Diğer taraftan, (Kayacık) tepelerinin yüksek kısımlarını teşkil eden itikâlden mütevellit tatlı meyiller, hemen hemen aynı irtifalı haiz olan ve ihtimale göre aynı safhaya ait bulunan turuku rusubiye ile örtülmüşlerdir.

C) — (Kayacık) ile (Pınarbaşı) arasında, demiryolu ile, 5 metre irtifasında bir yarma teşkil edecek surette, katedilmiş olan alçak bir tepe, hemen tamamen Dreissensia polymorpha Pallas, Dr. Archiac'ın Buldurensis'leri Limnée'ler ve Néritine'lerin bir çok kayıklarıyla beraber, kaba bir surette birbirine yapışmış olan kumlar, iri daneli kumlar ve yuvarlak çakıllardan mürekkeptir. Mercimek şeklinde tatabbuk etmiş olan bu teressubat, daimi surette akan suların bir göle mansap oldukları mahalde bıraktıkları luhuklardan ibarettir. Bunlar şimdiki ovanın üstünde 10 metre kadar bir irtifaa yükselirler. Daha şimalde Konya şehrinden 28 kilometre mesafede, demiryolu buna müşabih diğer bir tepayı daha kateder ki 12 metrelik irtifada bir yarma teşkil eden bu beriki tamamen aynı Dreissensia polymorpha luhuklarından müteşekkildir. Bundan evvelki iki tabaka aşikâr bir surette aynı bir devre tekabül ederler ki şimdi muvakkat bataklıklarla mestur bir ova halini almış olan nahiyeyi o devirde daimi bir göl işgal etmekte idi.

7

Konya'dan Zıvarık Havzasına ve Obruk Yaylalarına

Konya'dan Ankara'ya ve Aksaray'a doğru giden yollar, 995 ile 100 metre arasında bir irtifada, bazan büyük bir kısmı sular altında kalmış, fakat yazın hemen kâmilan kuru, ve hemen hemen ufki bir ovayı katederler. Zemin, şimdi de, az derin çukurlar içerisinde işletilmekte olan güherçile ile hali işbaha gelmiştir. Bu çukurlar, loess manzarasında, sathda sarımtırak, kırmızı çayır arzedirler. Kurumuş olan toprak toz bulutları halinde zaten sık sık yerini değiştirmektedir.

Kuyular, bizzat Konya'da ve biraz daha şarkında, bir kaç metrelik bir derinlikte, yumşak göl kalkerlerine tesadüf edilir. Konya'nın 43 kilometre şimali şarkisinde bulunan (Akbaş) köyünün kuyusunda bu tabakalar, kuyunun dibine inmek için vücuda getirilmiş olan mail inişlerde 20 metrelik bir irtifada görülmektedir; buralarda aşı boyalı limonlar ve yuvarlak çakıl yatakları da görülür, burada ovanın kenarlarında bulunurlar. Bozdağ tepeleri grubunu aşan bellere doğru yüksenildiğinde, en eskileri en yenileri tarafından tekrar kesilmiş olan, muhtelif yaşlarda bir takım rüsubat ve lühuk mahrutları takip olunur. Ovaya doğru meyilli olan bu depolar bazan konglomeralar halinde kuvvetli bir surette iltisak etmişlerdir. (Akbaş) ın garbında, méogène teşekkülâtından olan göl kalkerleri, rüsubat mahrutları yığınları altında zuhur ederler; bunlar çatlaklar ve büyük inhinah dalgalanmalar ile vazih surette meyillidirler. Fakat méogène teşekkülâtından olan luhuklar ve göl kalkerleri burada, Konya'da

ya Ovasının garp kenarında olduğundan daha az inkişaf etmiştir. Tatbikatı az görülebilen mermer kalkerlere Bozdağ'da kolayca tesadüf olunur. (Akbaş) civarındaki bir noktada, cenuba doğru 20 derecelik bir zaviye tahtında şark istikametinde bir dalma kaydettim. Başka tarafta, Zıvarık yolu üzerinde, dalmalar cenuba doğru ve 45 derecelik bir zaviyede olup daha vazih surette cenubu garbi ve cenubu şarki arasındadırlar.

Bir çok rüsubat mahrutlarının sıralanması neticesi olarak teraslar Konya'nın şimalindekinden daha karışiktırlar; muhtemel olan eski göl seviyelerini takip edemedim. Bundan başka ovanın şarkî kenarında Dreissensia kumlarını tekrar bulmadım. Binaenaleyh göllerin kuruması esnasında gauchissement = çarpılma hareketlerinin araya girmiş olup olmadığı hakkında bir şey söylenemez.

- Bitmedi -

Abdülhak Hâmid'in bir mektubu

Türkün güzel san'at dehasını en yüksek şabıkaya çıkarmış olan büyük şairimiz merhum (Abdülhak Hamid Tarhan)ın "Mektublar," adıyla toplanmış Âsarı Müfide Kütüphanesi tarafından basılmış olan iki cilde girmeyen kıymetli ve bilhassa İngiliz dostlarımız için daha o zamandan dikkate layık ve iyi görüşlü bir cümeleyi ihtiva eden bir mektuplarını onun büyük ruhuna ta'zim duygularımızı gös termeye vesile sayarak neşrediyoruz.

Bu mektub hâlen Mebuslarımızdan sabık Kolordu Kumandanı Naci Paşanın büyük üstadı Konya'ya dâveti münasebetile yazılmıştır.

"MECMUA,"

.*.*

Pek muhterem Naci Paşa Hazretleri

Gayet mültefitâne olan keremnamenize şimdiye kadar cevap takdim edemediğim için müteessifim. Kusurumun afvini reca ederim.

Ancak bu kusur sebebsiz değildir: Konya seyahati fikri kuvveden fi'le çıkacak gibi olsunda öyle cevap vereyim diyordum. Halbuki tâlisizliğim iktizasınca o seyahatin kabil olamayacağını şimdi anladım. Muvaffakiyetler arzu ve niyetlerle hasıl olamıyor. Hakkımda izhar buyurulan asârı teveccühata gelince: İndimde pek kıymetdar olan o teveccühâtın ötedenberi me'lufı olmakla mübahiyim. En hurmetkâr ve en sadık dostlarınızdan olduğuma itimad buyurunuz efendim.

Geçen gün ziyaretime gelen ve bu gün ismi hatırıma gelmeyen bir İngiliz muharriri ile zatîâlinizden bahs etdik. Konya'da sizin misafiniz olduğunu bir tarzı minnetkârânede hikâye ediyordu. Bir İngiliz memnun etmek husûsile kendini ona beyendirmek hayli müşküldür. Onların dostlukları bahalı düşmanlıkları müdhîştir.

Refikai muhteremeleri hanım efendi hazretlerine arzı tâzimât eder ve sizin nasiyei irfan ve asâletinizi öperim efendim.

1 Haziran 1927

ABDÜLHAK HÂMİD

Tenkit ve Münakkit

Yazan :

F. SACİT ÜLKÜ

— 1 —

Başlamadan önce

(Fecriatî) denberi bir kaç parça şiirle bir iki romanı bir yana bırakırsak, diyebiliriz ki edebiyatımız, hele onun şiir tarafı hiç bir hayat hamlesi göstermedi; Biz bunun en mühim sebeplerini değerli vasıflarla mücehhez, olgun ve asil bir münakkidin yetişmemiş olmasında ve şiiri anlayışının Ahmed Haşim'den başlayarak, ince bir sanat demagojisi halinde boş bir çıkmaza girmesinde buluyoruz.

Sanat namına ortaya çıkan eserlerdeki değerli ve değersiz temayül ve unsurların elenip gösterilmemesi, tenkit namına her türlü ölçüden mahrum, yalnız şahsî bir zevke dayanan yazıların ortaya sürülmesi, san'at kabiliyetimizi şaşırtmış ve yeni nesli ileriye perdeliyen loş ve boş bir karanlık içinde bırakmıştır.

Biz bu karanlığı biraz aydınlatalım diye, inkılâp yapmış bir millet olduğumuzu da düşünerek, gerek san'atın gerek tenkidin fikrî ve felsefî kaynaklarını araştırdık. San'at ve şiir anlayışını ve tenkidi keyiflikten kurtaracak ölçüler bulmaya çalıştık... İlk yazılarımız şu serinin içindedir.

(2) İnkılâbda aklın vazifesi. (3) eşyada oluş ve nizam,

(4) Düşünce ve tenkid - mahiyetleri ve rolleri. (5) güzel sanat ve şiir - tenkit ve ölçüleri. (6) Türk şiirinde tenkid. (7) tenkit yaratma kudretinin kılavuzudur. (8) münakkidin vasıfları. (9) tenkit düşmanları.

— 2 —

İnkılâbda aklın vazifesi

Biliyoruz ki, yokluğun karanlık uçurumuna yuvarlanıp giderken, aklılar şaşırtan bir hayat hamlesile, grannitten bir heykel gibi, gün ışığına yükseldik...

Niçin yıkılıyorduk ? nasıl yükseldik ?

Bu yolda cildler yazılabilir. Kafaları yormamak için ağacı çekirdeğine sığdırmaya çalışarak, düşüncelerimizin özünü söyleyelim :

Var olan şey değişir, kemaline doğru gider. Bu ezeli kanunu milletlerin hayatında veya namütenahi fikirler yaratan "zekâ,"nın hareketlerinde daha müessir ve daha açık görürüz. Hayat ve zekânın yer yüzünde mutlak olan bu seyrine müvazi gidemiyerek, halin ve geleceğin fikir ve şekillerinden uzak kalarak, geçmişin köhne zihniyetlerle çürük müesseselerinin ağı içinde yaşayan milletleri, tabiat, güneşin sahnesinden toprağın karanlık mahzenine atar.

Bütün dünya görüşleriyle ve yaşama şekilleriyle [Şark medeniyeti] çürümüştü. Biz ona tutunmakta bir iki asır ısrar ettik. "Yenileşerek kemale gitme," kanunile sersemce pençelettik, karanlık mahzenine doğru ayağımızın kayması bu sersemliğimizin pek acı bir ifadesidir.

Yürüdüğümüz medeniyet çürümüş, fakat içindeki zekâ ve irade cevherimiz sağlandı. O canlı ve seyyal cevherin sır dolu bir hareketi çürüyenle yaşayanı farkettiler. Öyle bir hamle yaptı ki aklımız göğün mantıkından, dünyayı görüşümüz ve temel düşüncelerimiz kofluktan, yaşayış bünyemiz küf kokusundan, idaremi hayata engel bir çemberden kurtuldu. Buna [Türk İnkılâbı] dedik. Bu, aklın hamlesidir ve Türk inkılâbı her şeyden evvel [akliyecî] dir.

Şimdi soruyorum : İnkılâbı yapmakla aklın vazifesi bitti mi?

Ne münasebet ! Ne mümkün ! Asıl vazifelerin en çetini yeni başladı.

Bu düşüncemizde gine "Çekirdekte ağaç," görüşüyle söylemeğe çalışalım :

Her inkılâbın ilk hızı "yıkma," hareketidir. "Yıkma," kuvvetli bir hamle işi olduğu için, hem devresi uzun sürmez, hem de kolaydır. Fakat yıkılanın yerine yeni hayatın sistemini kurmak ve inkılâbın müsbet umdelelerini o sisteme tatbik ederek yeni hayatı normallige kavuşturmak, hele onu ruhî, fikrî, maddî bütün gelişmelerle son kemal noktasına, yâni (idealine) götürmek uzun müddet, UYANIK ve PLÂNLİ bir çalışmayla olabilir. Öyle bir çalışma ki hiç bir hareket hiç bir hareketi bozmıyacak, bütün hareket ve kuvvetler, canlı ve cansız bütün unsurlar birbirini besleyecektir. Büyük ideale giden milletin fikir ve fa'aliyetlerinde kuvvetlerin

birliğini bozacak, yeya hızını azaltabilecek bozuk ve çarpık hiç bir nokta ve hiç bir şey kalmıyacaktır.

İnkılâp şuurumuzun vazifesi bu olunca, iyi düşünebilen her inkılâp yoldaşına. hattâ her yurttaşa düşen vazifelerin en temellisi şu olur :

Câmianın bünyesinde, ruhunda ve gidişinde gördüğü aksaklığı göstermek ve fikrin kuvvetini ona yönelterek onu düzeltmektir. Bu fikir hücumunda meslek mütehassıslarının ve anarlarının birleşip o nurlu hücumu yardım etmeleri de aynı kıymette fikir ve inkılâp borcudur.

Burada bir nokta var :

"Aksaklık," her sâhada türlü türlü olabilir. Bunların en zararlısı ruha ve ideale musallat olanlarıdır. Çünkü [Ruh] yaratma kuvvetlerinin haznesi fikir ve hareketlerimizin kaynağı olduğu gibi, [İdeâl] de hayatın ve bizzat inkılâbın yürüyüp gittiği hedef ve gayedir. Kaynakla gaye bozuk oldumu, hayatın ve bütün fikirlerimizin mebede, ve müntehası ve binnetice temel bozuk ve çürük demektir.

Ruh dediğimiz kabiliyetler kaynağına ait aksaklıklar da türlü türüdür. Ahlâkî za'flar, bedîi za'flar, fikrî dalâletler, dünyayı ve dünya ile alâkalı meseleleri görüş ve düşünüşte kökten aksaklıklar bunlardandır.

Dâva şüphesiz ki benden ve her şahıstan büyüktür : [Tenkit] i za'ftan uluslara uymazlıktan, tarafgirlikten, hatırşınaslıktan, nefsanî ve küçük hislerle meddahlık ve garazkârlıktan korumak ve küçük nesli şiir anlamında [çıkma] dan kurtarmak.

Kaldı ki, Konya'mızda edebiyat öğretmenlerimizle resmî vazifesi olan ve olmayan düşünce yoldaşlarımıza [İnkılâp] mebedi ile [aksaklıkları düzeltme] arasındaki büyük dâva üzere bir vazife düşer mi? Yoksa lâ-

kaydılık veya bitarafılık gibi bir sükût ve durgunluk siperinin içinden çıkmamak daha rahat bir iş sayılır mı?

Bu sūalin cevabını vermeğe ben değil, o değerli zümre salâhiyetlidir.

**

Söz buraya gelmişken içimdeki bir duygu noktasına işaret edeceğim. Bu benim için hendesi, kuru bir nokta değil, coşkunluklarımın hız veren bir ışık düğümüdür :

Varlığıyla ruhu arasında derin görüşlerle heyecan tufanları yaratmış olan "Mevlâna Celâlettin," in, bu büyük Türk evladının yattığı bu toprak böyle bir fikir hareketinin beşiği olmaya pek lâyıktır.

Şunu da söyleyim ki, yanlış anlaşılmasın: Bu işte ben, baş değil, vesileyim. Uzun yıllardanberi şöhret dilencililiğinden üstün yaşadım, nasıl ki 1934 de Öz Türkçenin hızlandığı sırada (Cumhuriyet) gazetesinde parça parça neşredilen (İnkılâp sanatkarı) mevzulu şiirlerimin başlangıcında (Sanatkarın ruhu) nu gösterirken :

Ne kadar parlak olsa şöhret denen o çalım, Başlardan yüce duran başına bir kaç değil; Güneş bir taç istemez, alkışlara aç değil.

Demıştim, bugün de böyle diyorum; yarın da ve dâima böyle diyeceğim.

Evet; bu işte ben, baş değil, vesileyim, sesimin akislerini değerli hocalarımızda ve serbest düşünürlerimizde görebilecek miyim?

Hürmetle bekliyorum.

EK :

Diğtan bir itiraz: Bu zamanda aksaklık namına düzelecek (şiir) ve dşilecek derit namına (tenkit) mi kaldı? diyenler bulunabilir. Uzun lafları bırakarak, şöyle cevap veriyorum:

(1) Bir milletin gidişindeki hızını ruh ve fikir sahasında artırma veya

azaltma rolü yapabilecek her mesele ve her düşünce millet gibi ebedi kıymette mevzulardır. Böyle üstün dâvaların günlük hâdiselerle ve dünyanın siyasî vaziyetleriyle alakası olmadığı gibi, şeyhlerin, büyücülerin, cinderlerin aklına uygun bir (eşrefi - saat) i de yoktur!

(2) Vazifelerin birini yapmak, ötekilerin ne yapılmasın engel, ne durma sınasebeptir.

— 3 —

Eşyada oluş ve nizam

Varlık fikrimizin yetişemediği sınırsız bir boşluğu dolduran ve mahiyeti bilinmiyen bir kudretin hem kendisi, hem de sayısız şekillerle düğüm lenip görünüşüdür.

Öyle bir kudret ki, fâsılasız fa'âliyettedir. Biz onun ince ve gizli hareketlerini göremediğimiz için "sükûnet," ediyoruz. Öyle bir kudret ki, ölçülere gelmiyor, sayılara sığmıyor. Biz onun yalnız muayyen bir şeklini ve mahdut bir tezahürünü düşünüp inceliyebiliyoruz.

Bu kudret (Mekân) sahnesinde aktör gibi rol yapıyor: Şekil değiştiriyor, hâdiseler yaratıyor. Değişen şekiller ve hâdiseler arasındaki fâsılayı veya oluşunun devamını idrâk ederek o fâsılaya ve o devam (Zaman) diyoruz. O fâsıla ve devam varlıktan ayrı ve kendi başına "Var," olmayıp onun bir tezahürü ve bir nevi vasfı olduğu için (Zaman) hakikî bir varlık değil, zihnimizde bir mefhumdur.

Bu kudret mekkân gibi ezeli ve ebedidir. Büründüğü şekiller ve gösterdiği hadiseler birer [oluş] tur ve değişen, kudretin kendisi değil, oluşlarıdır. Aynı şekil ve aynı hadise mutlaka muayyen tesir ve sebeplerle vücuda geliyor; biz bu tesir ve sebeplerin şartlarını tesbit ederek (kanun)

diyoruz. Muayyen sebepler muayyen şartlarla dâima aynı şekil veya hadiseyi vücuda getirdiği gibi, varlıkta hiç bir kanun hiç bir kanunu bozmadığı için, bütün varlık nihayetsiz bir uygunluktur ve sanki (tek) bir cevherin, bir ezeli birliğin sınırsız ve sayısız ebedi inkişafıdır.

Bu hadiselerin ve şekillerin hepsine birden (varlığın oluşu); gerek tesbit ettiğimiz gerek edemediğimiz (kanun) ların topuna (varlığın nizamı) diyoruz.

Bu böyle bir inkişaf ki ne ruh âlemimizdeki, ne de ruhumuzun dışında gördüğümüz âlemdeki oluş ve nizamlarından hiç birisi ötekini bozmaz. Hattâ ruh âlemindeki nizam, dış âlemdeki nizamların benliğimize uygun tezahürlerinden başka bir şey değildir.

Varlık üzerindeki tahlilimiz bu noktaya gelince, şu neticeyi kabule mecburuz :

Mâdem ki ruhumuzdaki oluş ve nizam eşyadakilere uygundur ve hattâ onların tezahürleridir ve mâdem ki benliğimizle yarattığı şeyler (Eser ve sanat) ruhumuzdaki oluş ve nizama uygundur ve hattâ onlardan doğuyor; o halde (Sanat) yâni fikir, hayal, his ve bunların terkipleri ile [Eser] yâni türlü türlü hareket, iş ve bunların terkipleri hayatımızda bir fayda ve bir kıymet unsuru olabilmek için varlıktaki nizam ve oluşa uygun olmak zaruridir. Şayet uygun değilse (nizam) bakımından bozuk, (Kıymet ve fayda) yönünden hiçtir!

— 4 —

Düşünme ve tenkit - mahiyetleri ve rolleri

Düşünen insan aynı zamanda - mutlak olarak - münakattir. "Düşünme," yi tahlil edecek olursak şu esas-

ları buluruz :

1 — Düşünme; bir mebd'e'den ona uygun bir münteha'ya varmak veya bir müntehadan mebd'e bulmak için zihnin harekete geçmesidir. İkinci vaziyette münteha mebd'e oluyor. Zihnin hareketinde münteha ile mebdeden biri ötekinin bâzan hedef ve gayesi, bâzan neticesi veya sebebidir.

2 — Zihnimiz mebd'e'den başlayarak, varlıktaki nâmütenahi oluşlardan ve bu oluşların birbirine olan münasebetlerinden yâni nizamlarından kendine uygun olanlar üzerinde gezinip (fikir) unsurları hazırlar; yâni bu unsurları oluş ve nizamlardan alarak münteha'ya gider. Bu münteha (fikir) in çekirdeğidir.

(Not: İnsan ruhu ve insan cemiyyetleri de "varlık," mefhumunda dahildir. Çünkü bunlarda varlığın neveleri ve parçalarıdır.)

3 — Düşünmede mebd'e münteha'ya bağlıdır. Mebd'e'in kıymeti doğurabileceği müntehanın kıymetine tâbidir. Bunun içindir ki bir düşünce hareketi eğer münteha'ya varmazsa mânasızdır. Eğer vardığı münteha basit ve ehemmiyetsiz ise düşüncemiz de basit ve ehemmiyetsizdir. Mebd'e ile münteha arasında zihnimizin yürüyüşünde kabul ettiği talî fikir ve görüşlerden biri veya birkaçı oluş ve nizamla veya bunlardan doğan esas görüş ve düşüncelere aykırı ise müntehadaki [Fikir] de bozuktur.

4 — Düşünme usulü ve düşünce malzemesi bize varlığın oluşlarıyla ezeli nizamlarından geldiği içindir ki düşüncemizde kıymet ölçüsü bu oluş ve nizamla "uygunluk," tur.

Bunun neticesi şu ki: bu nizamlarla oluşlara aykırı gelen hiç bir fikir doğru değildir. Zaten ilim dediğimiz şey bu oluşlar arasındaki nizamların kendi usullerine göre - sâha sâha, bakım bakım - tesbitidir. Demek ki her

"doğru fikir,, in özünde ilme girmiş veya girebilecek bir oluşun veya ezeli nizamlara uygun bir durumun ya kendisini, ya izlerini, yahut terkiplerini buluruz.

Yukardaki esaslara göre düşünme hareketi için, ikisi basit, ikisi mürrekkep, dört örnek veriyorum :

Örnek : 1 — Varlıkta görüyorum ki insanlar ölüyor (mebde). ben de insanım (oluş). demek ki ben de öleceğim (münteha). İnsanlar ölürken ve ben de insan iken, benim de ölmemekliğim için hiç bir sebep yoktur (fikir).

Örnek : 2 — Biliyorum: Ben öleceğim [münteha - Burada mebdee geçmiştir]. çünkü yaşıyorum [oluş]. O halde bütün yaşayanlar ölecektir [mebde - burada münteha yerindedir]. Yaşayanlar ölmemek imkânsızdır (fikir).

Örnek : 3 — Görüyorum ki güneş çekilince karanlık oluyor (mebde). O halde güneş ve ışık eşyada sonradan vukua gelen bir haldir (oluş). Nasıl ki güneş doğmadan evvel de eşya karanlıktı (oluş). Bu hal bizim dünyamıza münhasır değil, kâinatın her yerinde böyledir (oluş). Demek ki varlığın aslı ve mayası karanlıktır (münteha ve fikir).

Düşünmeye devam edelim :

Varlığın aslı karanlıktır [mebde]. Fakat ışık ortaya çıkınca karanlık kalmıyor [oluş]. Işık ve karanlık birleşmiyor; birbirine zıddır (oluş). Halbuki güneşte ve yıldızlarda görüyorum: Varlık ışık veriyor [oluş]. Varlık hem aslında karanlık, hem de ışık saçıyor [oluş]. Aslı ve ezeli bir karanlık ve sonradan peyda olma ilâve bir ışık.. Demek ki ışık karanlıktan doğmuş [Münteha ve fikir].

Zihnimizi biraz daha yürütelim :

Işık karanlıktan doğdu [Mebde]. Halbuki bunlar birbirine zıddırlar

(Oluş). Çünkü eşyanın şeklinde bir anda birleşemiyorlar [Oluş]. Amma her ikisi varlığın cevherinde gizleniyorlar (Oluş). Bunlardan ışık o cevherde bir kabiliyet olarak mevcut olmasaydı sonradan hiç bir sebeple kendini göstermezdi, varlık ebediyen karanlık kalırdı [Fikir]. Demek ikisi arasındaki zıddiyet bizim görüşümüz önünde yalnız şekildedir. Bunlar cevherde bir ve beraberdirler [Oluş]. Görünüşte birbirinin istihalesidirler [Fikir]. Demek ki şekilde birbirine kalbolan şeyler mayada birdirler [Fikir]. Öyle ise bu iki zıd birbirinin aynıdır [Münteha ve fikir]..

Örnek : 4 — Ateş suyu buhar yapıyor, su da ateşi söndürüyor [Mebde]. Demek bunlar birbirinin zıddıdır [Oluş]. Laboratuvarıda tecrübemizle gördük ki su yanıcı hidrojenle yakıcı oksijenin muayyen bir nisbette birleşmesinden hasil olmuştur [Oluş]. Su böyle tahallül edince su şeklindeki vasfının zıddını gösterip yanıyor [Oluş]. Demek ki yanıcı ile yakıcı birleşerek söndürücü olmuş [Oluş]. Halbuki yanmak ve yakmak ateşin vasıflarıdır [Oluş]. Demek ki iki ateş unsuru birleşip su halini almış [Oluş]. Anlıyoruz ki su ile ateş arasındaki zıddiyet yalnız şekildedir, bunlar aslında birdirler [Fikir]. Öyle ise bu iki zıd da birbirinin aynıdır [Münteha ve fikir]..

Böylece varlıkta bütün zıd görünen şeyleri mutalea ettikten sonra, şayet bu zıdlar da (3) ve (4) rakamlı örneklerimizin müntehalarındaki fikirleri verirse, hepsini birleştirerek (varlıkta zıdlar birbirinin aynıdır) nizamını buluruz.

(Not: Bu dört örnekte zihnimizin geçtiği merhalelerin bazıları [Oluş] bazıları [Nizam] bazıları bunlara uygun fikirlerdir. Okuyanların zihinlerini karıştırmamak için bunların hepsini [Oluş] kelimesiyle işaretledik.)

"Düşünme,, nin yukarıda gösterdiğimiz 2, 3 ve 4 rakamlı esaslarında tenkit kudreti düşünme kabiliyeti ile beraber ve müvazi gider; yalnız rolleri ayrılır :

Düşünme kabiliyetimiz mebdeden yürüyüp varlığın bahsettiğimiz nizam ve oluşlarından geçerek müntehaya varır; yâni "Fikir,,i yaratır. Tenkit kudretimiz ise yaratılan fikrin bu nizam ve oluşlara, yâni varlıktaki hakikatlere uygun olup olmadığını inceler.

Uygun değilse "fikir,,imizin bozulğunu sebeplerile gösterir.

[Düşünme] ile [Tenkit] in mahiyetleri budur ve rollerine göre "düşünme,, yapıcı, "Tenkit,, kontrolcudur.

Bundan şu netice çıkar :

Bir insanın düşünme kabiliyeti ne kadar yüksek olursa tenkit kudret ve nüfuzu da o kadar derindir. Yukarıdaki düşünme esaslarında "düşünme,, nin niyregisi durumunda olan bâzı noktaları açıp genişleteceğiz; tâ ki hem akla gelebilecek tereddütleri önlemiş olalım, hem de düşünme fa'aliyetini daha açık gösterelim.

Düşünme usulü ve düşünce malzemesi varlığın oluşlarıyla nizamlarından bizim benliğimize beş hissimizin yoluyla geliyor ve şuurlumuzdan geçerek hâfızamızda toplanıyor ki bu malzeme âdetâ o [nizam ve oluş] ların izleridir. Bu izler şuurlumuzdan geçerken muhakeme ve idrâk laboratuvarımızda incelendikten sonra hâfızaya maledilmiş ise asıllarına uygundur ve "düşünme,, sırasında bu izler asılları gibi işimize yararlar.

Düşüncemizin yanlış olması ya bu izlerin asıllarına uygun olmamasındandır, veya doğrudan doğruya bunların asıllarını mutalaaya almamış olumuzdandır.

(Düşünme usulü)de bize eşyanın oluşlarındaki münasebetlerle hâdise-

lerin vukua gelişlerindeki (sebebe - netice ve gaye) durumlarından geliyor. Benliğimiz hilkat eliyle yapılmış öyle bir ayna ki o münasebetlerle (sebebe - netice ve gaye) tenazuru ona mutlaka normal, yâni olduğu gibi akseder. Böyle olmasaydı düşüncelerimizle bilgilerimizden hiç birisi birisine ve eşyanın nizamına uygun düşmezdi.

(2) ve (3) rakamlı esaslarda gösterdiğimiz (mebde ve münteha) nın arasında hayallerimizle hislerimizin de yeri vardır. Zihnimiz bu iki kutbun birinden ötekine giderken varlığın ya asılları veya hâfızamızdaki izleri arasında kendi maksat ve mevzuuna uyan malzemeden bir cüz'ünü gine eşyadan alarak veya terkip ederek renk ve şekil verdiği gibi, (şuur altı) ndan kopup gelen hislerimizi de malzeme unsuruna katarak müntehaya varır. Zekâmız, bilhassa (güzel san'at) vâdisinde işlemeye başladığı zaman, his ve hayal malzemeleri, vücuda gelecek terkinin bünyesindeki öteki malzemelerden daha büyük bir kıymet alırlar.

Bir şartla ki, bu his ve hayaller varlığın ve (varlıktan ayrı, fakat ona uygun başka bir varlık olan) ruhumuzun oluşlarına ve bu oluşları ifadeleyen "fikir,, lere aykırı olamazlar. Bu his ve hayaller o "fikir,,lerin — heyecan kaynağından ışık ve hararet alıp şekil ve renklere bürünmüş — birer "istihale,, si olmalıdırlar.

Güzel sanata temas için yaptığımız bu izah "düşünme,, hareketindeki dört esasın hatlarını değiştirmez, onun başka bakımdan genişletilmiş bir ifadesidir..

Birbirini tamamlayan o esaslar şu büyük nizamdan doğuyor :

Varlıkta her şey her şeyi tamamlar ve hiç bir nizam hiç bir nizamı bozmaz. Çünkü bütün varlık sayılara sığmayan unsurlarıyla birbirine tam

uygun ve düşüncelerimizin hududundan çok geniş bir topluluk ve birliktir, Daha doğrusu birliğin nihayetsiz açılışıdır. Şekilde zıd gördüklerimiz bile iç yüzde ve gayede birbirini tamamlarlar. Böyle olmasaydı varlık kurulup şekillenemez ve devam edemezdi !

— 5 —

Güzel sanat ve şiir - tenkit ve rolleri

Güzellik eşyada mı, bizde mi? Uzun münakaşalı laf posalarını atarak öz söylielim :

Güzellik, bence, ne yalnız eşyada, ne de bizdedir. Güzellik eşya ile ruhumuz arasında bir duyuş nisbeti, daha doğrusu benliğimizin oluşundaki kabiliyete göre (eşyada aradığımız mükemmelliğin rûhumuza akisleri) ndan başka bir şey değildir; yâni eşya ancak bizim ruhumuzla güzeldir.

“Güzellik,, deyince, bunu yalnız şekilde, renkte ve seste aramıyacağız. Bizi hayretlere düşüren (sonsuzluk), bize hayranlık veren (büyüklük) ve ondan doğan (büyük fikir) ler, bizi meftun eden (fazilet) (iyilik), bizi vecde getiren ezeli (hakikat) [ölümün ve hayatın sırları], milletlere hayat kaynağı olan [ülkü], benliğimizde alev fırtınaları yaratan (aşk), varlıkta kudretin, kuvvet ve mehabetin bütün tecellileri, tabiatteki sağınlardan ve borarlardan hiç aşağı kalmıyan ihtiraslarımızın tasviri, kalbimizin [acımak] (feda olmak) gibi ince ve derin duyguları... Mütakâmil insan ruhunun bütün sevdiği şeyler... Yüksek mefhumların, büyük gayelerin hepsi... güzeldir.

Bunların tesirile içimizin sarsılması [bedîi heyecan] dır. Bu heyecanı başkalarına verebilen her eser, her terkip ve her ibdâ [güzel san'at] tır. “Şiir,,

bu heyecanı duyurmak için kelimeleri ve dilin kabiliyetleriyle nazımın veya her hangi bir edâ tarzının teknik usullerini kullanarak yapılan âhenkli bir terkiptir.

Bu malzeme şiirin dışına şekil verir. Heyecanımız hislerle hayallere büründüğüne göre, bu heyecanı duyan mâdem ki biziz, ve mâdem ki biz büyük varlığın ezeli ve ebedî nizamları ve hattâ malzemesile yaradılmışız, o halde - normal, yâni her hangi bir ârıza ile bozulmamış ise - benliğimizin her fa'âliyeti, bütün duyuşlarımız ve tehayyüllerimiz o nizamlarla oluşlara tamamilen uygundur. Varlıktan gelen intibâların terkipleri ruhumuzda şekillenmiş his, hayal ve bunlarla yarattığımız (güzellik) mahiyetinde olduğu içindir ki bu uygunluk kendiliğinden zarurî olarak mevcuttur. Öyleyse gerek varlığın, gerek ruhumuzun nizamları san'at eserleri için de kıymet ölçüleridir.

İşte bu kıymet ölçüleri tenkidin miyar ve mesnetleridir.

Bunu şöyle anlatalım :

Ne müfekkire ne muhayyilemiz, ne de hissimiz büyük tabiatın ve ondan bir öz olan benliğimizin kanunlarını bozarak hiç bir güzellik yaratamaz. Meselâ his namına sevgiliyi hem sevmek hem de nefret duymak; kulakla görmek ve gözle işitmek, (san'at enfüsüdür, kayd ve şart kabul etmez) diye, hayal namına, bir ayağını güneşe bir ayağını aya basmış bir kahraman tehayyül etmek, güneşi elde bir kırmızı elma gibi dişlettirmek, fikir namına, tekâmül ile günün birinde kuşun insan şekli alabileceğini, âyı bir işaretle parçalayıp yere düşürmek mümkün olacağını ileri sürmek.. gibi türlü imkânsızlık ve mânasızlıklar, tabiat ve rub kanunlarıyla tezat halinde bulunan bu pek bâriz tenakuzların derece derece hafif ve ince şekilleri

bu kanunlara aykırı olduğu içindir ki güzel san'atta (güzel) değil, çirkin de demiyelim, [gülünç] tür.

Demek ki güzel san'atta tenkit ölçüleri vardır. Ve bedîi eserler bu ölçülere uydukça kıymetlenir.

— 6 —

Türk şiirinde tenkit

Osmanlılardan önceki Türk şiirinde tenkit ne şekildedir, bilmiyoruz. Buna dair elimizde belgeler yoktur.

Osmanlı devleti kurulupta, imparatorluğun çerçivediği cemiyetin yapısına uygun bir edebiyatın başlamasından tanzimata kadar tenkit namına ileri sürülen düşünceler ya cümlelere, ya imlaya âit, yahut (Nef'i) nin meşhur bir kasidesinin girizgâhında olduğu gibi, “söz şöyle olmalıdır, böyle olamaz,, gibi şeylerdir, nazım ve şiir bakımından ihâtalı bir tenkit göremeyiz, bu da pek tabiidir. Biliyoruz ki Osmanlı şiiri tanzimata kadar İrandan almış veya taklid edilmiş fikir ve hayallerin Arap ve Acemdeki mahdut nazım şekilleri içinde gine Arabistanlı ve İranlı terkipçiler inkişaf ettirilmesinden ibarettir. Fuzulî, Nefî, Nedim, Şeyh Galip gibi büyük şairler şahsiyet dehâsı göstermekle beraber, bu edebiyat tam mânasıyla taklidî bir edebiyattır.

Eşyanın oluşlarına uygun ve kaynağı san'at felsefesine varan bir tenkidin taklit edebiyatında değil, yarattığı bir edebiyat muhitinde doğabileceği şüphesizdir.

Tanzimat edebiyatında ülkücü ve devrimci şahsiyetle peygamber büyüklüğü ve düşünüş hamlesile çağlayan kudreti gösteren Namık Kemal'in “Tahrip harabat,, ve “Tâkip,, adındaki eserlerinde tenkit bakımından sebepli sebepsiz “bu iyidir, bu fenadır,, demenin türlü şekilleri halinde Ziya

Paşanın şiir zevkine ve çok kerre vatanperverliğine, ve padişahla uzlaşma hareketine yaptığı hücumlarla karşılaşırız, ve san'at kıymetlerinin siyasi ve inkılâbî gayelere feda edildiğini görürüz.

Muallim Nâci tenkit namına (şekil ve dil) taraflarından nazım ve gramer aksaklıklarını teşhir eder, şahsa da hücumdan çekinmezdi.

Avrupalı kafasıyla, Recaî zade Ekrem tenkidi şiirin şeklinden ziyade ruhuna nüfuz etmek çığırına götürdü. Ve bu yolda Kemal ve Hâmid'in nesir ve nazımlarında gizlenen hayli güzelliklerin peçelerini açtı.

(Edebiyatı cedide) şair ve nâsirlerinin tenkitleri üslûbun zamana, milletlere ve san'atkârın şahsına göre değişeceğini izah etmekten ve parça parça bâzı eserler üzerinde kendi yeniliklerine ve şiire dair mutalaalar yazmaktan ibaret kaldı.

Ahmet Haşim “Şiirde vuzuh ve mânâ aranmaz, şiir sözden ziyade musikiye yakın bir lisandır. Şiire herkes istediği mânâyı verebilmelidir,, diye hulâsa edebileceğimiz dâvayı ortaya attığındanberi talebesinden ve dostlarıyla hayranlarından ibaret bir zümre şiirde vuzuha, mânaya, fikre düşman kesildiler. Tenkidi de bu anlayışın darlığı içinde boğmaya çalıştılar ve çalışıyorlar.

İsmail Habip, bu ağır başlı görünen edip şiirin kıymet ölçülerini o kadar hafif ve basit tutmak gafletine düşmüş ise de, kitabında bâzı şairlerin lehinde ve aleyhinde yalnız kendi görüşlerine uyabilecek parçalarını alarak, sihirbaz kalemiyle gözlerimizin önüne renk renk medik ve hiciv halıları serdi. Şahsiyetlerini bulmamış ve tarihe mal olmamış eşe dosta ve gençlere edebiyat tarihini bir ziyafet sofrası gibi açarak, sağlığında kendi

hüviyetine canlı bir ün ve şeref hâlesi öremeyi bildi.

Tenkidimizin, kısa bir sinema filmi gibi gösterdiğimiz bütün bu safhalarında görüyoruz ki bugünkü nesli şiir ve tenkit namına girdiğimiz çıkmazdan kurtaracak, geleceği aydınlatacak, münakkitliğin ilmi, ahlâkî ve bedîî en değerli vasıflarını beyniyle kalbinde haznelemiş, olgun bir münakkitten - yazıklar ki - mahrumuz. Söz bu noktaya gelince, şu hakikati işaretli geçemiyeceğiz.

Şiirde mânaya, çağlıyan his ve ilhama cephe alan, Hâmid'in san'atine dudak bükken münakkit taslakları, itiraf ederler mi ki, ilhamın parlak bir anıtı halinde asırların güneşine yükselen bu dehânın yarı boyunda bile bir münakkit çıkmadı. Bu pek acı, lâkin hakikattir.

— 7 —

Tenkit yaratma kudretinin klavuzudur.

İnsandaki ruhi ve bedeni kuvvet ve melekelerin, bilinen ve bilinmeyen bütün kabiliyetlerin birleşik fa'aliyeti yaratıcı bir kudrettir.

Bir marangozun yaptığı masadan (Elhamrâ) sarayına ve mektep çocuğunun tahrir vazifesinden [Homer] in [İlyada] sıza kadar, bir çocuk oyuncağından tayyareye ve radyo cihazına kadar her eser bu yapıcı ve yaratıcı kudretin işidir.

Siyasî, içtimai, iktisadî ve hattâ idarî hadiselerden zekânın cehdiyle vücuda gelenler de böyledir.

(Bozukluk, çirkinlik ve iptidailikle - Kemal) arasında tükenmez bir silsile teşkil eden bu (eser) lerden silsilenin başlangıç tarafındakileri mutalea edecek olursak görürüz ki, bu çarpık ve iptidai şeylerin üzerinde tenkit ışığı gezinmemiştir.

İnsandaki yapıcı kuvvet bunları nevi ve mahiyetlerindeki nizam, tenasüp, âhenk ve usulden derece derece uzak ve bîhaber olarak geliş güzel vücuda getirmiştir.

(Tenkid ışığı) dedik. Evet, güneşin ışığı nasıl eşyanın sathını parlatacak şekil ve renklerini gösterirse, bu fikri ışık ta eserlerimizin içini ve dışını aydınlatıp her eserin (gaye ve kemal) bakımından gerek şekil ve gerek ruhundaki kıymet, güzellik, uygunluk gibi müsbet veya bunlara makûs menfi vasıflarını bize gösterir.

Mutlak olarak iddia edebilirizki, bütün kusurlu eserler tenkidin kontrolundan mahrum kalmış, veya kaçırılmış şeylerdir. İptidai millet, cemiyet ve zümrelerde fikir ve sanat ta tenkide müvazi olarak iptidai ve zaiftir. Belki tenkid ihtiyacını duyan bile yoktur. Güstav Löbon'un düşüncesine göre, bir bakımdan milletlerin zekâ ve medeniyetleri tenkid kabiliyetleriyle ölçülür.

Fikir ve sanat kıymetiyle yürüyen bir meslekte tenkit ışığı sönmüş veya söndürülmüşse, veyahut ehliyetsiz ve salâhiyetsizlerin ellerine geçmiş ise, o meslek iptidailiğe ve tereddiye doğru giderek, yaratma kudreti o sâhada çarpık ve cılız eserler doğurmuş başlar. Bir zamanlar Ahmet Haşimin senbolizm dâvasına uydurmak istediği göllü ve koğulu şiirlerinden doğan bitmez tükenmez bir koğu edebiyatı mezruata çöken bir çekirge bulutu gibi kulaklarımızla gözlerimizi tırmalıyarak muhayyilemize saldırdı.

Bir zamanlar eski edebiyatımızda nazîrecilik ve körü körüne taklit, şiirimizi yığın yığın kelime posası haline getirdi ve bütün altı yüz yıllık koca bir edebiyat acem taklidi halılarımızdan daha fazla bir kıymete yükselemedi. Güzel san'atın mahiyetle yetişmek istediği kemâl noktasını ve bu

aradaki merhaleleri aydınlatan ve ruh-taki asil heyecanla eşyanın oluşlarındaki felsefi fikirlerin kaynağında yikanarak süzölmüş bir tenkid ışığı o gidişlerdeki yanlışlık ve aksaklığı gösterebilmiş olsaydı san'atkârlar çıkmaz vâdilerde bocalayıp dururlarmıydı? Tenkidin gösterdiği yola gitmemek için inadlaşmalarına bir sebep varmıydı?

Evet o san'atkârlarda yarattılar; fakat soluk ve hararetsiz! onlar da doğurdular; fakat ölü kıymetlerini mesleklerine değil, yardımlarına borçlu üç dört büyük şairimizi aldıktan sonra, yazıklar ki bir kaç asırlık kuvvet, kabiliyet ve emek boşa gitti.

Bu düşünce tahlilimiz şu öze toplanır :

Fikir ve hayat fa'aliyetlerimizin her sâhasında (tenkit) (eser) i ve onu yapan kudreti kemâle götürür.

Rasatsız veya rasada göre ayar edilmeyen top mermisi gibi, yaratıcı kudret te kılavuzsuz kaldı mı, doğurduğu her eser ve her sanat, gayesinden saparak çürüme mahkûmdur.

Ne tenkitsiz bir sanat, ne de sanatsız bir tenkit olabilir. Bu öyle bir zaruret ki aksini düşünmek aklın ve ilmin işi değildir.

Mütakâmil milletlerin kurdukları devlet teşkilâtında (icrâ) kuvvetine karşı (teşri ve murakabe) kuvvet ve selâhiyetinin kabulü de milletlerin idare hayatında aynı zaruretin kendini göstermesinden başka bir şey değildir.

— 8 —

Münakkidin vasıfları

1 — Münakkit ideâle gönül vermiş değilse dostluk veya düşmanlık, hatırsızlık veya garazkârlık, menfaata düşkünlük veya zarar ihtimalinden ürkeklik gibi beşerî za'flara

kolayca kapılabilir. Sanat eserleri hakkında nefsanî tesirlerle vereceği hükümlerin ve edindiği kanaatların ilmi kıymeti kalmaz veya şüpheye düşer. Ne demek istediğimi bütün şiddetiyle anlatabilmek için, burada bir mübalağa yapacağım :

Münakkit cinayet işliyen sevgilisinin bir yandan iydamına ağılayacak, bir yandan adaletin güzelliğini duyabilecek tavda olmalı; renkli pırlantalarla süslü bir hançerin üstündeki mâsum kanı ondaki san'at güzelliğini itirafa engel olmamalıdır.

Münakkidin bu ahlâkî vasfıdır.

2 — Münakkit eşyada görünen ve ruhun heyecanlarında gizlenen güzelliklerin bütün çeşitlerini duyabilecek yaradılıştadır. Hele (Modâ) gibi fâni esintilerden yüksek, bâzan bir devir içinde muvakkat bir safhayı saran - bizde (Fecriâtı) sırasındaki Kugu edebiyatı gibi taklitçi ve marazî cereyanlardan üstün ve derin, her hangi bir tarzın veya nev'in dar ve mahdud kıymeti içinde boğulmıyacak geniş ve engin bir görüş zevkinden mahrum olursa hükümlerinde isabet ihtimalleri çalıya takılır.

3 — San'atkârların şahsiyetlerini kuran ve hattâ duydukları heyecanların neveleriyle yarattıkları güzelliklerin veyahut düştükleri za'fların mahiyet ve unsurlarında müessir bulunan millet, ırk, muhit ve zamana ait sebep ve tesirleri kavrayıp tahlil edecek bilgidan mahrum bir münakkit eserlerin kıymetlerine ve sanatkârların şahsiyetlerine nüfuz edemez.

4 — Kaldı ki bizim gibi inkılâp yapmış bir milletin bünyesinden doğan veya doğacak olan münakkit, fikrinin hızını o inkılâbın kaynaklarına götürmemiş, hedef ve gayesini kavramamış ve o inkılâbın ülküsünden kalbine ışık ve sıcaklık almamışsa; inkılâba menfaat cephesinden bakanların

değil, inkılâbın vecdini duyarak yazılarını menfaattan yüksek bir ferağat içinde yazanların yarattıkları güzellikleri göremez, duymaz, sevmez ve takdir edemez.

5 — Bu dört vasıftan başka münakkidin en şümüllü meziyeti: felsefe zevkiyle beslenmiş bir dünya görüşüdür.

(İnsanlık nereye gidiyor, hangi yollardan geçerek nasıl bir ufukta çadır kuracak?)

Bunu kestiremese bile sezerek milletin gide gide nereye varacağını ve bu arada sanatın istikbali ne olacağını, hele bilhassa artık hangi yollardan hangi hedeflere gitmenin imkânı ve zamanı geçmiş olduğunu doğru ve derin bir görüş ışığıyla aydınatabilir. Münakkidin bütün kudreti ve ihâtası bu görüşünde toplanır...

— 9 —

Tenkid düşmanları

Hürriyet ki insandaki yapıcı kudretin açılıp serpilme ve yaratma sahâsıdır; Onsuz ne eser vardır, ne tenkid !

Hürriyeti boğan yalnız müstebid hükümdarların kanlı elleridir, sanmıyalım; kalem tutan öyle eller var ki kendi akıllarınca şöhret perisini saçlarından yakalamışlar, onun başka bir kudrete bakık gülümseyişine tehammül edemezler.

Hele o kudrette kendilerinden üstün bir kıymet olmak tehlikesini görürlerse, kapıldıkları gazete ve mecmuaların kapısından onun hayalini

bile içeri sokmazlar. Tenkidin ilk düşmanları bunlardır.

Tenkid ki fikrî ve maddî bütün eserleri, hâdiseleri ve hayatın kıvrımlarını, gidişini ve gittiği hedefi gösteren bir ışıktır; müstebid hükümdarlar, muvaffakiyetsiz ve dolaşık yollarda yürüyen idareciler, sahte şöhretli zaif san'atkârlar, fikirlerinin ve hayatlarının tezahürleri, ideâlistler ve faziletli insanlarca sevilen ve tapılan hedef ve gayelere aykırı olanlar bu ışığı söndürmeye çalışırlar.

Bunların kimisi yarasa gibidir, bu düşmanlık onların yaradılışlarında vardır; parıltıdan yarasanın gözleri, bunlarınsa özleri kamaşır. Kimisi suratı çarpık çirkin kadın gibidir, eserlerine ve kendilerine güvenemedikleri için deşici ve gösterici bir ışığı istemezler.

FAÜST' te Göethe'nin teşhir ettiği gibi Şeytan'ın, o cisimleşen muhayyel ismin bir sıfatı da (Nura düşmanlık) tır. Gelişmek istiyen her hangi bir memlekette bence tenkit düşmanlarının zararları İblisin hakim Faüst'e yapmak istediği fenalıktan az değildir.

Bu noktada içimden bir gülme geldi. (Münakkid) başlıklı nesrinde münakkidi medhederken (Her fikir otlağından topal ve yaralı bir hayvan gibi, sopayla, taşa, tekmeyle uzaklaştırılan münakkid) diyerek, zamanımızda münakkidi bu acayip sıfatlarla anlatmaya lüzum gören Ahmed Haşim'i hatırladım.

Feyzullah Sacit ÜLKÜ, bu yazıdaki dâvasına (TENKİTLER) adıyla yazmakta olduğu dört ciltlik bir tahlil ve tenkidîyle şekil vermektedir. Bu dört ciltten şair (AHMET HAŞİM) hakkındaki cildi hazırlamışlardır. O kitaptan aşağıdaki parçayı alıyoruz:

« MECMUA »

(TENKİTLER) den bir parça

MÜLKİYYE mecmuasının 27 sayılı Ahmet Haşim nüshasında İsmail Habip (Haşimi Şiiriyle anış) başlıklı yazısında Haşimin bâzı şiir parçalarıyla hastalık ve ölümü safhasındaki bâzı hâdiseler arasında uygunluklar bularak, zekâ oyunları ile tatlı bir hasbihal yaparken, şiirine ve nesrine ait bâzı görüşlerini de anlatıyor.

Bizi alâkalandıran o görüşlere karşı düşüncelerimizi söylemek istedik :

İsmail Habip (herkes eseriyle ölçülür) diyor da, Ahmet Haşim'i bu kaideden müstesna tutuyor. Buna sebep, bilgi ve sanat aleyhine bir tarafgirlik değilse nedir ? Ölüyü hayırla anmak borcu mu ? Münakkit demagojiye kıymet vermez. Haşim'den kalan (bir avuç şiirle bir demet nesri) yanardağdan fırlayan bir kaç lâva benzetiyor, (bin duydu, bir verdi) diyor.

Bine karşı bir ! Bu medih mi, hiciv mi ? Sanırım, fazla titizlikten, hiciv çukuruna kayan bir medih ! Çünkü, şâir, duygularını içinde saklayan değil, dilin bütün kabiliyetlerini kudretine rehber ederek dışarıya veren, kâada aksettirendir. Eğer coşkunluklarını yutanlara, heyecan dilsizlerine (şâir) diyecek olursak, bugün bizim on yedi milyon içinde şairlerin sayısı hiç olmazsa yedi yüz binden aşağı düşmez.

Haşim gibi, nazım tekniğine sahip ve Türk dilinin kabiliyetlerini, hattâ her kelimedeki renk ve ses hayallerinin çeşitli inceliklerini duyabildiğini iddia eden ve iddia edilen bir sanatkar, içindeki - rivayet edilen - kaynakların mahşerine ifade şekli giydirememişse, bu hal, onun edâdaki aczinden midir; yoksa yazdıklarından daha çok, daha derin ve geniş duymadığından mıdır. diyeceğiz ?

Büyük şairlerin, meselâ Şekispirin hattâ Hâmid'in şaheserlerini, hattâ (Mevlâna) yı okurken görmüyormuyuz ? : hisler ve fikirlerle hayallerin sarmaşması halinde gelen heyecanlar (şuur altı) nın derin karanlıklarından kopan öyle bir kudret, öyle bir lâvki, zekânın şekilci ustalığıyla birleşik bir halde, kelime, vezin, kafiye..... ne varsa eriterek, kendine uygun en güzel ve en parlak ifade şeklini kendi yaratıp sayfelerine dökülmüştür. Derin sesler ve mânalarla kalbi ve aklı dolduran, içinden renkli ışıklar sızan o pırlanta satırlar ki asıl lâvlar onlardır, yüzlerce ve belki binlerce yıl hararetlerini saklarlar. Bu lâvların en zarurî vasfı, büyük şâirlerin ruhlarında uyumak, mızızlaşmak, ve sönmek değil; fırlamak, fışkırmak, ruhun pırıltılarıyla yükseklerle çağlamaktadır !

Ahmet Haşimin de ruhunda böyle bir kudretin lâvları kaynasaydı, bekleterek, bezdirerek, kesik kesik damlalarla altı ayda dolan mısra'ların dar havsalasına sığarmıydı ?

Ruh âleminde de olsa, kuvvet hiç durur mu ?

İsmail Habip Haşim'in nesrini tahlil ederken şöyle diyor :

(Hisler ve imajlar esas fikrin dekorluğunu yapar. Duygular düşüncüyü daha öz göstermek için bir gıda, hayallar düşüncüyü daha yükseğe çıkarmak için bir kanat ve hepsi bu nesirde laf denen molozu atıp mâna denen cevheri komprimeleştirmiştir.)

Nazımın meziyetlerini de şöyle anlatıyor :

(Nazımın en kabarık hususiyeti alastikiyyetidir. Mısra'ları birer hüzmeye değil, yaygın birer aydınlığa benzer. Onları çizgi halinde düşünmeyiz.

Dilim dilim değil, titrek pırıltılar halinde şekli belirsiz. Mânanın kendi var, biçimi yok. Kalıpsız mânaya istediğimiz biçimi verebiliyoruz.)

Edebî şaheserlerde bütün duyguların, hayalların, bütün heyecanın derin ve parlak fikirlerin kaynaklarından süzülmesini veya o kaynaklara döküldüğünü görürüz. Öyle fikirler ki varlığın oluşlarıyla nizamlarına uygundur, yahut onların ifadeleridir.

Her büyük şairin eseri böyledir. Meselâ, Hâmid'in gerek şiir parçası, gerek piyes halinde hangi şaheserini incelersek, en derin kısımları bu şeraitte buluruz. Bunun misalleri o kadar çok ki sıralamak hem yorucu, hem de - şimdilik - lüzumsuzdur.

Bu kaynaktan mahrum olan eserler birbirine eklenmemiş türlü hislerle dalgalı veya müstesna hayallarla parıltılı görünseler de kurudur, koftur, nihayet süslü ve âhenkli, ustaca bir laf yığını ve bir fantezi basitliğinden kurtulamazlar.

O halde, nesrini anlatırken ileri sürdüğü vasıflar yalnız nesir için değil, şiir örgüsü için de lüzumludur.

Olgun bir münakkit rolü yapan muharrir, keşke, bu çok esaslı noktayı hiç olmazsa işaret etmeden geçmeseydi, ve sanki o vasıflar mutlaka nesre mühasırmış gibi bir durumda bırakmasaydı!

Haşim'in nazmı hakkındaki düşünceye gelince :

Aman yâ rabbi! Mânasızlığı perdelemek değil, hattâ mânadan daha üstün bir şahikaya çıkarmak için ne ince, ne zeki fikir manevreleri karşısında! : (Mânanın kendi var, biçimi yok. Kalıpsız mânaya istediğimiz biçimi verebiliyoruz) öyle mi?

(Mâna) dediğimiz nesne bir hamır parçası mı ki şiiri okuyanlar birer ek-

mekçi gibi ona istediği şekli verebiliyor? (Mâna) esasen düşünüş, duyuş ve tehayyül edişimizin kelime sınırı içinde, ifade ve nazım tekniğinin kabiliyetlerince aldığı şekildir. Biçim denilen bu (şekil) ortadan kalktı mı; zaman, mekân, mevzu ve şahsiyetle çerçivelenmiş bir mâna da kalmaz.

Bu şartlardan mahrum (mâna) yı ancak (sevmek, ağlamak) gibi masdar sıgalarında, (akıl, akılsız) gibi, cümle içinde vazife ve yer almamış mücerret kelimelerde buluruz. (Mâna) ki gerek iç, gerek dış âlemde ya bir hâdisenin, ya bir varlığın, ya bir halin ifadesidir, mutlaka işaret ettiğimiz şartlar içinde vâkı' ve mevcut olabilirler; o şartlardan sıyrılmış hiç bir hal, hiç bir varlık ve hiç bir hâdiseye yoktur ve olamaz. Böyle olunca, bu şartlardan soyunmuş, yâni şekilsiz mâna da olamaz.

Biçimsiz mâna biçimsiz bir iddiadır. Haşim'in şiirinde mânasızlığı mâna yerine koymak ve tabiata aykırı olarak imkânsızlığı mümkün gibi göstermek hastalığı münakkidin de müfekkiresini sarmış!

Haşim'in benliği mi bu kadar büyük ve müessirdir, münakkidin ölçüsü mü zayıf ve çarpıktır? Tahlil ışığını bu karanlık çıkmazın dolambacına kadar uzatmaya lüzum var mı?

(Türk teceddüt edebiyatı tarihi) nde Hâmid'in dehâsını inceliyerek (dâhilerin nasibi lâvlarını fesanevi bir nefesle semalara püskürtmektir; Hâmid işte bu işi yaptı.) dedikten ve Ahmed Haşim için de (bizde Hâmid-den sonra şairlik sıfatı en çok ona yakışıyor) iddiasını iylân ettikten sonra, bir gün olup ta onu da hiç olmazsa bir kaç lâv fırlatan bir yanardağa benzetmemek iddiaya aykırı düşerdi.

İddiasını mantıklaştırmak yönünden İsmail Habib'in hakkı var; fakat

tabiat ve tabiiyet bakımından hiç te haklı değil; çünkü bütün kudretini bir kaç lâvla tüketen bir yanardağ tasavvur etmek, bütün suları bir kaç avuçtan fazla olmıyan bir okyanus düşünmek gibi gülünç değil midir? Bir kaç lâvın kuvveti binlerce metre kalınlığında balçıklı, granitli türlü tabakaları yırtabilir mi? Yırtsa bile .. yırttıktan sonra, - Ahmet Haşim işine yapılacak bir teşbih oyununa model olmak için - azgın ve şahlanmış ateş selleri bir kaç lâvla kalır mı?

Evet, Haşim'in muhayyilesinde gizlenip şiirlerinin bir çoğunda perdesi

açılan mânasızlık âleminde, bütün imkânsızlıklar gibi, bu da mümkündür. Fakat mânasızlıkla mânanın sınırını çok ince seçebilir kudrette bir edip ve münakkit için bu teşbih ne bir tenkit zaferidir ne bir sanat eseri!

Ahmet Haşim hakkında (nesrindeki hünere ermek belki mümkün, fakat nazmındaki şiire ermek mutlak güç.) (başı bir ziya küresi!)... kasideleri yetiştirmiyor, bir şiirin dört mıs'raını tekrarlayıp, Haşim'in hayalini akşamleyin Eyip sırtlarına ziyadan bir heykel gibi dikerek, sanat dininde yeni bir putperestlik iylân ediyor!

EDEBİYATTA BUHRAN

Ve Bu Buhranda Sanatkârın Yeri

MUVAFFAK S. ONAT

Her edebiyat aksettirdiği hayatın tabii seyrine uymak mecburiyetini hisseder ve bu oluş daima iki şekilde vuku bulur :

a — Hayatın tabii tekâmülüne, her zaman olarak tetabuk etmek suretiyle,

b — Hayatın tabii tekâmülüne, (her hangi bir sebeble olursa olsun) zaman takyidi haricinde tetabuk etmek suretiyle.

İşte edebiyatta buhran bu ikinci halin tahaddüsü halinde başgösterir. Fakat bu tetabuk edememeyi yalnız mazinin hayatî hâdiseleri için değil, halin ve hattâ istikbalin dahi fikrî ve filî hayat telekkisiyle de beraber tetkik etmek lâzımdır. Yâni bu tetabuku daima geçmiş bir yaşayış için değil, daha şümüllü bir muhit içinde tetkik mecburiyeti vardır.

Sanatkâr her hangi bir sebeple ya-
kın mazisini veya halini eserinde gösterememişse; onu kısa bir zamana sığıştırarak hayatıyla başbaşa getirmek istiyecektir. İşte bu taktirde bir buhran başlar. Veyahut sanatkâr gayri meş'ur bir düşüncenin, veya bir hâdiseler âleminin kendisinde ve haricinde vücuda getirdiği yeniliklere veya reaksiyonlara birdenbire erişmek isticalini gösterir; zaman mefhumunu asgarî hadde indirerek fikrî ve ruhî duyularını derhal tesbite gayret eder. İşte bu şerait içinde dahi edebiyatta buhran başlamıştır.

Edebiyatta buhran daima yukarıki hallerle beraber bulunur demekle meseleyi kesip atmak her halde yersiz olur. Zira biraz daha mücerret düşünürsek; sebebi tamamen ayrı bir nevi edebiyat krizinin dahi mevcut olduğunu görürüz: Edebiyat bir de olgunlaşma ve tebellür edebilme için buhran geçirme mecburiyetinde kalır. Fakat bu türlü krizlerde sebep ve netice diğerlerinden tamamen ayrı olacağı üzre, yukarıki buhran şekilleriyle birlikte mütalâa edilemez. Filhakika bu son şeklindeki buhranın menfi neticesinde ancak hafif bir tehlike varit olabilir, bu tehlike hiç bir şekilde bütün bir edebiyat âlemi için olamaz. Ancak, yapılan ilerleyiş hamlesinin kısmen veya tamamen izmihlâline sebep olabilir. Halbuki yukarıda evvelce bahsettiğimiz kriz hallerinde tehlike ekseriya büyüktür :

Birinci hâlde bir devrin edebiyatı anarşi halinde kalmış olur, ve bir tekevvün beceriksizliği, bahsettiğimiz devri lâıykı olduğu kıymeti bulamamak talihsizliğine uğratar. İkinci halde ise sanatkâr bu buhrandan muzaferâne bir edâ ile sıyrılamamazlığın bedbinliği içinde mahvolur. Onda artık tegebbüs kabiliyeti kalmamıştır, o artık korkak bir amatördür, bütün sanat heyecanı ve hads âlemi bir hercümercdir: bir kaustur. İşte bu şekilde bir buhranın hükmü esnasında sanatkâr, bu tazyikin üstüne çıkâbilir ve

buhranın sadmelerinden sıyrılabilirse artık muvaffak olmuştur. Bunun neticesi olarak, muvaffak sanatkârların çoğalarak ortaya mütesekkin ve mütecanis bir edebiyat havası verebildikleri andan itibaren de buhran zail olmuştur. Fakat şurası bilinmelidir ki bu buhranın neticesi, ve ne kadar bir zaman süreceği evvelden kestirilemez. Yeri gelmişken kayda değer ki Türk edebiyatı ve bilhassa Türk şiiri bu gün böyle bir kriz geçirmektedir. Ve bu buhran şiirimizin olgunlaşması için meydana gelen ilerleme hamlelerinin tekâsüfû neticesinde vuku bulmuştur. Bununla beraber yukarıda söylediğimiz gibi bu buhranın neticesi ve müddeti hakkında her türlü tahmin ve istidlâl doğru olamaz. Ne bedbinlik ve ne de nikbinlik henüz yersiz ve zamansız olur. Ancak, neticeyi hasbî bir itikat ile beklemek en doğru olur.

Bütün bunlardan sonra, san'atkârın bu buhranı atlatamamasının sebeplerinin ne olabileceği meselesi ortaya çıkar. İşte bu sebepleri üç ruhî ve fikrî halette buluruz : Nefse itimat-sızlık; tecerrütten mahrumiyet; dar bir görüş sahası...

San'atkârın nefsine itimadı yoktur. O bir tereddütler âleminin içindedir. Kendisi koyu bir septiktir. Faydalı olabilmek için yaptığı hareketlerinin hiç birinde muvaffakiyetine inanmaz: inanmak istese bile gizli bir kuşkuyu

kendi kendine icat eder. Şekilden şekile girer, bazan hakikaten muvaffak olur, fakat o buna inanmaz.

Sanatkâr mahsûs derecede bir tecerrüdü lüzumsuz görür. O isterki şeniyet âlemindeki müdiliyet nasıl bir varlığın teşekkülü neticesi ise; mücerret düşünce âleminde de böyle bir bütünlük müreccahtır. Ve bu bütünlük mademki kompleks bir muhit olarak idrak edilebilir, o halde bu müdil bütünde tecrit yapıpta bir görüş ve kavrayış tenakusuna düşmiye lüzum yoktur. İşte sanatkâr bu egoist düşüncesinin kurbanı olur. Zira bütün bir düşünce ve fikir dünyasının bir hamle ile izahına imkân olamayacağı bedihi ve âşikârdır.

Sanatkâr dar görüşlüdür. Onda şöyle bir inanç yavaş belirmeye başlamıştır. Bu yeniliğin maverasını ve evvelini düşünmiye lüzum yoktur. Zira artık bundan sonra her şey bir hiç olmaya mahkûmdur. Yeni olmıyan herşey basittir; güzel ancak yenidedir ve bu yeniliğin karşısında basitlik yaşayamaz.

İşte bütün bu izahına çalıştığımız sebeplerden dolayı sanatkâr ve bir bocalayış ve çabalayış hareketinin ötesine geçemez. Ve bunun neticesi olarak şekilden şekile giren, daldan dala seken kararsız bir çabalayışın boş yere yıpratıldığı bir düşünce ve duyuyuş yığını halinde kalır...

NOT :

Buhrandan maksat nedir, büyük sanatkâr yetiştirmemek ve şaheser doğmamak gibi şekillerde sanatkâra ait durgunluk mudur, cemiyete ve zamana ait inhitat mıdır, yoksa her ikisi midir veyahut büsbütün başka bir manzara mıdır? Hayatın tabii tekâmülünden ne kastediliyor? Bu tekâmüle uygunsuzluk sanatta ve bilhassa bizim sanatımızda ne türlü şekillerde ve hangi sebeplerle tezahür eder veya etmiştir?

Bugünkü Türk edebiyatında böyle bir buhran var mıdır? Varsa muayyen ve mümkün merteye müşahhas olarak âmilleri nedir? Buhrandan kurtulmanın yolları var mıdır?

Düşünce tahlilleri müphem, umumî ve afakî mütalaaalarından ziyade bu mevzular ve rialiteler üzerinde muayyen olarak yürütülseydi okuyanlarımızın istifadeleri daha yüksek olurdu.

Konya'mızın kıymetli ve düşünür gençlerimizden Muvaffak S. Onat'dan bunları ummakta haklıyız.

«MECMUA»

“Mevlâna,, hakkında bir görüş ve mukayese

Mesnevisinden manzum tercümeler

Bu sayımızda Feyzullah Sacit Ülkü'nün Mesnevîden tercüme ettiği bazı parçaları neşrediyoruz.

Mevlânayı okumuş ve çok sevmiş olan Sacit Ülkü 1929'da basılmış manzum Hayyam tercümesinin başlangıcında diyor ki:

“Gazi, nasıl Türkün askerî ve inkılâbî dehâsını yükselten bir mübdi, ise Celâlettin de kâinat karşısında duyduğu vعدlerle Türkün şiir ve heyecan kabiliyetini varlığın hayal erişmez ve vicdanın baş döndürücü derinliklerine uzatmış ve fırlatmış dahî bir mübdi'dir.

“Her ikisine karşı sevgimin yanan, tutuşan hüzmeleri var.. Ve öyle sanıyorum ki bendeki bu sevgi ateşi, ben toprak olduktan sonra da, zerrelerimde gizli bir zıya halinde için için dalgalanacak !

“Hangi vadide ve ne mahiyette olursa olsun, büyüklüğe ve insan ruhunun büyük tecellilerine hayranım. Bu hayranlığım Celâlettin'in, bir ucu (fev-kattabia) ya varan derinlikleri önünde benim için bir suç olmasa gerektir. Çünkü benim onda hayran olduğum tecelli: Şiir ve heyecandır.

“Ben bu heyecanın ondaki şiddet

ve derinliğini - me'yus ve yesini hayattan zevk almak iştiahiyle avutan Hayyam'da göremedim.

“Bunun sebebi: müsbet ve şâikalarla dolu bir ruh olan Celâlettin'de (Yâre kavuşmak) imanının nihayetsiz bir şevk ve helecane oluşu; halbuki menfi ve meyusiyetle pençelesen Hayyam'da (Hakikat yoktur) veya (Ona erişilemez), (iki yokluk ve iki karanlık arasındaki bu hayat ve kâinat bir andır ve hiçtir) felsefesinin, bütün ruhu ve ruhun şevk ve ümidini boğmaya kâfi dar bir düğüm mahiyetini alışıdır; sanıyorum.

“Celâlettin için üstad Abdullah Cevdet (Dilmesti-i Mevlâna — دلستى مولانا) nın başlangıcında ne güzel söylemiş !:

= Mevlâna Celâlettin-i Rumî, Gıta, Şiller, Firdevsî, Homer gibi dahîlerdendir... Konya'da gurub eden bu zekâ güneşinin maverayı mezardan gelen şualarına tahammül edebilecek gözler halâ bile azdır ! =

« پیش آزان کاندید جهان جام و می و انکور بود،

از شراب لایزال جان ما مخور بود ! »

Diyen Celâleddin'in şiirleri nihayetsizliğin ve güzelliğin lâhutî şarabıdır ! „ ...

« MECMUA »

“MESNEVÎ,, NİN BAŞLANGICI

Dinle neyden, neler hikâyet eder;
Onulmaz hicrandan şikâyet eder :

Kesildiğim günden beri sazlıktan
Halkı inlediyor ettiğim fegan.

İsterim hasretle doğranmış yürek,
Derdimi dökeyim inildiyerek !

Aşlıdan koparak ayrı kalanlar
Gene o kavuşma gününü arar.

Her mecliste geldim ben ah-ü yâra,
Eş oldum bedbahta ve bahtiyara.

Her biri sandı ki bana oldu yar;
Lâkin aramadı: Bende ne sır var?

Sırrın feryadından uzak değildir;
Göz, kulak o nuru lâkin (yok) bilir!

Can bedene, beden cana âşına,
Lâkin canı görmek ne mümkün sana!

Yel değil, ateştir bu nâym sesi;
Kimde bu ateş yok, sönsün nefesi !

Aşkın ateşidir neyde hiçkırın !
Aşkın coşmasıdır meyde fıskırın!

Yardan ayrılanın yaradır bu ney.
Yırttı perdemizi bu inliyen şey !

Ney gibi panzehir bir zehir, böyle
Hem uygun hem düşkün gördün mü söyle ! ?

Ney kanlarla dolu yolları söyler,
Ney mecnun aşkını hikâye eyler !

Bu akli kim anlar bihuştan gayri ?
Dile mahrem var mı kulaktan ayrı ?

Günler gam içinde vakitsiz soldu,
Günler ateşlerin yoldaşı oldu !

Sen varsın, günlerim ne gam gittise!
Eysenden başka yok münezzeh kimsel

Balıktan gayrisi suyuna kandı;
Nasipsizin gün dün oldu, yandı !

Pişkinin halini anlar mı hiç ham ?
Söz kısa gerektir imdi vesselâm !

Kurtul, zencirleri kırıp ey oğul !
Yetmez mi ki oldun altunlara kul ?

Bir kabın içine dökseñ ummanı,
Bir günde içersin kapta kalanı !

Harisin gözleri çanağı dolmaz,
Sedef suya kanmazsa inci olmaz.

Aşk parçalar kimin ki urbasını,
Siler ondan hırsın, aybın pasını !

Varol ! ey aşkımız ki hoştur sevdân,
Her derde hekimsin, sendedir درمان.

Ey kibrin, şöhretin bizde ilâc !
Ey akla hikmetin ışıktan tacı !

Aşk ile toprak ten göğe yükseldi,
Dağ raksa başladı, seyrana geldi !

Aşk (tûr) a can gibi cilveler saldı,
(Tûr) mest oldu, Musa yığıldı kaldı !

Bir mahrem dudağa eş olaydım ben,
Söyledim ney gibi gizli şeylerden !

Âşına bir dilden mahrum olanlar
Dilsizdir ve lâkin yüz sedası var !

Gül gitti ve geçti gülüstan demi,
Bülbülben mâcera işidilir mi ?

Her şey mâşuk, ona âşık örtüldür;
Sağ olan mâşuktur, âşık ölüdür !

Aşk ile yakılıp yanmıyan âşık;
Kanatsız bir kuştur, uçamaz yazık!

Akla görünür mü âhir ve evvel,
Yârimin cemali tutmazsa meş'al?

Aşk ister: Bu sözün sırrı görünsün;
Akislar aynada nasıl bürünsün!

Aksettirmiyorsa senin can aynan,
Yüzündeki pasın yunmayışından!

O pas yıkansaydı, yüzünde gerçek,
Tanrının güneşi çakardı şimşek!

Padişahın âşık olduğu bir câriyeyi satın alışı ve câriyenin hasta oluşu, ve padişahın onu tedavideki tedbirine dair hikâye

Ey dostlar! Dinleyin bu destanı siz,
Budur hakikatte bizim halimiz.

Eski zamanda bir büyük şah vardı,
Din ile dünyayı elde tutardı.

Bir gün, nedimleri alıp yanına
Av için atladı küheylanına.

Gördü caddede bir güzel câriye,
Gönlü esir oldu o câriyeye.

Havalandı gönül kuşu kafeste,
Onu satın aldı bu ilk heveste.

Şah onu alınca bahtiyar idi,
Lâkin hastalandı câriye şimdi.

Palansız bir merkep aldı bir insan,
Merkebi kurt yedi bulunca palan.

Suyu bulamadı bardağı varken,
Su bulundu, bardak gitti elinden.

Hekimler getirdi şah dört taraftan,
Dedi: elinizde bu her iki can.

Canım hiçtir, odur canımın canı!
Hastayım, derdimin odur dermanı!

O canıma her kim ki ilâç eder,
Mücevherlerimi başa tac eder.

Hekimler dediler: çok yoruluruz,
Reiylar toplayıp çare buluruz.

Her birimiz vaktin mesîhiyiz, hem
Elimizde vardır her derde merhem.

Kibirden demedi onlar inşallah,
Onlara aczini gösterdi Allah.

Hakka sığınmamak gamdır, iyi bil.
Maksat bunu dilden söylemek değil,

Çok kimse ağızdan söylemez bunu,
Canına can eder hakkın lûtfunu.

Hekimler yaptılar bin türlü deva,
Dermanlar derd oldu, emekler heba.

Câriye ki zaif düştü kıl gibi,
Şahın gözyaşları aktı sel gibi.

Safrayı artırdı safraya ilâç,
Badem yağı verdi kuru bir mizac.

(Hind eriği) ona kabızlık verdi,
Su gaz gibi ateş hali gösterdi.

(Arkası var)

Mevlâna için iki şiir

Geçen yıl Ankara Radyosunda Esrar Dede üzerine güzel bir konuşma yapan Kastamonili ortodoks Türklerden Avukat Diyamandı bundan bir kaç ay evvel bir iş için Konya'ya gelmişti. Arkadaşlarımızdan bir zata göndermiş olduğu «Konya tahassüsü» namı altındaki şiirleri de aşağıya koyuyoruz:

“MECMUA,”

MEVLÂNA'NIN HUZURUNDA

Geldim sana kan ağlıyarak, sızlıyarak bak,
Aşkınla yanan benliğime durma, hemen ak;
Ak, sönmesin, aksın, alevin dinmesin, azcak:
Ağlat, beni, inlet beni, tâ haşre kadar yak!

★

Artır ne olur ateşini, bağrımı dağla,
Yansın bu vücudum, fakat eksilmesin aslâ!..
Hicran ile yak, vuslile yak, aşkına bağla
Ağlat beni, inlet beni tâ haşre kadar yak!

★

Bir katrayım amma yine ummanlara doymam;
Topraklara, yapraklara, insanlara doymam;
Hem ateşe, hem nura ve zindanlara doymam
Ağlat beni, inlet beni tâ haşre kadar yak!..

★

Ben sende yitirdim tenimi, canımı ey şah!..
Buldum yine her zerrem içinde seni billâh!..
“Şellâlei esrarını dök, ruhuma ey mah!..
Ağlat beni, inlet beni tâ haşre kadar yak!

N E Y

İçi boş, benzi sararmış, ona aşktır maye;
Derdı hicran ile inler, eder ah, Leylâ'ye
Arzeder çıkırarak aşkını hep mevlâ'ye
Bak, neler söyletiyor hazreti Mevlâ, naye

★

Bu cihanın ötesinden geliyor nağmeleri,
Kanatır sineyi, kalbi, deler elbet ciğeri;
Erişir mi buna kudret, buna insan hüneri.
Bak, neler söyletiyor hazreti mevlâ, naye

★

Bu, ne aşkın, bu, ne derdin, bu, ne mestim sesidir;
Bu, ne tîzin, bu, ne evcin, bu ne pestin sesidir;
Bu, ezelden geliyor: "Bezmi-Elest," in sesidir..
Bak, neler söyletiyor Hazreti mevlâ naye..

(İNKİÂP SANATKÂRI) NA BİR BAKIŞ

Bu eser CUMHURİYET gazetesinde 25/12/1934 - 3813 sayısından başlayarak tefrika haliinde neşredildikten sonra, öztürkçe kelimeler üzerinde rötüşler yapılarak bugünkü son şekline konulmuştur.

Okuyanlar görecekler ki, bu küçük eserin kıymeti estetik, şiir ve inkılâp bakımlarından büyüktür. Şâir tabiata ve ondan doğan bütün güzelliklere âşık ve hayran olan ruhunun adesesinden bakarak, güzel san'atın ana hatlarından en mühimlerini - ciltlerle kitap yerine - birinci ve altıncı bölümde, vecdin ve şiirin diliyle terennüme gelmiş kırk elli mısra'da canlandırıyor.

İnkılâp san'atkârının seciyesi ve ödevleri nelerdir? İkinci bölümde keskin ve parlak mısra'larla söylüyor.

Üçüncü bölümde Türk milletinin (ölmezliğe) nasıl kavuşacağını anlıyoruz. Bu kavuşmanın yolu şudur:

Güzelliğin derin heyecanlarıyla zekâ cevheri şimşeklenerek varlığın ve hayatın iç yüzündeki sırları ışıktandırarak, ölümü bile arzuya bağlayarak bu hızla sonsuzluğa varacak.

Dördüncü bölüm bu ideâli inkılâp sâhasında tamamlıyor. Yaratıcı inkılâp can kudretini artırıp akılları hızlandırıyor. İnsanlığı saran karanlıklar parçalandıktan sonra Türk milleti zulümsuz ve kansız, göz yaşlarından uzak bir âleme varıyor ve bununla da kalmıyor: İnsanlığa en uzak güneşleri gösterip (- ileri!) diye bağıyor.

Beşinci bölümde Türk inkılâbı sesini yükseltiyor: Etrafını — İyiye! Gerçeğe! Güzelliğe! Ölmezliğe! çağırıyor.

Bu eserde felsefî ve fikrî iki derin görüş ve eşyanın sırrına nüfuz ediş vardır:

Birincisi şuki, biz kötülüğü, iyiliği birbirine zıt biliriz, değil mi? Halbuki Feyzullah Sacit Ülkü böyle demiyor. Kötülüğün her saldırışı iyilikte yeni bir hız yaratarak ondaki hamle ve hayat kudretini yükseltiyor ve böylece insanlığı koşturup medeniyeti mutlak ve mev'ut kemâline götürüyor. Demek ki Ehrimen'in rolü Hürmüz'e hücum şeklinde muvâzaalı bir yardım ve uzak hedefte birleşen bir uygunluktur.

İkinci derin görüşü de şöyledir:

Gerek inkılâbın yüksek ideâlinden, gerek güzellik vecdinden gelen derin heyecanlarla aklın hızlanıp eşyanın hakikatlerine daha çok nüfuz kabiliyeti kazanarak bugünkünden daha yüksek medeniyetler yaratması...

Bu eserde fikirler iman ve heyecan halinde sanki eriyerek derin hislerle güzel hayallere münkalip olmuştur.

Şimdi, siz diyacaksınız ki, bu kadar yüksek düşünceli bir şâir neden tanınmadı? Kendisi, kıymetleri oluşuyla ölçülebilen bir münakkid'in henüz doğmadığına kani'dir. Türlü kurnazlıkla, hulûl, nüfuz gibi türlü yollarla şöhret bulmaya ve kendisinden daha

aşağılardan şöret dilenmeye tenezzül etmiyor. Hakikî ve asıl kıymetlerle kudretlerin tecellisini gelecek mütekâmil nesillerden bekliyor. Sanatkârın şöret dilencilikinden üstün kalmasındaki yüksekliğin zevkını eserin ilk yedi mısra'ında, şair bize iştisamlı ve temiz bir gurur ile tattırıyor.

Eseri ve sanatı üzerinde konuşup kendisinden izahat aldığımız şâirin eserleri bu küçük parçadan ibaret değildir. Basılmış olanlar şunlardır :

(1) ÜLKER — Bu esere, kızının ölümü üzerine felsefeyle hüznün ve ölümla aklın boraları diyebiliriz.

(2) YARADIŞ CİLVESİ — Mütâreke sıralarında bir Türk çocuğunun çamurlara yuvarlanıp aklıktan ölmesi üzerine, melekût âleminde sahneler göstererek, aklın hamlesiyle ilâhî mantıkı yere seren felsefî ve manzum bir fâciadır.

(3) ATEŞ VE NUR — İstiklâl mücadelesinin ateşli ve yıldırımli bütün safhalarını terennüm eden şiirleri muhtevi büyükçe bir şiir mecmuasıdır. (Bu eser büyük bir makam tarafından bastırıldığı halde, şâir ortada değerli vasıfları haiz bîtaraf münakkit olmadığını düşünerek intişar ettirmediğini anladık.)

(4) MANZUM HAYYAM TERCÜMESİ — Ömer Hayyam'ın 591 rubâisinin asıllarına yakın bir zevk ve kudretle manzum tercümeleridir.

Şâirin basılmamış eserleri basılmışlardan çoktur, isim ve mevzularını merak ettik, öğrendik: Türkün mâzîsinden tablolar gösteren TÜRKÜN RÜ'YASI, Türk çocuklarına lüzumlu

her sâhada şiirleri muhtevi DÜŞÜNCELER VE DUYGULAR, kâinata şekillerin ve güzelliklerin ateşle ibda' edildiğini gösteren hayal çiçekleri halinde ATEŞ SENFONİSİ, oğlunun zevaline ve kudretin esrarına ağılayan AYDIN adındaki eserleri manzum, TÜRK KIZI piyesi ile TENKİTLERinden Ahmet Haşim hakkındaki cilt mensurdur.

Türk milletinin büyük ve yeni bir inkişafıla mucizeler yaratarak bütün insanlığı kucaklayışına ait sahneler gösteren ÜLKÜ İNKİLÂBİ adındaki sinema ve temaşa eseri müzik, şekil ve renklerle terkip edilmiş manzum ve mensurdur. ABDÜLHAK HÂMÎT - FELSEFESİ VE SANATI çok yeni görüşlerle tahlilleri muhtevîdir, EŞBER'i sade ve temiz bir üslupla sahne diline çevirmiştir. ŞİİRLER çeşitli şiirlerini ihtiva eder. NEBAHAT'IN DEFTERİ yaşanıp duyulmuş heyecan ve aşk manzumeleridir. ESKİ MEKTEP Komik bir mektep temsili mensur, ORDUMUZA ARMAĞAN manzumdur. Bâzı şiirlerini TÜRK YURDU, İÇTİHAD, ÜLKÜ, YENİ TÜRK mecmualarında okuduk.

Mecmuamız, şâirin eserleri hakkında bu malûmatı vermeyi İNKİLÂP SANATKÂRI'ndan başlayarak, mecmuamıza verebileceği yazıları neşretmeyi hem Konya'mızın, hem Türkiye'mizin harsiyatına, hem de gelecek nesillerin tetkik ve tahlillerine bir hizmet saymaktadır.

• MECMUA •

İNKİLÂP SAN'ATKÂRI

Yazan :

FEYZULLAH SACİT ÜLKÜ

Bölüm : I — Sanatkârın Ruhu. Bölüm : II — Sanatkârın seciyesi ve ödevleri : Yoldaşseverlik - Halkçılık ve Ulusculuk - İyiliğe yardım - Büyüklüğü ve gençliği sevmek - Yurtseverlik - Lâyiklik - Kötülük ve dönüklükle savaş. Bölüm : III — Ölmezlik. Bölüm : IV — İnkılâp ve Ülkü. Bölüm : V — Türk inkılâbı söylüyor ! Bölüm : VI — Tabiattan ve kadından ülküye : Tabiat ve Sanatkâr - İnsanlık, ozan ve kadın : Tabiattan ülkü birliğine...

BÖLÜM : I

San'atkârın Ruhu

Güneşin kâsesinden şarap içen san'atkâr
Güneş gibidir, yanar beyni pırıltılarla !
Güneş gibi sarhuştur, karşılık dilenmeden
Sıcak ruhunu saçar coşkun parıltılarla !

* *

Ne kadar parlak olsa şöret denen o çalım
Başlardan yüce duran başına bir tac değil !
Güneş bir taç istemez, alkışlara aç değil !

* *

Bin bir duvaktan gülen, solmayan bir gelin var;
Sanatkâr ona vurgun.. ona vurgun san'atkâr !
Onun gülüşleri var: göz yaşları döktürür;

* *

Onun cilveleri var: akılları çıldırtır !
O gülünce, sanatkâr GÜZEL diyerek sever..
Onu kalbinde bulur: ERDEM diyerek över ! (1)

* *

Alev saçlı yıldırım inerken bir tepeye,
Tunçtan bir kahkahayla karanlığı parçalar;
Sanat onu da sever : Görkemli güzel ! (2)

* *

Perdelere gizlerken o yosma kendisini :
Gönüllere görünür, akıl duyar sesini !
Tükenmez oluşları düzen verir dirime.. (3)

* *

Âlimler onu gözler, dahiler onu özler :
GERÇEK ! diye seslenip karanlıkta ararlar; (4)
Demet demet uzanan ışıklardan sorarlar !

* *

Bakarsın : akılların aradığı o "GERÇEK",
Ruhun yeşil dalında pırıltıdan bir çiçek !
O sönmez pırıltıya İYİLİK der san'atkâr..

* *

Erdem, Güzel ve Gerçek, İyilik... bütün bunlar
Bilinmeden sevilen o yosmadır, görünür;
San'atkârı ağlatan cilvelere bürünür !

BÖLÜM : II

San'atkârın Seciyesi ve Ödevleri

— Yoldaşseverlik (5) —

İnkılâp san'atkârı yüreğinde yer verir:
Renkten, sözden ve taştan GÜZEL yaratanlara;
Tanrının seslerinden bir ses fırlatanlara !

* *

Yüreğinde yer verir.. çünkü ılık ışığın
Hızların, artırır, güzelliğini besler;
Işıklar sarmaşınca bir doğuşu müjdeler !

* *

(2) Görkemli — İhtişamlı. (3) Dirim — Dirilik, hayat. (4) Gerçek — Hakikat.
(5) Yoldaşseverliği biz bir fazilet sayıyoruz, çünkü otuz yıldan beri bunun
tersine, kıskançlık denilen bir kötü huy gördük, görüyoruz ve diyoruz ki :

Kıskanç ve çirkin ruhtan doğar mı güzel sanat ?
Kıskançlık bir boradır, her ışığı söndürür,
San'atkârın ruhunu bozkırlara döndürür !

— Halkçılık ve ulusculuk —

İnkılâp san'atkârı başa çıkan taç değil, (6)
Gönülleri dolaşan bir güneş damlasıdır,
Ulusun canevinde yeni canlar yaradır.

* *

Yaralı yüreklerin çarpıntısını dinler;
Yanık sesle köylünün acılarını inler.
« Türkü sevmek Türke din.. Türk yaşarsa Türk için ! »

* *

Bu sevgi ateşiyle conları kaynaştırır :
Damlalar kucaklaşıp çağlayan deniz olur;
Bu çağlayış önüne kim durursa boğulur !

* *

Geçmişi dillendirip gelecekte ses verir :
İnsanlığa müjdeler gözkaşaşan yarını,
Medeniyet üstüne Türkün doğuşlarını !

— İylliğe Yardım —

Varlık bir mucize ki iki düşman dizidir :
Kötü, çirkin, karanlık, ölüm, nefret, ıstırap
Yaratışın yolunda EHRİMEN'in izidir !

* *

İyi, güzel ve ılık, hayat, sevgi ve sevinç
HÜRMÜZ'ün bin tevirle şekil alan özüdür;
Cihanlarda, canlarda gülüp duran yüzüdür !

* *

Bu ne derin bir sır ki akla çılgınlık verir,
Sarsıntılarla beyni bir dağ gibi devirir:
EHRİMEN'dir yaratan ve sevdiren HÜRMÜZ'ü !

* *

EHRİMEN'dir saldıran onu yok etmek için...
Bu saldırdıkça onun ölmez ruhu coşarak,
Güzelliği bu azgın borayla tutuşarak,

* *

(6) Bu meydanda yolu sapıtarak:
(Herkes ayağa kalksın, şair geçiyor diye) mısra'ının çalımında şiir yazarlar oldu. Ben
şöyle diyorum :

İnkılâp san'atkârı çalım bilmez, kurulmaz :
(Herkes ayağa kalksın, ozan geçiyor!) diye..
İnmez halkçı bir ozan bu gülünç yükselmeye !

Yeni bir atılışla Ehrimen'i yıldırır;
Bu zafere Ehrimen öfkesinden çıldırır!
Bu bir savaş ki bitmez, başlangıcı bilinmez...

**

Hey Ehrimen, Ehrimen! Mutlusun Hümbz gibi;
Her saldırışın onda yeni bir hız yaratır!
Ey büyüü karanlık, güzelsin gündüz gibi!

**

Senin hızın ışığı alev alev parlatır;
Senin her atılışın çürüyeni temizler,
Uyuyan her ululusu yatağından fırlatır;

**

İnsanlığı koşturup medeniyet yaratır!
Çirkinliğin hedefte güzel Hümbz'e uyar;
Var ol, düşman kılığı bürünmüş sevgili yar!

**

Sen kimsin? karanlığın aynasından Hümbz'ün
Korkunç kahkahalarla görünen bir gölgesi!
Yaraşır, sana desem: yaratışın ögesi (7)!

**

Beyni alevlendirir, varlığın füsunu bu :
Yokluk önünde zıtlar uygun sesle inliyor!
Bu ne tılsımlı çalğı? kim çalıp kim dinliyor?

**

Bu ne büyüü savaş!: bu çarpışma olmadan,
Bu çarpışmada Hümbz Ehrimeni yenmeden (8)
Çirkin güzelleşemez, sevgi olamaz çirkin (9)!

**

Varlık bu çarpışmadır.. Bu çarpışma böyledir!
Bu büyük çarpışmada inkılâp san'atkârı
Gönül verip taptığı Hümbz'le el eledir!

— Büyüklüğü ve Gençliği sevmek —

İnkılâp san'atkârı sevdalıdır ezelden :
Beyinlerinde yeni bir âlem kuranlara.
Yüreklerinde göğün âhengi vuranlara!

**

(7) Öge — Dâhi. (8) Hümbz — İyilik ve nur tanrısı. Ehrimen — Kötülük ve Karanlık tanrısı. (9) Çirkin — Nefret.

Yer yüzünde Hümbz'ün ergin çocuklarıdır!
"—İleri!", buyruğunu alan büyük dâhiler;
Eskidikçe dirimi değiştirir, yeniler!

everlik —

rer..

in,

— LÂYİKLİK (dünyacılık) —

İnkılâp san'atkârı varı yoktan ayırır :
Bir dinin gölgesini görse bile özüyle,
Dünya düzenlerine bakar aklın gözüyle !

**

Yeni bir atılışla Ehrimen'i yıldırır;
Bu zafere Ehrimen öfkesinden çıldırır!
Bu bir savaş ki bitmez, başlangıcı bilinmez...

* *

Hey Ehrimen, Ehrimen! Mutlusun Hürmbz gibi;
Her saldırışın onda yeni bir hız yaratır!
Ey büyülü karanlık, güzelsin gündüz gibi!

* *

Senin hızın ışığı alev alev parlatır;
Senin her atılışın çürüyen temizler,
Uyuyan her ululusu yatağından fırlatır;

* *

İnsanlığı koşturup medeniyet yaratır!
Çirkinliğin hedefte güzel Hürmüz'e uyar;
Var ol, düşman kılığı bürünmüş sevgili yar!

* *

Sen kimsin? karanlığın aynasından Hürmüz'ün
Korkunç kahkahalarla görünen bir gölgesi!
Yaraşır, sana desem: yaratışın ögesi (7)!

* *

Beyni alevlendirir, varlığın füsunu bu:
Yokluk önünde zıtlar uygun sesle inliyor!
Bu ne tılsımlı çalgı? kim çalıp kim dinliyor?

* *

Bu ne büyülü savaş!: bu çarpışma olmadan,
Bu çarpışmada Hürmüz Ehrimeni yenmeden (8)
Çirkin güzelleşemez, sevgi olamaz çirkin (9)!

* *

Varlık bu çarpışmadır.. Bu çarpışma böyledir!
Bu büyük çarpışmada inkılâp san'atkârı
Gönül verip taptığı Hürmüz'le el eledir!

— Büyüklüğü ve Gençliği sevmek —

İnkılâp san'atkârı sevdalıdır ezelden:
Beyinlerinde yeni bir âlem kuranlara.
Yüreklerinde göğün âhengi vuranlara!

* *

(7) Öge — Dâhil. (8) Hürmüz — İyilik ve nur tanrısı. Ehrimen — Kötülük ve Karanlık tanrısı. (9) Çirkin — Nefret.

1514 ci ^{sa} sahifenin ikinci sütunun 33 satırından sora şu ibare gelecektir:

Seydişehir kaplıcası: Bina, balık sırtlarındadır. Üzerinde sineviz-lerden kalma kâğıt harabeler bulunan iki kaplıcadır. [1]

Bu sahifenin son satırındaki not yukarıdaki kısma ^t aittir.

k) —

Yer yüzünde Hürmüz'ün ergin çocuklarıdır !
 "— İleri !, buyruğunu alan büyük dâhiler;
 Eskidikçe dirimi değiştirir, yeniler !

* *

San'atkâr ki işinde cansızı canlandırır,
 Gençliğin rüya dolu engin beyinlerini
 Dehânın yaratıcı sesiyle uyandırır !

* *

Bu derin sırtı tunca, mermerlere söyletir;
 Sesin, rengin ve sözün türlü diliyle söyler!
 Derin heyecanların esen yeliyle söyler !

— Yurtseverlik —

Bir kartal ki san'atkâr, Yurduna kanat gerer..
 Ulus! diye haykırır, Ülkü hızıyla uçar;
 Ulusa bir ateş değse yanık çıkıklık saçar !

* *

Zulüm ejderi öyle şimardı ki dünyada,
 Solurken ufuklara kıvılcım püskürüyor;
 Şahlanıp insanlığın yüzüne tükürüyor !

* *

Bir gün bu kara ejder ufuklardan saldırır,
 Toprağı duman gibi bulutlara kaldırır !
 Onun yalçın başını ondan güçlüler ezer..

* *

Ateş tufanlarında gemiyi kurtaran NUH :
 Şimşek dolu bir zekâ.. Ölümden de yılmayan,
 Her ruhu bir ışıkla kendine bağlayan ruh !

* *

İnkılâp san'atkârı! hey canların yalvacı !
 Kulaklarda yıldırım âyetlerini yandır,
 Türkün volkanlar dolu ruhunu dalgalandır !

— LÂYİKLİK (dünyacılık) —

İnkılâp san'atkârı varı yoktan ayırır :
 Bir dinin gölgesini görse bile özüyle,
 Dünya düzenlerine bakar aklın gözüyle !

* *

Hurafeyle hayalet ili değil bu evren (10) ,
Bu meyanda hakikat kılıç gibi keskindir :
Karanlıklara düşer gölge ipe el veren !

— Kötülük ve Dönüklükle savaş (11) —

Sanatkâr ki ruhları ölmezliğe çağırır,
Gerçeklikle iyiye inanmıştır ezelden,
Bu ülküyü almıştır gönlündeki güzelden.

* *

O melek dev suratlı kötülüğü görüncü
Gökler gibi haykırır çalabın kınçlarıyla,
Onu doğramak ister şimşek kılıçlarıyla !

* *

Kötülük.. O bir dev ki doğrandıkça dirilir;
Lahzada başka şekle bürünür o canavar;
Bir şeytan ki ağıttan acı gülüşleri var !

* *

En korkulu biçimi insan görünmesidir :
Gerçek, iyi ve güzel kılığına girerek,
Erdeme tapar gibi yerde sürünmesidir !

* *

İsrafil surudur bu ! ölüleri diriltir
Bir tatlı ses her yandan taşıyor ! — İLERİYE !
Kötülüktür : bu sesi duyup dönmek geriye !

* *

“ — Yüksel ! bu medeniyet üstüne ! . .

Bu Önder'in

Sesidir; çağlıyorken her yüreğe, herkese
Kulakları tıkamak dönüklüktür bu sese !

* *

Yıldız yığınlarıdır, leke tutmaz bu toprak :
Aklın gözü kamaşan muhteşem bir doğuşun
Işık çağlıyanından süzülmüş yıkanarak !

* *

SAKARYA güneriyle DUMLUPINAR güneşi (12)
Renkli ışıklarını bu güzel yurda sermiş;
Işıklı renklerini çiçeklerine vermiş !

* *

Bu toprakta, sönmemiş şehit gözleri yazar..
Kanımızdan yeşermiş birer Tuba ağaçlar;
Bir şehit dudağıdır, titrer durur her yaprak !

* *

Bir ülkü uçağı ki duygudur esen yeller,
Coşkun düşüncelerdir köpürüp taşan seller;
Korular binbir sesle geleceği besteler !

* *

O küflü duygularla, kara düşüncelerle
Bu lekesiz toprağa yaraşır mı dönükler:
Yüreklere çürükler, beyinleri sönükler?

* *

O beyinler, yürekler öyle yosunludur ki,
Alın yazısı derler kötülüğü işlerken;
Rızık adı verirler her cıfeyi dişlerken !

* *

Dönükler: inkılabı yüze maske yaparlar..
Dönükler: ülkü diye çıkarına taparlar..
Karaya sarı derler, kavuk sallamak için..

* *

Kartala arı derler, kuyruk yalamak için..
Yılan gibi sürünüp aslan gibi gürlüyor..
“Ülkü,, diye koşana “deli,, diye gülerler..

* *

Her genç bir KUBİLÂ'Y'dır dönüklerin gözünde:
Bir tavını bulsalar yılân gibi sararlar..
Uyur görünmek için karanlığı ararlar...

* *

Dönükler: bir alında beliren bir yıldızı
Kıskanıp “kara,, derler, ya bir kara sürerler..
Dönükleri yüceltip makamlara geçersen:

* *

Ayağa taç giydirip başa çorap örerler..
Alçalıp rüşvet yerler ulusun işlerinde;
Rüşvet bir kadın olur, çırpınır dişlerinde !

* *

Gerilmiş ağa döner vazife ellerinde:
O ağa kim düşerse balığa döndürürler;
Ülkü için parlayan inancı söndürürler !

* *

ERDEM ki cumurluğun yıkılmaz bir temeli,
Erdemsizler dönüktür.. bunu böyle bilmeli!
Erdemsizdir dönükler, dönüktür erdemsizler..

**

Yurdun dışında yer yer açılınca pençeler,
Yurdun içinde bunlar karartıp ellerini,
Tırnaklarla kazırlar REJİM temellerini!

**

Tükür, yüce san'atkâr, erdemsizin yüzüne
Cehennemin sönmiyen alevlerini tükür!
En temiz yüreklerin nefretlerini püskür!

**

Böyle çamırlaşamaz Türk cevherinden olan!
Varsa, bir mi'de gibi bozulmuş eski devrin
Kaynıyan tortusudur bunlardaki bozuk kan!

**

Erdemsiz türk olamaz, aklım almaz bunu hiç:
Sen söyle, ey rejimin ülkü tanrısı ERDEM,
Gürliyen bulutların ateş diliyle söyle!

**

Dâhilerin bitmiyen üzüntüsüyle söyle!
— Erdemsizler Türk değil! bunu dünya işitsin:
Alçalmıyan göklerin gürültüsüyle söyle!

BÖLÜM: III

ÖLMEZLİK

Yarat, yüze san'atkâr, o san'atkâr gibi ki:
Sevgisinden yokluğa "— Ol!.. diyerek bağırması;
Bu varlığı yokluktan onun sesi çağırması!

**

Onun tatlı sesinden uyanınca yokluklar,
Karanlık ufuklardan çağlamış hep güneşler;
Mâcizyle dolarak taşmış derin boşluklar!

**

Sen de, ezelden gelen duygu sesinle bağır:
Benliğinde gizlenmiş karanlık denizinden
Düşünce yetişmiyen güzellikleri çağır!

**

Dalgalan! göz kamaşan incilerin saçılın..
Aya karşı soyunmuş güzel yosmalar gibi,
Yüreklere titreten ilhamların açılın!

**

Hey ülkülü bestekâr! sönmiyen bir aşka dal,
Kanatlanmış sesine yanan gönülleri al;
Güneşlerin füsunlu bahçalarında gezdir;

**

Yeşil karanlıkların dalgalarında salla;
Uyut, yıldız sesleri duyuran bir masalla;
Uyandır, cilve dolu peri gülüşleriyle!

**

Yüreklere dökülsün ayın gülen ışığı;
Bir mısra gibi duyur sonu gelmez varlığı!
Solmaz güllüklere aç vicdanların gözünü..

**

Hey devrim ozanı, hey.. Sen bir yeni HOMER'sin:
Derin heyecanların akıllara hız versin!
Derin heyecanlarla zekâ cevheri yansın,

**

Keskin şimşekleriyle delir geniş gökleri:
Varlığın iç yüzünü ışıklarla örerek,
Hayatın açılmıyan sırlarını görerek

**

Öyle bir medeniyet yaratır ki, ölümü
Arzuya bağlar, gözden yaşlar sevinçle damlar;
Dünya bir cennet olur, melekler adamı!

**

Renkler, pırıltılarla işlenmiş halı gibi
Aklın önüne serer gökler gecelerini;
Bütün sırlar gülüşüp açar pençelerini!

**

Bu hızla Türk ulusu sonsuzluğa erişir;
Kucaklar: benliğinde duyup bütün ezeli,
ÖLMEZLİK dedikleri hiç solmıyan güzeli!

BÖLÜM: VI

İNKILÂP ve ÜLKÜ

İnsanlığa, dirime düzen verir usumuz;
Tarihin yatağından taşdık denizler gibi,
Ezel çağlıyanıdır dünyada ulusumuz!

* *

Zekâmızla yıkarak küflenmiş bir acunu
Geleceği gösteren yeni ufuklar açtık!
Asırlardan uzundur, göz göremez ucunu!

* *

O yıkılmış âlemin temellerinden tozan
Düşünceler, türeler yokluğa gitti, ozan,
Kasırgalarda uçan bir yığın kazel gibi!

* *

Garbin medeniyeti yiyor kendi kendini,
Etlerini koparan çılgın bir güzel gibi!
Yüreği karanlıktır, ateş külçesi beyni!

* *

Şeytan o karanlığa girip pusu kuruyor;
Beynindeki ışığı gördükçe kuduruyor:
Ağzını ejder gibi açıyor sağa, sola...

* *

Güneş gibi yakarız o karanlığı yarın..
Vefalı göğsümüzde gülümsiyen o yârın
Göğsüne aydan güzel bir yürek vereceğiz!

* *

Engin ruhumuzdaki erdem bahçalarından
Onun saçına solmaz çiçekler öreceğiz!
Onun güzel yüzünde ülküyü göreceğiz!

* *

Ey yaratkan inkılân! Can kudretini artır (13)
Aklımızı hızlandır, karanlığı yaralım:
Göz yaşlarından uzak bir âleme varalım!

* *

Kuralım bir dirim ki: zulüm yok, kan dökme yok..
Gösterip insanlığa en uzak güneşleri,
Çarpan yüreğimizle bağıralım: — İLERİ!

BÖLÜM: V

TÜRK İNKILÂBİ SÖYLÜYOR!

Mutludur büyük aklın bu tükenmez ağrısı..
Dirliğe düzen veren inkılâbın tanrısı
Bağırıyor: "—İYİYE! GERÇEĞE! GÜZELLİĞE!..

* *

"Bu ses diriltten bir ses! bu sese inanınız!
"Bu ses bir yüksek alev! Canlar! hasretli canlar!
"Pervaneler gibi hep atılınız! yanınız!

* *

"Yanınız! ve yeniden daha temiz doğunuz!
"Kötü, çirkin, karanlık.. her ne varsa boğunuz!
"Gerçeğe! Güzelliğe!.. Birliğe! Ölmezliğe!..

"Yazıklar ki bu sesi işitmiyor çoğunuz!.. (14)

BÖLÜM: VI

TABİATTEN ve KADINDAN
ÜLKÜYE (15)

— Tabiat ve San'atkâr —

İnkılâp san'atkârı tabiata göz yummaz..
Her damlası bir cihan bu kıyısız enginin!
Canlar çılgınlarıdır bitmez güzelliğinin!

* *

Bütün hayal, düşünce, duygu çağlarcasına
Bu kaynaktan süzülür ruhunun aynasına;
Korkunç, güleç ve parlek... bin tevirle görünür!

* *

(14) Sınır dışındaki soydaşlarımız.

(15) İnkılâp san'atkârına (Şafaktan menekşeler toplamak nene gerek?) diyerek ve onu, kadına baktığı için - kanı bozuktur - diye suçlu çıkararak şiir yazarlar gördüm. Bunlar san'atı ve inkılâbı iyi anlamayıştan doğan sapıtmalardır. Bu küçük kitabın yazılmasına o sapıtmalar sebep oldu.

Yeni hayatın ozanı tabiata ve kadına gözlerini kapayamaz. Kapadı mı, san'atkâr değildir.

Hilâfeti deviren inkılâbın ozanı
Softa gibi yapmacık örtünürse kadına,
Ozan değil, yalancı papaz deriz adına!

Taşan bir büyüklüğün ihtişamını söyler:
Boradan, bulutlara kollar atan denizler..
Dalgalar: kıyılara göğüs vuran o dağlar..

* *

Dağlar: başları gökte heykelleşen dalgalar..
Boralar, türlü sesle uğuldiyan boralar..
Kanatlarını açmış duran kartallar gibi

* *

Batan güneşe karşı ısıklık çalan kayalar..
Kayaları fırlatıp uçuran kasırgalar..
Şimşekler parladıkça uluyan karanlıklar..

* *

Korkunç bir güzellikten ona âyetler okur!
Şafaklarla fecirler, baharlar, son baharlar
Onun ruhunda güler, onun ruhande ağlar!

* *

Gökler füsünla dolu bir karanlık bahçası:
Türlü çiçekleri var aylardan, güneşlerden!
Her bir güneş açılmış derin bir sır goncası!

* *

Tabiata göz yummaz inkılâp san'atkârı:
Ona dalar ve ondan bize heyecan verir;
Onun gibi yaratır, şekillere can verir!

— İnsanlık, Ozan ve kadın —

Bu toprak ki sınırsız göklerin parçasıdır,
Sönmez pırlantalarla yanan göklere karşı
Aşk ile güzelliğin sarmaşan bahçasıdır!

* *

Bir bahça ki savrulur ölümün yelleriyle;
Savruldukça değişir, taze çiçekler açar:
Ateş ve ışık yapan sevginin elleriyle!

* *

Çiçekleri canlardır, yokluktan göz açarlar!
Kukuları duygular, renkleri hayallardır;
Fikirler pervanedir, güneşlere uçarlar!

* *

Açan, solan gönüller çeşitli gülleridir..
Ozanlar bu bahçanın çılgın bülbülleridir:
Solun için hıçkırır, açılana şakırlar..

* *

Kadın ki gülüşleri yaratışı anlatır;
Gülüş, o tatlı gülüş, gülüp cana süzülüş:
Güzelliği gönülde bir ses hibi çağlatır!

* *

Kadın ki duygumuza kanat verir uçurur;
Açılan kollarında ölmezliği duyurur:
Bu bahçanın perisi, bu uçmağın meleği!

* *

Güneşleri güldüren büyük san'atkâr onu
Bitmez düşüncesiyle süsliyerek yaratmış;
Bu varlık denizi ki ne sonu var ne dibi,

* *

Aşkın bir borasından çalkanarak fırlatmış
Türlü güzelliklerle yanan bir inci gibi..
Ey tabiat, tabiat! sonsuz büyük tabiat!:

* *

Türlü güzelliklerle bir mucizendir kadın!
O kadar süsledin de niçin ona tapmadın?
O kadar süsleyipte onu öldürmek neden?

Ey tabiat, tabiat! hiç ölmiyen tabiat!

— Tabiatten İlkü Birliğine —

Tabiat denizinden bir damladır san'atkâr,
Ona baktıkça sonsuz derinliğine dalar:
Benliği yeni sesler, yeni renklerle dolar!

* *

Doğdukça güzellikler can gözleri süzülür;
Şafaktan güller derer, yıldızlardan çiçekler,
Sevdiği Türk kızına örür türlü çelenkler!

* *

Güzellik füsunn bu; ona baktıkça, duyar
Sevginin şimşek gibi canında çıktığını,
Sonsuzluğun derinden içine aktığını!

* *

Bu duygunun yelinden taşar denizler gibi:
Bütün varlığı sever! güzel yurdunu sever..
Hârikalar kaynağı büyük budunu sever.. (16)

* *

Ülküyü sever : onun canına candır diye..
İnkılâbı besteler: onda inandır diye..
Ben de insanım diye insanlığı kucaklar!

* *

Yurdun adı bir değil.. bir değil, binbir değil!
İnkılâp san'atkârı güneşlerden içince,
Şekil perdesi kalkıp benliğinden geçince :

* *

Ona YURT der, ULUS der, ÜLKÜ der, TÜRK KIZI der..
Ona TÜRK DEVRİMİ der.. Ona AKLIN HIZI der..
Beyni şimşeklenince (GAZİ!) diye haykırır!

* *

Bu birliğin önünde eğil san'atkâr, eğil!:
Bir yudum içmiş isen güneşin kâsesinden,
Sen ezeli sarhoşsun bu birliğin sesinden!

"Son,,

Gözlerin Şarkısı

Çılgınca sever, kıskanırım kendi gözümden
Hulyalı, güzel gözlerinin aşkıyım ben
Her lahza neler va'd eder onlar bana bilsen
Hulyalı, güzel gözlerinin aşkıyım ben

★

Bir gün göremezsem, görürüm ufkumu ıssız
Onlar bana tılsımlı, semavî iki yıldız
Ey gönlümü bir nîm nigâhiyle çalan kız
Hulyalı, güzel gözlerinin aşkıyım ben!

H. NAFİZ OYTUN

Bende inandım

Ateşli, siyah gözlerinin aşkına yandım;
Ey nazlı güzel! sevdiğine ben de inandım;
Aşkın, o büyük kuvvetin icazına kandım;
Ey nazlı güzel! sevdiğine ben de inandım.

★

Herbir bakışı gözlerinin canıma candır;
Bilsen, o siyah gözlerin amma ne yamandır!
Bir şöyle bakıp geçmesi de akla ziyandır..
Ey nazlı güzel! sevdiğine ben de inandım.

★

Ağlatma beni, lâtîfi nigâhınla bekâm et,
Çık karşıma ey şuh! hele bir kerre hıram et,
Lâlin var iken badeleri haydi, haram et!..
Ey nazlı güzel! sevdiğine ben de inandım.

E. RAŞİT USMAN

(Tevarihi Al-i Karaman) mütercimi Şikârî'nin bir gazeli

VE

Konya'lı Üveysî'nin saltanat idaresine karşı hicviyesi

G a z e l i

Kametın âksi, şeha, didei giryan içre,
Bir eliftir sanasın oldu ayan kan içre.
Gonca yok hiç dehanın gibi gülşende şeha !
Serv yok kameti dılcû gibi bustan içre.
Tiri müjgânın eya kaşı keman cisminde,
Şol eliftir ki yazar kâtip anı can içre.
Zülfî müşkini gider, giru ruhundan cana !
Sureti Çin - ü - Hata'dır koma Kur'an içre.
Tâliimdir çü tulu' itmedi olgün kaldım,
Ey Şikârî gam ile külbei ehzan içre.

Şikârî'nin yukarıya aldığımız gazelini eski bir yazma (Cönk) te bulduk. [1]
Bu gazelde, yazıldığı devrin zevkına göre bir takım kelime ve hayal
san'atları görüyoruz :

İlk beytinde, sevgilinin boyu (kan - قان) kelimesinin içindeki (elif-ı) e
benzetiliyor, eski şairler bu türlü Türkçe kelimelerin elifini dahi uzatarak
okudukları için, Şikârî sevgilinin uzun boyunu bu elifle gösteriyor, hattâ
bu elifi fazla uzatırsak, veyahut (قان) ın içine bir (elif-ı) ilâve edersek
(قان) olur ki, (şeha!) diye hitap ettiği sevgiliyi bu san'atle de güzellerin
kaânî' yâni hâkanî mertebesine çıkarıyor demektir.

Son asırda büyük şairimiz Hâmid'de (Makber) inde :

Kimdir bu kad-i bülend pâyê,
Kim değmede zirve-i dehâya ?

diyerek, sevgili Fatıma'sının uzun boyunu (dehâ - دها) daki (elif-ı) ın
uzandığı zirveye işaretle ifade etmek istemişti.

(1) Vaktile Adana mıntakası Maarif mecmuasında (Sayı 3) ve Konyada çıkan
Yeni Fikir mecmuasında (Sayı 44) cönkler üzerine epice düşünceler yürütmüştük.

Gazelin üçüncü beytinde, yârının kirpiği oku şairin cismindedir, öyle
ki (can - جان) ının içindeki (elif-ı) e benziyor. Onun kirpiği okunun yara-
sından öyle bir haz duyuyor ki o ok olmasaydı (جان) ı da (elif-ı) siz kaır
ve can olamazdı.

Dördüncü beyitte bir (tevriye) san'atı görüyoruz: Bu beytin ikinci
mısraındaki (Çin) in uzak mânası Farsçada (büklüm) dür, (hata) nın uzak
mânası da (yanlış) demektir, yakın mânaları olan (Hatâ) yâni (Hutan) ile
(Çin) memleketi İslâm şairlerince küfür diyarıdır ki Kur'anla alâkası ola-
maz, sevgilinin yanaklarında da saçlarının büklümleri Kur'an içindeki (çin)
ve (hata) gibidir. O saçların yanaklarını örtmemesini istiyor ve bu sanatte
bu iki kelimenin yakın mânalarını ileri sürüp uzak mânalarını kastediyor.

Anlaşıyor ki Şikârî gerek dil, gerek devrinin nazım sanatında pek te
geri şairlerden sayılamaz.

Şikârî'nin şahsiyet ve hal tercümesine gelince :

(Şikârî) Farsça yazılı (Karaman Oğulları Tarihi) ni Türkçeye çeviren
zatın mahlasıdır. Asıl adı hal tercümesi kitaplarından bâzılarında (Haydar),
bâzılarında (Ahmed) dir, belki doğrusu (Ahmet Haydar) dır.

Acem Kasım paşa'nın torunu ve Mirliya Hasan beyin oğlu imiş. Bun-
ların hal tercümelerini henüz göremedik.

(Kamusül'âlâm) cilt - 5 sayfa - 3534 de (Kanunî Süleyman han devri
vüzerasından diğer bir Kasım paşadaha vardır ki padişah - ı müşarün-iley-
him Manisa mutasarrıflığında maiyyetlerinde defterdar olup cülus-ü huma-
yunlarını müteakip vezaret-payesile kadri berter olmuş ve bir çok hıde-
mattan sonra arzusu üzerine müstevfa maaşla tekaüt olunmuş idi) diye
bir ibare vardır.

Buradaki Kasım paşanın Şikârî'nin dedesi olan Acem Kasım paşa
olması muhtemeldir.

Babasına gelince: Onun hal tercümesine dair ufak bir izaha tesadüf
edemedik. (Osmanlı müellifleri) inde merhum Tahir Bey Şikârî'nin ne ad,
ne de eserlerinden hiç bahsetmiyor. Bunun sebebi, Şikârî'nin hayatına ve
eserlerine dair bir vesika elde edememiş olmalarından ileri gelmiş olsa
gerektir.

Kamusül'âlâm'da cilt - 4 sayfa - 2864 Şemseddin Sami merhum
"Derviş meşrep ve hoş halli bir adam idi, (Yusuf ve Züleyha) kasidesini
nazma başlamış ise de eceli itmamına müsade etmedi," diyor, bir de şu
beytini ahyor :

"Değildir şa'şaa mihr ile, âh - i pür şırarımdır,

"Zebun olmuş siphrin tevseni oklu şikârımdır."

Vefatı tarihini 912 hicrî olarak gösteriyorsa da, (Sicilli Osmanî) de
cilt - 3 sayfa - 154 Mehmet Süreyya merhum 992 olduğunu yazıyor. Birin-
ciye göre Bayezit II, ikinciye göre Selim II ile Murat III devri şairlerinden
olduğu anlaşıyor.

Farçasından tercüme ettiği ve vaktile mecmuamızda tefrika ettiğimiz
(Karaman Oğulları Tarihi) yaşadığı devrin Türkçesine uygun ise de, içinde

bugün kullanılmıyan ve ilk bakışta anlaşılmıyan bir takım tâbirler vardır. Müstensih hataları da çoktur.

"Elimize geçen Farisi Tevarihi Al - i Karamandan bugünkü sâde dillimize göre üstad Ferit Uğur tarafından yapılmış olan esaslı ve doğru bir tercümenin mecmuamızda neşrine devam etmekteyiz.,,

Hicviye

Eya ey kavmi İstanbul; bilin, tahkik, olun agâh!
İrişür nâgehan bir gün size kahrile hışmullah.

Kıyamet koptu, siz dünyadan el çekmezmişiz her dem,
Zamanıdır çıka Mehdi dahi ardınca Ruhullah.

Yapup dünya evin viran idersiz hanei dini
Ne Fir'avn itti, ne Şeddad binadan bu şekil billah.

Nice biçarenin zulmen yıkarsız hatırın her dem
Değil mi müminin kalbi bezalim yoksa Beytullah?!

Fiğani ehli mazlunun eğer kim göklere ağsa
Terahhum eyleyüp kat'a dimezsiz yerde kalmaz ah.

Yetime şefkat itmezsiniz alursız zulmile malin
Dimezsiz ilmi hazırdır, buna razı mıdır Allah?

Ne şer'ullaha tâbisiz, ne hod kanuna kailsiz
Cihanı türlü bidatle harabe verdiniz eyvah.

Kurub bir damı tezviri komuşlar mahkeme namın
Kani seccadei Ahmed, kani ahkâmı şer'ullah.

Bugün tahkir idüb dini idersiz hilei şer'i
Şefaati idemi size yarın ol hak Habibullah.

Aceb münkirmisiz haşre kıyamet kopmaz mı?
Size hiç ümmetim dir mi bu filile Rasûlullah?

Zemane düştü nisvane hem uydu taze oğlana
Ekabir tapdı hem yane olup cümle adüvullah.

Nice dostluk ide şeytan bizimle eski düşmandır
Budur müminlere kasdi ki ide kâfiri billah.

Stanbul kavminin zulmü fesadı hadden aşmıştır
Budur havfım yakınlarda irişe bir bela nagâh.

Nedendir böyle hainler emanet sahibi olmak
Aceb hiç ehli İslâmda bulunmaz mı emînullah?

Çakılır çakmağı fitne, tutuşur büsbütün dünya
Nice irişmesin ateş beğim İstanbula hergâh.

Bozulmasına dünyanın sebep Paşalar, ağalar
Fesadü fitneye bais bulardır şüphesiz eyvah.

Cihanda hırsız hem yankesici kim dürür dirsen
Asesbaşı ile tahkik Subaşıdır inan billah

Bulardan dâhi azlemdir efendim, Kazaskerler
Cihanı irtişa ile haraba virdiler vallah.

Huzuru hakka vardıkta acab olamazmızı mes'ul
Size tefviz olunmuştur emanettir ibadullah.

Bir alay mudhik - ü dilsiz cücelerle karin olmak
Bu hain kavmile olmak değildir fili zillullah

Aceb gizlendi ârifler kemal ehli olan erler
Görünmez oldu hep cümle sükûta vardı ehlullah.

Sıratı müstakim üzre değildir Şeyhü Vâzlar
Sapınca rehnüma yoldan nice halk olmasın gümrah.

Anınçün vâzın vâzı müessir olamaz halka
Müessir ola mı pendi gönülde ola gayrullah.

Eğer bir zerrece aşkı ilâhi olsa kalbinde
Fena dünyaya bakmazdı olurdu fi fena fillah.

Gerek vazı hitabetler cimme hem müderrisler
Verilmez olsa ücretler okunmazdı kalamullah.

Ne denlu say iderlerse anın def'ine yok çare
Beniasfer zuhur ider verilmez hiç emanullah

(Üveysi!) çekme gam tarihidir elbette sahibi seyf [2]
Zuhur itmek mukarrerdir biemrillah biiznillah.

54 mısradan ibaret olan bu şiiri biz Konya'da elimize geçen bir cönkten popye ettik. Üstünde (1295 H.) tarihi ile "Yeni Veysi merhumun manzumei dırası,, ibaresi ve bunun altında "Asrı Sultan Hamidi evvelde,, kaydı vardır.

Muhterem Pr. Doktor Rıza Nur'un (Türk Bilik Revüsü) nün 3 üncü cildinin Birinci kitabında bu şiirin 80 mısralısı vardır ve bizimkinden az çok farklıdır.

Bizde olmiyan aşağıdaki kısımları oradan alıyoruz :

Yahudi gibi mel'unlar geçerler sadra bi teklif,
Kapudan baksa bir mü'min ederler ondan istikrah.

Sepetlerde kılıç kalkan, zeâmet oldu paşmaklık,
Alıptır şimdi aslanın elinden payını rebbah.

Çalışır bir tarik ile seferden kalmağa herkes,
Kani bir atlanır gider gazaye fisebilillâh.

(2) — Pr. Dr. Rıza Nur'da bu mısra:

Üveysi çekme gam tarih bin yüz elli altıda

şeklinde mukayyettir.

Beş on akça ülüfeyle Sipahî neyelesin nitsin,
Eğer Yeniçeri dersen ne kadar söylemek billah.

Ne dine taptınız bilmem, ne mezheb tuttunuz hâşa,
İmamlar kavline uymaz, buyurmaz dört kitabullah.

Kuzat ahvalini dersen ne mümkündür beyan etmek?
Eğer hasmın ise Kadı efendi, yarıcın Allah.

Nice nice Süleymanlar gelib şimdi şu dünyaya,
Kanı ecdadı âzam, hem kime kaldı bu mülkullah?

Huda daim hatalardan selâmet eyleye Şahı,
Ne dünyada ne ukbada olursa fî emanullah.

Vezire itimad etme benim devletlü Hünkârım,
Olardır düşmen -i dinin, olardır devlete bethah.

Vezaret sadrına geçmiş oturmuş bir bölük hayvan,
Bu din-ü devlete hizmet eder yoktur bir âdem ah!

Edinmez kalfa İblisi Reisküttab-u Defterdar,
Tarik-i şeytanatta ol değildir bunlara hemrah.

Eğer tahsil -i emvalde tekâsül etseler sehven,
.....

Balık baştan kokar derler, fesadın başı mâlumdur,
Ne kadar kimse bu nokta dese hâza kitabullah,

Acebtir izz-ü devlette cemîan Arnavut, Boşnak!
Çeke devrinde zilletler, şehâ, âl-i resulullah.

Mürâiler tutup dehri, sanurlar hâlidir dünya,
Veli her kûşede vardır nice bin ârif-i billah.

Bir ocak oğludur aslım, diyar-i Konya mevlidim,
Benim ben hâkipay-i Mevlevi, başta külâh vallah.

Ne hayf-ü ne muradım var paşalardan, ağalardan,
İki âlemde maksudum heman ancak rızauallah.

Ozu'ya olmuşuz memur Kazaklar birle yor al'an
Aceb mi kâfiristana düşerse mü'min-i billah!

Üstad bu şiirin yüz mısra kadar olduğunu ve Pariste Biblistek Nas-tional'da bulunduğunu yazıyor. Bunu bilâhare Mısır'da bir Manüskiride de görmüşlerdir. Türk Bilik Revüsünde Üveysi hakkında şu izahat yazılıdır:

"Üveysi Konyalı olup Mevlevîdir. aslının Ocak oğlu olduğunu söylüyor. Ocaktan Yeniçeri dğil Sipahi olduğunu anlamak lâzımdır. Ozu'ya harbe gideceğini de söylüyor. Şiirin sonunda 1156 tarihi vardır. Bununla şairin bu tarihlerde yaşadığı anlaşıyor. Milâdî 1743 tarihine tefavuk eder.

Bu şiir san'atça kıymetli değildir. Belki de istinsahlar ile bu hale gel-miştir. Fakat şiirde dikkati uyandıran bir heyecan var. Asıl mühim olan şey bu heyecan ve heyecanın sebebidir. Şair Devletin halinden pek mü-teessir, vatan ve milliyetperverliğin dinî heyecanile bağırıyor. O vakit bunları vatan ve millet kelimeleriyle ifade etmeği bilmezlerdi; din ile ifade olunurdu. Devletin batırılmakta, sebebinin de İstanbullular, Beyler ve Paşalar olduğunu söylüyor. Padişaha da nasihat veriyor: "Dilsizleri cüce-leri yanına alma. Vezirlik mevkiine bir sürü hayvan geçip oturmuştur. İyiler görünmez oldular. Tezvir tuzağı kurup adına mahkeme dediler. Hırsızlık müthiş,, diyor. Sonra da "Balık baştan kokar, fesadın başı ma-lûmdur,, deyor. Yani, fesat başı Padişaktır, deyor...

Şair pek vatanperverdir. Böyle şiirler tarihimizin muhtelif devirlerinde varsa da korku dolayısıyla gizli kalmış ve ifna edilmiş olmalarından eli-mize kadar gelenler azdır. Bu sebeple bu nevi şiirlerin edebiyatımızda kıymeti şüphesiz büyüktür... [3]

Üveysi'nin "Vakayiname,, adlı bir eseri vardır. Çok teessüf ediyorum ki bu manüskiri bulamadım.) [4]

M. MES'UD KOMAN

(3) — İçel müftüsü Kara Mustafa Feyzi efendinin de Saltanat hanedanı aleyhinde şikâyet yollu bir manzumesi vardır ki biz bunu vaktile Silifkede çıkardığımız Göksu mecmuasile (sayı 3), Edip İsmail Habib'in Adana mıntakası Maarif mecmuasında (sayı 5) da neşretmiştik. Kara Feyzi efendinin üstadı Eşenler zade Ahmet efendinin Konyada mütegalibeden Nakip oğlu tarafından şehit edilmesi üzerine İkinci Sultan Mahmuda yazdığı manzum istidada dikkata şayandır. Bu zat hutbelerinin dua ma-lerinde Padişahlar hakkında elfazı tâzimiye ve ihtiramiye asla kullanmaz (عبدك السلطان) der geçer.

(4) Profesör doktor Rıza Nur, Üveysi'nin Vakayinamesinden iki parça şiirine tesadüf etmişlerdir. 60 yıl kadar önce Türk edebiyatına dair bir kadının Pariste neşrettiği Fransızca bir eserde bu Vakayinameden bahsedilmiştir.

Halkevimizde Edebiyat Geceleri

Şubatın 10 ve 17. nci Cumartesi gecelerinde Halkevimizde saat 20 den başlayarak üç, dört saat süren iki edebiyat toplantısı yapıldı.

Bu toplantılarda Ordu, Vilâyet, C. H. Partisi erkânı ile bir çok münevverlerimiz, bilhassa edebiyatseverlerimiz, edebiyat ve Türkçe öğretmenlerinden bazıları ve mühim bir gençlik kitlesi hazır bulundular.

DEVİRİM mecmuasını çıkaran gençlerin teşebbüsüyle, Dil, Tarih ve Edebiyat komitesinin ve Halkevi Başkanının uyanık himayesiyle vücuda gelen bu toplantılardan birincisi sade ve gösterişsiz olmakla beraber, pek tatlı ve candan hislerin tezahürüne sahne oldu.

Gençliğin yetişmesine ve genç nesilde gizlenen edebî kabiliyetlerin inkişafına yardım etmek gibi duru ve mutlu bir gaye taşıyan bu toplantıda gençler şiirlerini okudular, alkışlandılar.

Bu ilk toplantının bütün ruhu, gençlerin bu toplantısına iştirak edenlerin dilinden ve kalbinden taşan:

(Gençlik bizim canımızdır, canımızın canıdır!)

sözlerinde en derin ve en şuurlu ifadesini buldu.

İkinci toplantıda çok geniş bir tekâmül görüldü. Garbin müzik şaheserleri dinlendikten sonra, Halkevi Başkanı çok mânalı ve gelecek toplantılara büyük ümit ve değer verecek sözlerle toplantıyı açtı.

Umumun arzusuyla reisliğe seçilen zat: edebiyatın ve bütün güzel sanatın ilim ve (fikir) le münasebetini, san'at-kârın yaradılışında derin bir heyecan kabiliyeti olmak şartıyla, gerek dış âlemin, gerek ruh dediğimiz iç âlemin oluşlarına nüfuz ederek, varlıktaki ezeli ve ebedî nizamları kavrayarak sırların haznesini yakaladıkça eerinleceğini, varlıktan doğan büyük (fikir) lerle türlü tecelliler ve güzelliklerin onun benliğini ve (şuur altı) nı dalgalandırmak yoluyla, ruhunu hareketlendirerek, muhayyilesini alevlendirerek (his) ve (hayal) e istihale edeceğini, demek ki ilim ve müsbet ilimdeki hakikatlerin ve bütün tabiatın şair ve san'atkâr için tükenmez bir kaynak olduğunu anlattı. Şiir vadisinde şahikalara ermek isteyen gençlerin büyük şair olmak, ve şaheserler yaratabilmek için ilme ve derin fikirlere çok büyük değer vermeleri lâzım geldiği neticesine vardı.

Gençliği yetiştirmek mevzuu üzerinde de bazı düşünce tahlilleri yaptıktan sonra, gençliği yetiştirmekte ölçü ve hudut, varlık dediğimiz tılsımın bir çok sırlarını açıp hârikalar yaratan büyük milletlerdeki gençlik zümrelerinin seviyye ve kültürü olduğunu, Türk gençliğinin de o boyu tutması, hattâ o boydan aşması için ne gibi vasıfları inkişaf ettirmesi ve ne gibi za'flardan uzak kalması icab ettiğini kısa hatlarla ve bilhassa ah-lâkî bakımdan izah etti.

Bu izahtan sonra, gençliğin arzusuyla, (SONSUZLUK TÜRKÜSÜ) başlıklı şiirini okudu. Bu şiirdeki Sonsuzluk Yahya Kemal'in (Açık Deniz) ve (Deniz Türküsü) şiirlerindeki sonsuzluk'tan ayrı olduğunu, sonsuzluğu Yahya Kemal'in mesafede aradığını, bu şiirde ise (nâmutenâhi) nin akisleriyle heyecana gelen ruhun çalkantısında bulunduğunu anlattıktan sonra otuz kadar gencin ikişer, üçer manzumesi dinlenip alkışlandı. Bu arada gençlerden başka, şiir ve edebiyat zevkında olgun bâzı şahsiyetler ve değerli Türkçe öğretmenleri de, yapılan reca üzerine, okuyup alkışlandılar.

Fütürizm, sürrealizm, kübizm gibi garpta uyanan şiir çeşitlerine uymak özentisiyle yazılan bir kaç parçanın okunması üzerine bâzı münakaşalar yapmayı isteyenler oldu, bu münakaşaların geniş ve serbest yapılmasına vakit pek dar olduğu için, münakaşalar üçüncü toplantıya bırakıldı.

C. Müddeiumumisi bulunan zatın gençliğe candan ve pek tatlı bir hitabesiyle konuşmalara son verildi.

Halkevimiz okunan bu şiirlerden en güzellerini bir broşürde ve yahut mecmuamızda neşredebiliriz.

"MECMUA,"

Üstad Ahmet Tevhid'in ölümü

Mecmuamızın tab'ı bitmek üzere iken acıklı bir haber aldık :

Üstad Ahmet Tevhid de ölmüş !

Üstad Halil Etem'in ölümünden sonra Türk tarih âleminde açılan yeri doldurulmaz boşluk, bu sefer Üstad Ahmed Tevhid'in aramızdan ayrılmasıyla büsbütün derinleşti.

Anadolu Türk tarihinden bahseden Türk ve yabancı hiç bir eserin sahibi yoktur ki üstadın kitabiyat, tarih ve meskûkât üzerine olan geniş ve derin bilgisinden istifade etmemiş olsun, ve onun adı eserlerinin her sayfasında geçmemiş bulunsun.

İlmi nisbetinde mütevazî olan üstad hayatının son senelerine doğru İstanbul Üniversitesinde meskûkât profesörlüğü yapmakta idi.

İlim ve ihtisas âlemindeki arkadaşlarını tâziye ederiz.

"MECMUA,"

HALKEVLERİ DERGİLERİ LİSTESİ

HALKEVİNİN ADI	DERGİNİN ADI	KAÇ AYLIK OLDUĞU
Adana	Görüşler	Aylık
Afyon	Taşpınar	"
Amasya	Yeşilirmak	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Artvin	Çoruh	" "
Bafra	Altın Yaprak	" "
Balıkesir	Kaynak	Üç aylık
Burdur	Burdur	" "
Bursa	Uludağ	" "
Denizli	İnanç	Aylık
Diyarbakır	Karacadağ	"
Elazığ	İlten	"
Eminönü	Yeni Türk	"
Eminönü	Halk Bilgisi Haberleri	"
Erzurum	Atayolu	"
Eskişehir	Halkevi	"
G. Antep	Başpınar	"
Giresun	Aksu	"
Isparta	Ün	"
İzmir	Fikirler	"
Kars	Doğuş	15 günlük
Kayseri	Erciyeş	Aylık
Konya	Konya	"
Manisa	Gediz	"
Mersin	İçel	"
Merzifon	Taşan	"
Milâs	Yeni Milâs	"
Muğla	Muğla	"
Niğde	Akpınar	"
Samsun	19 Mayıs	"
Sinop	Dranaz	"
Sivas	IV Eylül	"
Trabzon	İnan	"
Urla	Ocak	İki aylık
Yozgat	Bozok	15 günlük
Zonguldak	Kara Elmas	Üç aylık

İmtiyaz sahibi : M. Mes'ud Koman
Mes'ul müdürü : Ferit Uğur

YENİKİTAP BASİMEVİ - KONYA

Bu izahtan sonra, gençliğin arzusuyla, (SONSUZLUK TÜRKÜSÜ) başlıklı şiirini okudu. Bu şiirdeki Sonsuzluk Yahya Kemal'in (Açık Deniz) ve (Deniz Türküsü) şiirlerindeki sonsuzluk'tan ayrı olduğunu, sonsuzluğu Yahya Kemal'in mesafede aradığını, bu şiirde ise (nâmütenâhi) nin akisleriyle heyecana gelen ruhun çalkantısında bulunduğunu anlattıktan sonra otuz kadar gencin ikiye, üçer manzumesi dinlenip alkışlandı. Bu arada gençlerden başka, şiir ve edebiyat zevkında olgun bâzı şahsiyetler ve değerli Türkçe öğretmenleri de, yapılan reca üzerine, okuyup alkışlandılar.

Fütürizm, sürrealizm, kübizm.... gibi garpta uyanan şiir çeşitlerine uymak özentisiyle yazılan bir kaç parçanın okunması üzerine bâzı münakaşalar yapmayı isteyenler oldu, bu münakaşaların geniş ve serbest yapılmasına vakit pek dar olduğu için, münakaşalar üçüncü toplantıya bırakıldı.

C. Müddeiumumisi bulunan zatın gençliğe candan ve pek tatlı bir hitabesiyle konuşmalara son verildi.

Halkevimiz okunan bu şiirlerden en güzellerini bir broşürde ve yahut mecmuamızda neşredebiliriz.

"MECMUA,"

Üstad Ahmet Tevhid'in ölümü

Mecmuamızın tab'ı bitmek üzere iken acıklı bir haber aldık :

Üstad Ahmet Tevhid'e ölmüş !

Üstad Halil Etem'in ölümünden sonra Türk tarih âleminde açılan yeri doldurulmaz boşluk, bu sefer Üstad Ahmed Tevhid'in aramızdan ayrılmasıyla büsbütün derinleşti.

Anadolu Türk tarihinden bahseden Türk ve yabancı hiç bir eserin sahibi yoktur ki üstadın kitabiyat, tarih ve meshâkât üzerine olan geniş ve derin bilgisinden istifade etmemiş olsun, ve onun adı eserlerinin her sayfasında geçmemiş bulunsun.

İlmi nisbetinde mütevazi olan üstad hayatının son senelerine doğru İstanbul Üniversitesinde meshâkât profesörlüğü yapmakta idi.

İlim ve ihtisas âlemindeki arkadaşlarını tâziye ederiz.

"MECMUA,"

HALKEVLERİ DERGİLERİ LİSTESİ

HALKEVİNİN ADI	DERGİNİN ADI	KAÇ AYLIK OLDUĞU
Adana	Görüşler	Aylık
Afyon	Taşpınar	"
Amasya	Yeşilirmak	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Artvin	Çoruh	" "
Bafra	Altın Yaprak	" "
Balıkesir	Kaynak	Üç aylık
Burdur	Burdur	" "
Bursa	Uludağ	" "
Denizli	İnanç	Aylık
Diyarbakır	Karacadağ	"
Elazığ	İlten	"
Eminönü	Yeni Türk	"
Eminönü	Halk Bilgisi Haberleri	"
Erzurum	Atayolu	"
Eskişehir	Halkevi	"
G. Antep	Başpınar	"
Giresun	Aksu	"
Isparta	Ün	"
İzmir	Fikirler	"
Kars	Doğuş	15 günlük
Kayseri	Erciyeş	Aylık
Konya	Konya	"
Manisa	Gediz	"
Mersin	İçel	"
Merzifon	Taşan	"
Milâs	Yeni Milâs	"
Muğla	Muğla	"
Niğde	Akpınar	"
Samsun	19 Mayıs	"
Sinop	Dranaz	"
Sivas	IV Eylül	"
Trabzon	İnan	"
Urla	Ocak	İki aylık
Yozgat	Bozok	15 günlük
Zonguldak	Kara Elmas	Üç aylık

İmtiyaz sahibi : M. Mes'ud Koman
Mes'ul müdürü : Ferit Uğur

YENİKİTAP BASIMEVİ - KONYA

